

Gh. IACOB
– profesor universitar –

România în secolul XX

•

Politică și societate

P A R T E A I

2010

Sumar

● Participarea României la Primul Război Mondial	5
Neutralitatea (1914-1916)	5
Convențiile politică și militară dintre România și Antanta (4/17 august 1916)	8
Campania militară din anul 1916	9
Campania militară din vara anului 1917	11
Armistițiul. Pacea separată. Reintrarea în luptă	13
● Marea Unire de la 1918	15
Contextul istoric	15
Unirea Basarabiei cu România	16
Unirea Bucovinei cu România	18
Unirea Banatului, Crișanei, Maramureșului și Transilvaniei cu România	20
Recunoașterea internațională	23
● Locul României Întregite în Noua Europă	25
Teritoriul	26
Populația	26
Regimul politic	28
România în relațiile internaționale	28
● Regimul constituțional în România interbelică	30
Votul universal și sistemul pluripartid	30
Constituția de la 1923	34
Viața parlamentară	38
● Rolul elitei politice în modernizarea României	46
● Evoluția social-economică (1918-1938)	59
Agricultura	59
Industria	65
Capitalul străin	73
Comerțul exterior	75

● Cum trăiau românii în România interbelică	78
Locuințele	79
Alimentația	80
Asistența sanitară și starea de sănătate a populației	83
Natalitatea și mortalitatea	84
Salariile	85
Prețurile	87
● Poziția geopolitică a României în secolul XX	93
România la 1914	97
România interbelică	99
România la începutul mileniului III	101
Permanențe	102
Schimbarea	103
<i>Bibliografie</i>	106

Participarea României la Primul Război Mondial

Neutralitatea (1914-1916). Declanșarea războiului găsea România într-o situație extrem de complexă. Situată strategic între cele două tabere, avea puține șanse să-și afirme și să-și păstreze neutralitatea. Tradiția istorică – faptul că secole de-a rândul a constituit „câmpul de bătaie” pentru armatele puterilor vecine – confirmă această apreciere. În luarea unei decizii liderii de la București trebuiau să țină seama de apartenența la Tripla Alianță; în același timp, trebuia avut în vedere că nivelul economiei țării și dotarea armatei erau departe de a satisface necesitățile unui război modern. În condițiile în care armatele marilor puteri erau dotate cu blindate, avioane, mitraliere etc., România avea doar trei întreprinderi care produceau armament ușor și muniție. Poziția guvernului de la București trebuia să ia în considerație și opinia publică – care era alături de frații din Austro-Ungaria și de Franța – și să obțină garanții solide din partea marilor puteri, pentru a se evita situația din 1878, când Rusia s-a purtat mai mult ca inamic decât ca aliat la încheierea ostilităților. Prin urmare, deși pentru politicienii români era limpede că desăvârșirea unității naționale nu era posibilă fără participarea la un război, fără un important „tribut” de sânge, declanșarea primei conflagrații mondiale, oarecum previzibilă după războaiele balcanice, a găsit Bucureștii nepregătit. Entuziasmul provocat de pacea din august 1913 a fost repede înlocuit de un sentiment de îngrijorare, chiar de teamă, legat de marile probleme privind implicarea țării în marele război. O șansă a fost prezența în fruntea guvernului a lui I.I.C. Brătianu, care a dat măsura calităților sale de mare om politic.

Pentru adoptarea unei decizii a fost convocat Consiliul de Coroană, la Sinaia, în ziua de 21 iulie/3 august 1914. Această instituție politică nu era prevăzută în Constituție; era convocată de către monarh, la cererea guvernului, având un rol consultativ, decizia politică revenind executivului.

Participau liderii elitei politice a țării: primul-ministru, membri ai guvernului, foști premieri, șefi ai partidelor politice și alții. Primul Consiliu de Coroană avusese loc la 2 aprilie 1877, determinat de criza orientală în care România era implicată. La Consiliul de Coroană de la Sinaia au participat: regele Carol I și principele moștenitor Ferdinand; I.I.C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri, și membrii guvernului; Mihail Pherekyde, președintele Adunării Deputaților; Th. Rosetti și P.P. Carp, foști premieri; Al. Marghiloman (președinte), I. Lahovari, I.C. Grădișteanu – din partea Partidului Conservator; Take Ionescu (președinte), C.C. Dissescu, C. Cantacuzino-Pășcanu – din partea Partidului Conservator-Democrat. Deși între I.I.C. Brătianu și șefii partidelor de opoziție – Al. Marghiloman și Take Ionescu – exista o înțelegere de principiu asupra declarării neutralității, lucrările Consiliului de Coroană au fost deosebit de tensionate. Faptul a fost determinat de discursul regelui Carol I, care, punând tratatele cu Tripla Alianță pe masă (de notat că mulți dintre participanți le vedeau pentru prima dată), a susținut cu rigoare și patetism intrarea țării în război alături de Puterile Centrale. Spre surpriza sa, toți vorbitorii – cu excepția lui P.P. Carp, care i s-a alăturat, invocând pericolul rusesc pentru existența statului român – s-au opus intrării în război alături de Puterile Centrale, susținând – cu diverse nuanțe – *neutralitatea*. Un argument convingător a fost că tratatul nu prevedea obligația României de a sprijini Austro-Ungaria și Germania, care atacaseră și nu fuseseră atacate; mai mult, nu informaseră România asupra declanșării războiului. Impresionant a fost discursul lui I.I.C. Brătianu, care a făcut o lucidă analiză a situației României după declanșarea Războiului Mondial. În finalul dezbaterilor s-a adoptat formula *neutralității provizorii*, a *expectativei armate*. Consiliul de Miniștri a remis presei un comunicat în care se făcea cunoscută hotărârea ca „România să ia toate măsurile, spre a păzi fruntariile sale”.

În judecarea hotărârii Consiliului de Coroană trebuie avut în vedere și faptul că atitudinea liderilor politici din România – stabilită înaintea ședinței – primise o justificare în plus din partea Italiei, care își declarase neutralitatea, cu puțin timp înaintea întrunirii de la Sinaia. Prin Convenția din 18 septembrie/1 octombrie 1914, semnată la Petersburg, Rusia a garantat integritatea teritorială a României și a recunoscut drepturile acesteia asupra teritoriilor din Austro-Ungaria locuite de români, în schimbul neutralității binevoitoare.

În cei doi ani de neutralitate, viața politică a fost dominată de problematica războiului: cum trebuia interpretată și aplicată neutralitatea, alegerea taberei, momentul intrării în luptă ș.a. Liberalii, partid mai omogen și disciplinat, conduși cu autoritate de I.I.C. Brătianu, – care excela prin prudență și... „tăcere” –, s-au manifestat pentru respectarea neutralității și pregătirea intervenției într-un moment cât mai favorabil. Scindarea conservatorilor s-a accentuat în jurul temei războiului. Aripa condusă de Al. Marghiloman acționa pentru menținerea unei neutralități stricte și a unor bune relații cu Puterile Centrale; gruparea condusă de N. Filipescu dorea intrarea grabnică în luptă alături de Antanta. Ruptura s-a produs la congresul partidului din mai 1915, fiind urmată de apropierea și apoi „fuziunea” cu Partidul Conservator-Democrat, condus de Take Ionescu. Regele Ferdinand, regina Maria – aprigă „antantistă” (era nepoata reginei Victoria și vara primară a țarului Nicolae al II-lea) – și I.I.C. Brătianu au acționat pentru intrarea în război alături de Antanta.

Un rol important în luarea unei decizii și în grăbirea acesteia a avut intensificarea luptei naționale atât în Vechiul Regat, cât și în provinciile aflate sub ocupație străină, mai ales în Transilvania. Liga pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor (organizată din anul 1891) își schimbă denumirea la congresul din decembrie 1914 în Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor, având un Comitet format din V. Lucaciu (președinte), Barbu-Ștefănescu Delavrancea (vicepreședinte), N. Iorga (secretar), S. Mândrescu, T. Ionescu, N. Filipescu, O. Goga. Acțiunile ligii – de la campanii de presă la mitinguri și manifestații populare – au mobilizat mase largi de oameni, convingând opinia publică de necesitatea războiului de întregire.

Răgazul oferit de neutralitate a fost folosit de guvernul I.I.C. Brătianu pentru pregătirea condițiilor economice, militare și diplomatice ale intrării în război. Situarea României între fronturi – finalizată o dată cu intrarea în război a Bulgariei și Turciei de partea Puterilor Centrale – a afectat grav comerțul exterior al țării, în special exportul cerealelor. De asemenea, importul – inclusiv al armamentului și muniției – era aproape blocat, trebuind să se apeleze la o rută ocolitoare, prin nordul Europei și apoi pe căile ferate rusești. Pentru dotarea armatei s-au obținut credite din partea țărilor Antantei – în sumă de aproximativ 2 miliarde de lei aur, urmând a se realiza importul de armament și muniție, în special din Franța. S-a înființat Direcția Generală a Munițiilor, condusă de ing. Anghel Saligny.

Campania diplomatică pentru stabilirea condițiilor și momentului intrării României în război s-a dovedit a fi extrem de dificilă. Puterile Centrale nu au renunțat să facă presiuni la București, folosindu-se și de susținerea unor lideri politici, între care P.P. Carp, Al. Marghiloman, C. Stere ș.a. Ele promiteau un regim mai liberal pentru românii din Austro-Ungaria, cedarea unei părți din Bucovina și alipirea Basarabiei. Țările Antantei au avut o atitudine inegală și inconstantă; faptul era determinat de interesele diferite ale marilor puteri, dar și de evoluția războiului. Într-un singur punct erau de acord: intrarea României în război cât mai repede și cu cât mai puține garanții. Aici a intervenit personalitatea lui I.I.C. Brătianu, care și-a asumat riscul de a fi criticat de aliați și de dușmani – riscând rămânerea țării în afara conflictului, ce se putea încheia printr-o victorie decisivă a unei tabere, pierzând prilejul eliberării provinciilor asuprite – pentru a obține garanțiile politice și militare ale marilor puteri. Principala rezistență a venit din partea Rusiei, căreia îi venea greu să accepte pretențiile României asupra Bucovinei, unde se aflau armatele țarului, și care nu dorea să-și asume obligațiile militare care decurgeau din prelungirea frontului de est. Contextul politic și mai ales militar din vara anului 1916 a dus la creșterea presiunilor Franței, care devin ultimative. Rusia face concesii, sperând că acestea vor fi renegociate la sfârșitul conflagrației. La începutul lunii august 1916 tratativele erau finalizate.

Convențiile politică și militară dintre România și Antanta (4/17 august 1916). Convenția politică a fost semnată de către I.I.C. Brătianu, din partea României, și de către șefii misiunilor diplomatice ale Franței, Marii Britanii, Italiei și Rusiei la București, respectiv Saint-Aulaire, Barclay, Fasciotti și Poklevsky. Convenția militară a fost semnată de către I.I.C. Brătianu – care era și ministru de război – și de către atașatii militari ai celor patru state din Antanta. Prin Convenția politică¹ – numită în istoriografie și tratat, având în vedere conținutul și importanța sa – se prevedea că puterile semnatare garantau integritatea teritorială a României și îi recunoșteau drepturile asupra teritoriilor locuite de români din Austro-Ungaria. Articolul 4 delimita aceste teritorii, fixând frontiera pe Tisa (în

¹ 1918 la români. *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român*, I, București, 1983, p. 765-767.

Transilvania), Dunăre (în Banat) și Prut (în Bucovina). Articolul I din Convenția militară² prevedea că România va intra în război de partea Antantei, atacând Austro-Ungaria, cel mai târziu la 15/28 august 1916, opt zile după ofensiva de la Salonic. Se mai prevedeau: acțiuni ofensive ale armatei ruse în Bucovina, concomitent cu declanșarea atacului românesc în Transilvania, flota rusă să garanteze securitatea portului Constanța, iar trupele de uscat, împreună cu cele române, să apere Dobrogea de un posibil atac din partea bulgarilor, țările Antantei să asigure aprovizionarea României cu armament și muniție – conform contractelor încheiate deja – într-un ritm de 300 tone pe zi și altele. Semnarea Tratatului cu Antanta reprezenta, fără îndoială, un succes al diplomației românești și în special al lui I.I.C. Brătianu. Patru mari puteri recunoșteau drepturile României asupra teritoriilor românești din Austro-Ungaria, drepturi pe care se angajau să le confirme la conferința de pace.

Campania militară din anul 1916. Pentru ratificarea Tratatului cu Antanta a fost convocat Consiliul de Coroană, desfășurat la 14/27 august la Cotroceni. Regele Ferdinand, în mai multe intervenții, a susținut cu tărie decizia guvernului. Din nou, P.P. Carp a fost singurul vorbitor care, invocând pericolul rusesc, a cerut intrarea în război de partea Puterilor Centrale. Într-un impresionant discurs, I.I.C. Brătianu și-a susținut poziția, asumându-și întreaga răspundere și subliniind semnificația majoră a momentului³: „Faptul că patru din cele mai mari puteri ale lumii au recunoscut temeinicia revendicărilor noastre și au consfințit printr-un act solemn hotarele etnice ale românilor de peste Carpați, cauza românismului va face un pas înainte, mai mare și mai însemnat ca oricând”. În aceeași seară, ministru României la Viena, Edgar Mavrocordat, prezenta declarația de război la Ministerul de Externe al Austro-Ungariei, iar în țară se publica decretul de mobilizare și proclamația regelui Ferdinand I către toți românii. Trebuie subliniat că într-o țară în care nu existau secrete, semnarea alianței cu Antanta a fost cunoscută doar de câțiva oameni, astfel încât declarația de război a României a luat prin surprindere atât liderii de la Berlin și Viena, cât și opinia publică

² *Ibidem*, p. 771-774.

³ I.G. Duca, *Memorii*, I, București, 1992, p. 282.

din țară și din Europa. Era și acesta un merit al lui I.I.C. Brătianu, care a păstrat tăcerea până și față de cei mai apropiați colaboratori.

În noaptea de 14/27 – 15/28 august 1916, armata română a pătruns în Transilvania. În câteva zile, trupele au intrat în orașele Brașov, Făgăraș, Miercurea-Ciuc, Odorhei, apropiindu-se de Sibiu și de Sighișoara. Moralul trupei era ridicat, fiind susținut și de entuziasmul cu care ostașii românii erau primiți de frații de dincolo de munți. La scurt timp însă, soarta războiului pentru România s-a schimbat radical. Deruta provocată de surpriza atacului a fost urmată de o reacție rapidă, bine organizată și susținută cu trupe numeroase. În Transilvania au fost aduse forțe de pe frontul de vest, – cu experiență și bine dotate cu artilerie și mitraliere –, iar din sud au atacat armatele germane și bulgare. Înfrângerea de la Turtucaia (24 august/6 septembrie) a dezechilibrat definitiv frontul românesc. Deși s-au făcut eforturi disperate de a rezista în trecătorile Carpaților, în Dobrogea și la Dunăre – inclusiv printr-o operațiune curajoasă la sudul fluviului – inamicul (superior numeric și ca dotare) a pătruns pe la Jiu la sud de Carpați, a ocupat Craiova, amenințând Bucureștiul. Bătălia pe Neajlov și Argeș a fost pierdută, capitala fiind ocupată la 23 noiembrie/6 decembrie 1916. Lupte grele s-au desfășurat și în Carpații Orientali, în special la Oituz, trupele austro-germane fiind oprite cu grele sacrificii. După alte bătălii încheiate cu ocuparea orașelor Focșani și Brăila, la începutul lunii ianuarie 1917, frontul s-a stabilizat pe linia Carpaților Orientali și a Siretului, în sudul Moldovei. Familia regală, guvernul, parlamentul s-au stabilit la Iași, care devine capitala țării. De asemenea armata, rezerviștii, recruții și o bună parte a populației civile s-au retras în Moldova. După o campanie de aproape cinci luni, Oltenia, Muntenia și Dobrogea se aflau sub ocupația inamicului, existând pericolul dispariției statului român.

Explicațiile acestui dezastru militar pot fi grupate în două categorii, de ordin *extern* și *intern*. În prima categorie putem include următoarele: momentul intrării României în luptă s-a dovedit nefavorabil (stoparea sau/și ineficiența operațiunilor pe frontul de vest, a campaniei rusești din Galiția și a ofensivei aliate de la Salonic, care au permis aducerea de trupe germane în Transilvania și de trupe germane și bulgare la Dunăre); superioritatea numerică și mai ales în dotare a trupelor germane și austro-ungare (o divizie românească dispunea de 3-4 piese de artilerie de câmp și 1-2 mitraliere grele la un batalion, în timp ce o divizie germană sau austro-ungară avea 6-7 piese de artilerie de câmp, 6-8 mitraliere grele și 12 mitraliere ușoare);

„defecțiunea rusă” (trupele rusești nu și-au respectat obligațiile din convenția militară de a asigura frontul de sud și mai ales Dobrogea, intervenind în luptă abia când frontul a ajuns în sudul Moldovei); aliații nu au asigurat – conform convenției – aprovizionarea ritmică cu armament și muniție a trupelor române. Între cauzele interne se află: insuficienta pregătire logistică a campaniei, armata română neavând planuri adecvate pentru un front atât de larg și nici pentru situația – care s-a creat la scurt timp după atac – de a lupta pe mai multe fronturi; dotarea slabă a armatei, rezultat obiectiv al nivelului economic al țării, dar și urmarea proastei administrații de la Ministerul de Război; insuficiența numărului de ofițeri și slaba instruire a celor aproximativ 800.000 de soldați, dintre care mulți fuseseră chemați sub arme cu puțin timp înaintea atacului; unele greșeli de comandă – provocate de lipsa de profesionalism, ezitări, frică etc. – care au dus la pierderea unor bătălii, precum cea de la Turtucaia.

Deși campania din anul 1916 s-a încheiat cu un dezastru, intrarea României în război nu a fost zadarnică. Armata română (deși suferise grele pierderi, depășea încă jumătate de milion de oameni) s-a retras în Moldova, reprezentând încă un important potențial militar. De asemenea, luptele grele din lunile august-decembrie au provocat mari pierderi inamicului. Germania și Austro-Ungaria au fost obligate să deplaseze importante forțe de pe fronturile din vestul și centrul Europei, ușurând sarcina aliaților, în special a Franței. Și după stabilizarea frontului, Puterile Centrale au menținut în România peste 500.000 militari, fapt cu consecințe importante în „ecuația” războiului. De altfel, intrarea Italiei și României în război – care primiseră garanții asupra unor teritorii italiene, respectiv românești – a contribuit la destrămarea Austro-Ungariei.

Campania militară din vara anului 1917. Iarna anului 1917 a reprezentat un moment de cumpănă în istoria românilor. Iașiul – un oraș supra-populat, lovit de frig și de boli – a devenit capitala „rezistenței până la capăt”, cum spunea N. Iorga într-un discurs rostit la 14/27 decembrie 1916 în parlamentul convocat în sala Teatrului Național. Pentru a depăși situația critică, a fost constituit un nou guvern, condus de I.I.C. Brătianu, în care, alături de liberali, intrau patru conservatori-democrați, în frunte cu Take Ionescu, numit vicepreședinte în iulie 1917. Principalul obiectiv al guver-

nului a fost reorganizarea și dotarea armatei, singura speranță pentru apărarea ființei statale. Prin noi recrutări, s-a ajuns la un efectiv de peste 700.000 de militari, dintre care aproximativ 450.000 reprezentau forțe combatante. Un rol deosebit de important în reorganizarea și instruirea trupelor a avut misiunea militară franceză, formată din aproximativ 1.500 de persoane, din care 300 de ofițeri, condusă de generalul Henri Berthelot. În condițiile în care aprovizionarea cu armament și muniție – în special din Franța – a funcționat în condiții mai bune, armata a fost dotată și cu artilerie, mitraliere, grenade etc., reducându-se decalajul față de trupele inamice.

Pentru ridicarea moralului și creșterea motivării soldaților – în marea majoritate țărani – este reluat procesul legislativ de realizare a reformelor agrară și electorală. Guvernul propune modificarea Constituției, pentru a crea condițiile necesare înfăptuirii reformelor, proiect votat de parlament, iar regele Ferdinand a adresat două proclamații către soldații țărani, în care le promitea pământ și drept de vot la sfârșitul războiului.

Noua confruntare din vara anului 1917 găsea armata română mult mai bine instruită și dotată decât în vara anului 1916. Se adăuga un moral bun, întărit de promisiunea reformelor, dar și disperarea „ultimei șanse” de a păstra statul român. Cele mai grele lupte s-au desfășurat în ultima decadă a lunii iulie și în primele trei săptămâni ale lunii august. Armata a II-a română, condusă de generalul Al. Averescu, a repurtat o importantă victorie la Mărăști, eliberând un teritoriu de aproximativ 500 km², cu 30 de sate, capturând aproape 3.000 de prizonieri și un bogat material de război. Contraofensiva generalului german Mackensen – urmărind să scoată România din război – s-a lovit de o rezistență îndârjită. Apogeul luptei a fost la Mărășești, în ziua de 6/19 august 1917. Deviza românilor – conduși de generalii C. Cristescu și Eremia Grigorescu – „Pe aici nu se trece” a făcut din Mărășești una dintre marile bătălii ale neamului românesc. Încercările inamicului de a pătrunde pe la Oituz – pentru a slăbi rezistența forțelor de la Mărășești – a fost, de asemenea, oprită.

Eroismul dovedit în bătăliile din vara anului 1917 a salvat România și onoarea armatei române în prima conflagrație mondială. Vitejia soldatului român a fost recunoscută și pe plan internațional. Lloyd George, primul ministru al Marii Britanii, scria guvernului român, la 21 august 1917⁴:

⁴ C.C. Giurescu, D.C. Giurescu, *Istoria românilor. Din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, 1971, p. 598.

„Reconstrucția armatei române și rezistența îndârjită – rezistență atât de prețioasă pentru cauza comună – pe care această armată o opune dușmanului în acest moment, în condiții de o greutate excepțională, prezintă un exemplu măreț de tărie, pe care libertatea o inspiră unui popor liber”. *Bătălia Moldovei* a avut o mare importanță în „balanța” generală a frontului oriental. Trupele Puterilor Centrale au fost oprite în încercarea de a înainta spre est. De altfel, având în vedere evoluția politică din Rusia, acestea au fost ultimele confruntări majore din această parte a Europei.

Armistițiul. Pacea separată. Reintrarea în luptă. Revoluția din Rusia a provocat haos pe frontul de est, unde unități rusești dezertau în masă sau refuzau să lupte. Situația s-a agravat după 7 noiembrie 1917, când guvernul bolșevic și-a exprimat intenția de a încheia o pace separată; la 20 noiembrie/3 decembrie 1917, la Brest-Litovsk au început tratativele între Rusia și Germania. România se afla din nou într-o situație extrem de grea; legată de Antanta prin convențiile din august 1916, rămăsese în estul Europei în fața presiunilor militare și politice ale Germaniei și Austro-Ungariei. Deși Consiliul de Coroană din 19 noiembrie/2 decembrie 1917 – la care a participat și generalul H. Berthelot – a hotărât continuarea rezistenței, poziția generalului rus Șerbacev în favoarea armistițiului și apoi încheierea armistițiului dintre Rusia și Germania – la Brest-Litovsk, în ziua de 22 nov./5 decembrie – au obligat România să încheie armistițiul cu Puterile Centrale, la Focșani, în ziua de 26 noiembrie/9 decembrie 1917.

Deși guvernul I.I.C. Brătianu a fost înlocuit cu un guvern condus de generalul Al. Averescu, presiunile Puterilor Centrale pentru o pace separată s-au intensificat. După încheierea păcii separate de la Brest-Litovsk dintre Rusia și Puterile Centrale – 18 februarie/3 martie 1918 – România era complet izolată, fără nici o șansă de a rezista în fața unei ofensive din toate direcțiile a inamicului. La Iași s-a format un guvern conservator, condus de Al. Marghiloman, cu speranța amânării deznodământului sau a obținerii unor condiții mai puțin înrobitoare. Speranțele au fost zadarnice. Puterile Centrale au impus României o pace extrem de dură, semnată la București, în ziua de 24 aprilie/7 mai 1918. Acest tratat exprima dorința de răzbunare a Puterilor Centrale și intențiile imperialiste ale celor două mari puteri. Tratatul a început să fie aplicat în teritoriul ocupat prin intensificarea jafu-

lui economic și izolarea Moldovei, în care funcționau instituțiile statului român.

Victoriile Antantei pe frontul de vest și cele din Balcani, din toamna anului 1918, au creat un nou raport de forțe, care a permis României decretarea mobilizării și reintrarea în luptă la 28 octombrie/10 noiembrie 1918. Deși Primul Război Mondial s-a încheiat prin armistițiul de la Compiègne (29 oct./11 noiembrie 1918), armata română a fost obligată să continue războiul aproape un an, pentru a apăra granița de vest în fața agresiunii Ungariei, care nu accepta hotărârea de la Alba-Iulia, din 1 decembrie 1918, prin care Transilvania se unea cu România.

Participarea României la Primul Război Mondial a reprezentat un uriaș efort uman și economic⁵. Pierderile armatei s-au ridicat la 220.000 de morți, ceea ce însemna 3% din populația țării (față de 3,6% Franța, 1,25% Marea Britanie, 1,24% Italia, 0,96% Belgia, 0,12% SUA), la care se adaugă aproximativ 80.000 de civili, cei răniți, prizonierii, dispăruții. După unele calcule, care se referă și la provinciile unite cu țara, tributul de sânge al națiunii române în războiul de întregire este de aproximativ 800.000 de oameni.

Din punct de vedere economic, despăgubirile prezentate Comisiei de Reparații se ridicau la 31 de miliarde lei-aur, la care trebuie adăugate: emisiunea Băncii Generale în teritoriul ocupat de inamic, de peste 2 miliarde de lei, tezaurul României confiscat de către guvernul bolșevic la Moscova (apreciat la aproximativ 1 miliard de lei-aur), distrugerea industriei petroliere în retragere, plățile efectuate în contul tratatului de pace separat, creditele față cu Franța, Anglia, SUA, Italia și Belgia (de unde se contractase armament în valoare de peste 2 miliarde de lei-aur) ș.a.

⁵ C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, II, București, 1989, p. 496-501.

Marea Unire de la 1918

Contextul istoric. România a intrat în Primul Război Mondial pentru a elibera teritoriile românești aflate sub ocupația Austro-Ungariei. Tratatul din 4 august 1916, dintre guvernul român și cele patru mari puteri ale Antantei, recunoscuse dreptul istoric al României asupra acestora. Transilvania (spațiul intracarpatic, Banatul, Crișana și Maramureșul) se aflase – începând cu secolele XI-XIII, când fusese cucerită – sub dominația sau ocupația succesivă a Ungariei, a Imperiului Otoman, a Imperiului Habsburgic, a Imperiului Austro-Ungar. Bucovina fusese ocupată de Imperiul Habsburgic la 1775, în urma unui „târg” cu Imperiul Otoman, la care participaseră Rusia și Prusia. Deși în august 1916 România – aliată cu Rusia – nu putea spera la eliberarea Basarabiei (ocupată de Imperiul Țarist la 1812), guvernul român nu renunțase la acest obiectiv, mai ales că Puterile Centrale oferiseră sprijin în acest scop.

La dreptul istoric, conferit de faptul că în acest spațiu a avut loc etnogeneza românească și au ființat secole de-a rândul formațiuni statele medievale românești, trebuie adăugat faptul că, la începutul secolului al XX-lea, românii – deși fuseseră supuși unei intense deznaționalizări – reprezentau majoritatea.

În condițiile situației dramatice din anii 1917-1918, guvernul de la Iași a continuat acțiunile diplomatice pentru susținerea cauzei românești. În mai multe capitale aliante au fost trimise delegații formate din politicieni, oameni de cultură, personalități din teritoriile ocupate de Austro-Ungaria. Un rol important în propaganda pentru întregirea României au avut: dr. C. Angelescu, Take Ionescu, C.I. Istrati, D. Hurmuzescu, Tr. Lalescu, S. Mândrescu, O. Tafrați, I. Ursu, D. Voinov, L. Lucaciu, V. Stoica, O. Goga etc.

Ca urmare a slăbirii forței militare a Austro-Ungariei, s-au intensificat și acțiunile românilor din Transilvania și Bucovina. O semnificație aparte a

avut constituirea în Rusia a unor batalioane de voluntari ardeleni și bucovineni, proveniți din prizonierii armatei austro-ungare. Primele batalioane au sosit la Iași la începutul lunii iunie 1917. Festivitățile prilejuite de depunerea jurământului față de regele Ferdinand și Regatul României au constituit un moment de intensă „trăire românească”. În numele voluntarilor, locotenentul Victor Deleu afirma: „Azi am devenit cetățeni ai României, dar ai unei Românie Mari”.

Pe plan internațional, acțiunea pentru Unire a basarabenilor a fost favorizată de Declarația drepturilor popoarelor din Rusia (care prevedea dreptul popoarelor la autodeterminare), iar cea a ardelenilor și bucovinenilor de Declarația în 14 puncte a președintelui SUA, W. Wilson, în care se susținea „necesitatea unei dezvoltări autonome a popoarelor asuprite din Austro-Ungaria”.

Constituirea României Mari este integrată într-un proces istoric mai larg, care a cuprins centrul și estul Europei, prin care s-au întregit ori au reapărut țări pe harta Europei, ca urmare a destrămării Austro-Ungariei și a schimbării sistemului politic în Rusia. Calea aleasă de români pentru unirea provinciilor cu Regatul României a fost rezultatul unor intense și lungi consultări între liderii mișcării naționale din Basarabia, Bucovina, Transilvania cu guvernul de la Iași.

Unirea Basarabiei cu România. Evenimentele din Rusia au contribuit la intensificarea luptei naționale a popoarelor subjugate de țarism, inclusiv a românilor care locuiau teritoriul dintre Prut și Nistru. Acțiunile românilor basarabeni au fost influențate de etapele revoluției ruse, de evoluția războiului pe frontul de est (armistițiul, pacea separată) și de atitudinea guvernului de la Iași. Interdependența acestor factori a condus la evenimentele finalizate cu unirea de la 27 martie / 9 aprilie 1918.

Un prim moment, cu consecințe importante în desfășurarea procesului de unire, l-a reprezentat constituirea – la 3/16 aprilie 1917 – la Chișinău a Partidului Național Moldovenesc, care prevedea în program o largă autonomie pentru Basarabia, obiectiv afirmat în următoarele luni, inclusiv la Congresul Popoarelor din Rusia, desfășurat în septembrie la Kiev.

La 20 octombrie/2 noiembrie 1917, s-a desfășurat la Chișinău Congresul Soldaților Moldoveni, la care au participat 800 de delegați, reprezen-

tând 250.000 de militari basarabeni de pe toate fronturile. Congresul a hotărât ca Basarabia să se bucure de autonomie teritorială și politică, a adoptat un program de reforme democratice și a decis constituirea Sfatului Țării, care trebuia să preia conducerea administrației provinciei. Acesta era format din 150 de reprezentanți ai tuturor naționalităților, confesiunilor, orientărilor politice, zemstvelor, asociațiilor profesionale și culturale ș.a. Structura națională era următoarea: 105 români, 15 ucraineni, 14 evrei, 7 ruși, 2 germani, 2 bulgari, 2 găgăuzi, 1 polonez, 1 armean, 1 grec. Președinte a fost ales I. Incuț.

La 2/15 decembrie 1917, Sfatul Țării adoptă Declarația prin care se proclamă Republica Democratică Moldovenească Autonomă. Puterea executivă era încredințată unui Consiliu al Directorilor Generali, condus de Pantelimon V. Erhan.

În următoarele săptămâni, situația din Basarabia s-a agravat. Anarhia generală – provocată de grupările bolșevice, de bandele de soldați ruși care dezertaseră, de formațiuni militare ucrainene – punea în pericol căile de comunicații, depozitele armatei române, – organizate în timpul războiului, cu acordul guvernului țarist –, siguranța cetățenilor, indiferent de etnie. La solicitările repetate ale oficialităților de la Chișinău, în primul rând ale Consiliului Directorilor, la 10/23 ianuarie 1918 armata română a intrat în Basarabia, cu scopul declarat de a restabili și apăra ordinea. Ca urmare, la 10/23 ianuarie 1918 guvernul sovietic a rupt relațiile diplomatice cu România și a confiscat tezaurul românesc, aflat la Moscova.

În continuare, ritmul evenimentelor s-a accelerat. În condițiile în care presiunile Rusiei și Ucrainei se intensifică, iar guvernul de la Iași își consolidează sprijinul, dezbaterile politice de la Chișinău converg spre ideea independenței. La 24 ianuarie/6 februarie 1918, Sfatul Țării adoptă cu unanimitate de voturi Declarația prin care se proclama independența Republicii Moldovenești. Era ultimul pas înainte de Unirea cu România. Legăturile politice dintre Iași și Chișinău se intensifică, un rol deosebit de important având C. Stere, basarabean refugiat la Iași, la sfârșitul secolului al XIX-lea. Decizia de unire a fost grăbită de pretențiile Ucrainei asupra unor părți din Basarabia. Trebuie subliniat și rolul Germaniei, care promisese sprijin pentru eliberarea Basarabiei încă de la începutul războiului, iar în noul context se opunea pretențiilor ucrainene, sprijinind poziția României.

La 27 martie/9 aprilie, Sfatul Țării, întrunit în ședință solemnă, a votat Hotărârea prin care se proclama Unirea Republicii Democratice Moldove-

nești (Basarabia), în hotarele sale dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, cu România. Rezultatul votului (86 de voturi pentru, 3 contra și 36 de abțineri) și programul radical de reforme adoptat – depășind mult poziția guvernului român – demonstrează că Sfatul Țării a acționat liber de orice presiune a armatei române, care nu și-a depășit misiunea de a apăra ordinea și granița Basarabiei cu Ucraina. Primul-ministru român, Al. Marghiloman, invitat în sala de ședințe a Sfatului Țării – după votarea Hotărârii – a rostit o scurtă cuvântare, în care declara că primește unirea în numele guvernului român, încheind cu cuvintele: „Trăiască România, una și nedespărțită”.

Sfatul Țării l-a ales președinte pe C. Stere, iar pe I. Incuț și D. Ciugureanu ca miniștri fără portofoliu în guvernul român. La 9/22 aprilie, printr-un Decret-lege, regele și guvernul ratifică actul unirii Basarabiei cu România. La Iași s-au desfășurat în acele zile ample manifestații – la care au participat și delegații basarabeni – exprimând acordul și entuziasmul pentru unirea Basarabiei cu România.

În decembrie 1918, în noul context istoric creat de unirea Bucovinei și Transilvaniei cu România, Sfatul Țării a renunțat la condițiile formulate la 27 martie/9 aprilie pentru unirea cu România (referitoare la aplicarea reformei agrare, administrarea Basarabiei, reprezentarea în Parlament ș.a.).

Unirea Bucovinei cu România. Procesul de unire a cunoscut în această provincie o serie de trăsături specifice. Mai întâi, structura etnică era defavorabilă românilor. Ca urmare a unei politici dure de deznaționalizare a românilor, a încurajării și organizării imigrării, în preajma declanșării Războiului Mondial românii reprezentau aproape 300.000 dintr-o populație de aproximativ 800.000 de oameni, fiind depășiți cu puțin de ruteni; se adăugau aproximativ 200.000 de germani, polonezi, maghiari, armeni etc. Apoi, Bucovina a fost teatru de război, fiind ocupată de trei ori de trupele țariste și recucerită de tot atâtea ori de cele austro-ungare. Atitudinea rezervată sau, uneori, binevoitoare a rutenilor față de trupele țarului a provocat măsuri represive ale armatei chezaro-crăiești, care au mers până la execuții. Se adăuga divizarea elitei politice românești, între adepții unirii cu România și cei – foarte puțini – conduși de Aurel Onciul, care propuneau o înțelegere cu ucrainenii, în vederea împărțirii provinciei între România și Ucraina.

Revoluția din Rusia, tratativele pentru pacea separată, evoluția războiului în vestul și centrul Europei au intensificat inițiativele și proiectele de reorganizare a Imperiului Austro-Ungar. Delegații Radei ucrainene au cerut la Brest-Litovsk ca Galiția, Bucovina și Carpatorusia să fie incluse în Ucraina de Vest. Puterile Centrale au făcut o serie de concesii teritoriale Ucrainei, în schimbul unei mari cantități de grâu, fapt care a alimentat zvonul că Bucovina a fost „vândută pe mâncare”. Manifestul împăratului Carol I, *Către popoarele mele credincioase* (3/16 octombrie 1918), proclama federalizarea Imperiului Austro-Ungar, prin crearea a șase state: austriac, maghiar, ceh, iugoslav, polonez, ucrainean. Nu se pomenea despre românii din Transilvania și Bucovina.

Lupta românilor bucovineni s-a intensificat în noul context istoric din vara și toamna anului 1918. Exemplul basarabenilor, transilvănenilor, al celorlalte popoare din dubla monarhie a stimulat acțiunea românilor din Bucovina. Organizarea ucrainenilor în formațiuni paramilitare – întărite de militari ucraineni din fosta armată austro-ungară – și dezorganizarea instituțiilor statului au grăbit și încheiat lupta pentru unirea cu România.

La Iași s-a desfășurat în ziua de 6/19 octombrie 1918 o adunare a românilor emigrați din Austro-Ungaria, care a adoptat o Declarație de respingere a încercărilor de federalizare a imperiului, apreciate ca „gesturi disperate ale unei împărății osândite să se descompună”. Peste câteva zile, a apărut primul număr din ziarul „Glasul Bucovinei”, cu editorialul *Ce vrem*, semnat de către Sextil Pușcariu, adevărat program pentru lupta românilor din Bucovina și Transilvania.

La 14/27 octombrie 1918, s-a desfășurat la Cernăuți o adunare națională a românilor din Bucovina. S-a adoptat o moțiune prin care adunarea se declara constituantă, hotărând alegerea unui Consiliu Național alcătuit din 50 de membri, cu un Comitet Executiv condus de Iancu Flondor. În replică, la 3/16 noiembrie 1918, adunarea ucrainenilor de la Cernăuți a hotărât încorporarea celei mai mari părți a Bucovinei în Ucraina. Formațiunile paramilitare ucrainene au devenit tot mai violente, atentând și la securitatea Consiliului Național Român. În noul context, Consiliul Național Român a solicitat Guvernului României sprijin militar. La 11/24 noiembrie, Divizia a 8-a, sub comanda generalului Iacob Zadic, a intrat în Cernăuți și a restabilit ordinea. Astfel, a fost posibilă desfășurarea, la 15/28 noiembrie, la Palatul Mitropolitan, a Congresului General al Bucovinei, la care au parti-

cipat 74 de delegați ai Consiliului Național Român, 13 delegați ai comunităților ucrainene, 7 ai populației germane și 6 ai populației poloneze. Basarabia era reprezentată de către Pantelimon Halippa, Ion Pelivan, Ion Buzdugan, Grigore Cazacliu, iar Transilvania de către Gh. Crișan, Victor Deleu, Vasile Osvadă. Congresul a votat în unanimitate Declarația de Unire cu România, prezentată de către Iancu Flondor, prin care se hotăra „Unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României”.

Au fost adresate telegrame guvernelor Antantei, prin care se făcea cunoscută hotărârea de unire cu România. O delegație condusă de Iancu Flondor s-a deplasat la Iași, pentru a prezenta regelui Ferdinand Actul de Unire. În audiența festivă, Iancu Flondor declara:

„Aducem Majestății Voastre, Rege al tuturor Românilor, Unirea unei țări întregi, a Țării Bucovina. [...] Nu e o cucerire a armelor, ci întoarcerea la vatră a fraților despărțiți, care în Majestatea Voastră regăsesc pe părintele demult pierdut și mult dorit”.

La 19 decembrie 1918/1 ianuarie 1919 a fost publicat Decretul-lege, semnat de regele Ferdinand și de primul-ministru I.I.C. Brătianu, privind recunoașterea unirii Bucovinei cu România. Un alt decret stabilea intrarea în guvern a doi miniștri fără portofoliu pentru Bucovina: unul delegat la Cernăuți, iar celălalt la București. Primii numiți au fost Iancu Flondor și Ion Nistor.

Unirea Banatului, Crișanei, Maramureșului și Transilvaniei cu România. După realizarea dualismului austro-ungar (1867) și includerea Transilvaniei în Ungaria, lupta românilor pentru autonomie și, apoi, pentru unire cu România s-a intensificat. *Memorandumul* adresat împăratului în anul 1892, procesul memorandiștilor, detenția frunțașilor luptei naționale au adus problema Transilvaniei în atenția opiniei politice și publice europene. România, de la regele Carol I la studenții care au manifestat în stradă, i-a sprijinit pe frații de peste munți. Inflexibilitatea guvernului de la Budapesta față de revendicările românilor a radicalizat programul frunțașilor Partidului Național din Transilvania, care au exprimat cu hotărârea obiectivul unirii cu România.

În contextul istoric din toamna anului 1918, Unirea de la 1 Decembrie 1918 are o serie de trăsături specifice: armata română nu a fost prezentă la Alba-Iulia și, ca urmare, Hotărârea de unire nu poate fi suspectată de o presiune externă; solidaritatea națională a funcționat la cel mai înalt nivel, prin înțelegerea între liderii Partidului Național Român și cei ai Partidului Social-Democrat; alegerea celor 1.228 de delegați printr-o procedură democratică, credenționalele depuse la Alba-Iulia, conferă actului istoric de la 1 Decembrie un caracter plebiscitar; prevederile Rezoluției de unire demonstrează maturitatea și europenismul elitei politice românești, care a hotărât unirea cu România cu gândul unei conviețuiri pașnice cu minoritățile, care până în clipa unirii aparținuseră prin etnie opresorului de la Viena sau Budapesta.

Cronologia faptelor dovedește profunda dorință de unire a românilor, de la elite până la locuitorii munților, moși, oșeni, bănățeni și mulți alții. În condițiile războiului, s-a desfășurat numeroase acțiuni pentru unire ale românilor aflați în „lumea liberă”. În aprilie 1918 s-a constituit la Paris Comitetul Național al Românilor din Transilvania și Bucovina, sub președinția lui Traian Vuia. În iunie, s-a format în Italia Comitetul de Acțiune al Românilor din Transilvania, Banat și Bucovina, condus de Simion Mândrescu. În aceeași lună, la Washington, s-a înființat Liga Națională Română, condusă de V. Stoica. Desfășurarea accelerată a evenimentelor de pe fronturi, acțiunile popoarelor din Imperiul Austro-Ungar s-au răsfrânt și asupra românilor. Conferința Comitetului Executiv al Partidului Național Român a adoptat la Oradea (la 29 septembrie/12 octombrie) o Declarație prin care se exprima dorința națiunii române din Ungaria și Ardeal de a-și hotărî soarta în urma unei adunări naționale. Ideea a fost reluată în discursul lui Al. Vaida-Voevod din parlamentul de la Budapesta, în ziua de 5/18 octombrie 1918.

La 18/31 octombrie s-a format la Budapesta Consiliul Național Român Central (numit apoi și Sfatul Național), compus din șase reprezentanți ai Partidului Național Român și șase ai Partidului Social-Democrat, condus de Ștefan Cicio-Pop. La începutul lunii noiembrie, CNRC și-a mutat sediul la Arad. A avut loc un amplu proces de înființare a consiliilor (sfaturilor) naționale române pe întreg teritoriul Transilvaniei. La 7/20 noiembrie, Marele Sfat Național a lansat convocarea pentru Adunarea Națională de la Alba-Iulia, în ziua de duminică, 18 noiembrie/1 decembrie 1918. Alegerea

delegațiilor s-a realizat în adunări populare, fiind aleși reprezentanți ai tuturor categoriilor sociale, învățători, preoți, țărani, avocați, studenți, militari și alții, care urmau să prezinte adevărul la unirea cu România locuitorilor a mii de localități, a unor organizații politice, societăți și instituții bisericesti, culturale, profesionale etc.

La Alba-Iulia, în ziua de 18 noiembrie/1 decembrie 1918, cei 1.228 de delegați/deputați, de drept sau aleși, au hotărât unirea cu România. Rezoluția de Unire, prezentată de Vasile Goldiș, a fost votată în unanimitate. Hotărârea de unire cu România a fost primită cu un mare entuziasm de cei peste 100.000 de români prezenți la Alba-Iulia. Maniera democratică în care s-a hotărât unirea, participarea masivă a populației de pe întregul teritoriul unit cu România, conferă o notă de specificitate istoriei românilor în anul 1918, care nu trebuie exagerată, dar nici ignorată. De altfel, Rezoluția de Unire este o sinteză între programul național și cel social, între unirea necondiționată și cea condiționată. Menționăm câteva prevederi⁶:

„I. Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba Iulia în ziua de 18 noiembrie – 1 decembrie 1918, decretează unirea acestor români și a tuturor teritoriilor locuite de dânsii cu România. Adunarea Națională proclamă îndeosebi dreptul inalienabil al națiunii române la întreg Banatul, cuprins între râurile Mureș, Tisa și Dunăre.

II. Adunarea Națională rezervă teritoriilor sus- indicate autonomie provizorie până la întrunirea Constituantei aleasă pe baza votului universal.

III. În legătură cu aceasta, ca principii fundamentale la alcătuirea noului stat român, Adunarea Națională proclamă următoarele:

1. Deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.

2. Egală îndreptățire și deplină libertate confesională, pentru toate confesiunile din stat.

3. Înfăptuirea desăvârșită a unui regim curat democratic pe toate tărâmurile vieții publice. Votul obștesc, direct, egal, secret, pe comune, în mod proporțional, pentru ambele sexe, în vârstă de 21 de ani la reprezentarea în comune, județe ori parlament.

⁶ 1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe. 1916-1918, II, București, 1983, p. 1246-1247.

4. *Desăvârșită libertate de presă, asociere și întrunire, liberă propagandă a tuturor gândurilor omenești.*

5. *Reforma agrară radicală. Se va face conscrierea tuturor proprietăților, în special a proprietăților mari. În baza acestei conscrieri, desființând fidei-comisele și în temeiul dreptului de a micșora după trebuință latifundiile, i se va face posibil țărânului să-și creeze o proprietate (arător, pășune, pădure) cel puțin atât, cât o să poată munci el și familia lui. Principiul conducător al acestei politici agrare e pe de o parte promovarea nivelării sociale, pe de altă parte, potențarea producției.*

6. *Muncitorimei industriale i se asigură aceleași drepturi și avantajii, care sunt legiferate în cele mai avansate state industriale din Apus.*

IV. Adunarea Națională dă expresie dorinței sale, ca congresul de pace să înfăptuiască comuniunea națiunilor libere în așa chip, ca dreptatea și libertatea să fie asigurate pentru toate națiunile mari și mici, deopotrivă, iar în viitor să se elimine războiul ca mijloc pentru regularea raporturilor internaționale. [...]”

O delegație, în frunte cu Vasile Goldiș, Al. Vaida-Voevod, Miron Cristea, Iuliu Hossu, s-a deplasat la București, pentru a prezenta regelui Ferdinand și guvernului actul unirii. Printr-un Decret-lege, publicat în *Monitorul Oficial* din 13/26 decembrie 1918, se consfințește actul istoric de la Alba-Iulia: „Ținuturile cuprinse în hotărârea Adunării Naționale de la Alba-Iulia, de la 18 noiembrie/1 decembrie 1918, sunt și rămân de-a pururea unite cu Regatul României”.

Recunoașterea internațională. România a participat la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920), fiind inclusă în categoria statelor cu interese limitate. Delegația română, condusă de primul-ministru I.I.C. Brătianu, apoi de Al. Vaida-Voevod, s-a confruntat cu mari dificultăți în apărarea independenței și suveranității țării, recunoașterea contribuției la război, a uriașelor pierderi umane și materiale, aplicarea prevederilor Tratatului cu Antanta din august 1916 ș.a. După îndelungi tratative, la 10 decembrie 1919, Al. Vaida-Voevod a semnat la Saint-Germain-en-Laye Tratatul cu Austria, prin care se recunoștea unirea Bucovinei cu România. La fel de dificile au fost tratativele pentru Tratatul cu Ungaria, țară care nu accepta Hotărârea de la Alba-Iulia și nici concluziile experților internaționali privind fixarea graniței. România a fost obligată să facă o serie de concesii importante, granița româno-ungară fiind mult mai la est față de cea pre-

văzută în Tratatul cu Antanta. De asemenea, a fost obligată să accepte împărțirea Banatului cu Serbia. La 4 iunie 1920, delegații României, dr. I. Cantacuzino și N. Titulescu, semnav la Trianon Tratatul cu Ungaria, prin care era recunoscută unirea de la Alba-Iulia.

Soarta Basarabiei a fost, și de această dată, vitregă. Lipsa unei delegații a Rusiei la conferință a amânat *sine die* acordul acestei mari puteri față de noua realitate istorică. La 28 octombrie 1920 s-a semnat la Paris un tratat de către Franța, Marea Britanie, Italia, Japonia și România, prin care cele patru mari puteri recunoșteau unirea Basarabiei cu România. Japonia – la presiunile Rusiei – nu l-a ratificat.

Tratatele de pace din anii 1919-1920 au o uriașă importanță pentru români. Marile puteri recunoșteau hotărârile de unire de la Chișinău, Cernăuți și Alba-Iulia, precum și contribuția și jertfele României pentru victoria Antantei în Primul Război Mondial.

Locul României Întregite în Noua Europă

Desăvârșirea unității național-statale în anul 1918 a avut consecințe multiple în plan teritorial, demografic, social-economic, politic și la nivelul mentalităților. Înainte de a le aborda, să ne oprim la o chestiune de terminologie; România Mare sau România Întregită? Termenul de „Mare” a avut și are în continuare o conotație preponderent politică, mergând până la sensuri vecine cu „expansionismul”. În istoriografie întâlnim expresii asemănătoare: „Ungaria Mare”, „Serbia Mare”, „Grecia Mare”, „Bulgaria Mare”, „Albania Mare”, „Polonia Mare” ș.a. Prin urmare, credem că este mai apropiat de realitatea istorică, de sensul Marii Uniri termenul de „România Întregită”. Nu întâmplător, Regele Ferdinand a fost supranumit „Întregitorul”.

O altă problemă pe care unii cercetători au încercat și încearcă să o aducă în prim-plan este cea a „beneficiarului”. Vechiul Regat a obținut prin unire ce dorea? A obținut mai mult sau mai puțin? Provinciile unite și-au atins visul? etc. În fapt, liderii politici din România și cei din provinciile unite cu Țara nu au acționat din meschine calcule politice. Idealul Marii Uniri fusese slujit de generațiile anterioare, fiind încununat prin jertfa a sute de mii de români în Primul Război Mondial. Transilvania, Banatul, Maramureșul, Bucovina au venit cu bogățiile subsolului, cu multe întreprinderi industriale etc. Nu trebuie însă uitat că Vechiul Regat avea petrolul și Bărăganul. Iar structura exportului din România interbelică – prin care se asigurau costurile modernizării – era dominată de petrol (aprox. 40%) și produse ale agriculturii (aprox. 40%).

Noua Europă era rezultatul primei conflagrații mondiale, al destrămării Imperiului Austro-Ungar, al căderii țarismului, al înfrângerii Germaniei imperiale. Conferința de Pace de la Paris, sistemul de la Versailles au consacrat noua hartă politică a continentului european, în care statele mici și

mijlocii din centrul și estul Europei au devenit *voci* în viața internațională. A început să capete un nou conținut ideea de ordine teritorială, să câștige teren diplomația nouă, deschisă, în fața celei vechi, a tratatelor secrete. Având un rol important – prin participarea la război și prin realizarea, cu forțe proprii, a Marii Uniri – la crearea noii Europe, România și-a asumat din primii ani postbelici un rol activ în relațiile internaționale. Compararea națiunilor, stabilirea locului unei țări într-un posibil „clasament” european sau mondial pot părea desuete, aparținând de modele romantice. Considerăm totuși utilă o astfel de abordare, pentru stabilirea – mai precisă și nuanțată – a coordonatelor istoriei românilor în perioada interbelică. Firește, există multiple dificultăți: ce factori (domenii) comparăm? Pe care țări – cele dezvoltate? vecinii? – le includem în „clasament?” cum stabilim o viziune echilibrată, fără a exagera „performanțele” dar nici „limitele”? ș.a. Conștienți de aceste riscuri, am ales: *teritoriul, populația, regimul politic, relațiile internaționale*.

Teritoriul. După Marea Unire, România – cu o suprafață de 295.049 km² – reprezenta 2,52% din suprafața Europei, ocupând locul al 10-lea între țările continentului. România era mai mică decât Germania (470.714 km²), Franța (550.986 km²), Polonia (388.635 km²), dar mai mare decât Cehoslovacia (140.499 km²), Ungaria (93.061 km²), Bulgaria (103.146 km²), Iugoslavia (249.468 km²), Grecia (130.199 km²). Prin urmare, România întregită își consolida poziția în sud-estul Europei, beneficiind de o suprafață semnificativ mai mare decât a celorlalte state, fiind depășită doar de Polonia și de URSS.

Populația. Mărimea și densitatea. Marea Unire de la 1918 a avut ca urmare aproape o dublare a populației: de la 7.771.341 de locuitori în 1914 la 14.669.841 de locuitori în 1919. Astfel, a devenit o țară mijlocie, a opta din Europa după mărimea populației. În anul 1930, cu o populație de peste 18.000.000 de locuitori, România era întrecută doar de: URSS (inclusiv teritoriile asiatice) – 160.000.000 de locuitori; Germania – 65.092.000 de locuitori; Franța – 41.610.000 de locuitori; Italia – 41.069.000 de locuitori; Marea Britanie – 39.952.377 de locuitori; Polonia – 31.685.000 de

locuitori; Spania – 23.563.867 de locuitori. Avea populația mai numeroasă decât: Ungaria – 8.688.319 de locuitori; Iugoslavia – 13.822.505 de locuitori; Cehoslovacia – 14.735.711 de locuitori; Grecia – 6.398.000 de locuitori; Bulgaria – 5.776.400 de locuitori ș.a. În anul 1930, densitatea populației României, de 61,2 locuitori pe km², era mai mare decât media europeană de 44,3 locuitori pe km². Pentru comparație, oferim câteva exemple: Marea Britanie – 265 loc./km²; Germania – 138,3 loc./km²; Ungaria – 93,4 loc./km²; Franța – 75,5 loc./km²; Cehoslovacia – 104,9 loc./km²; Bulgaria – 56 loc./km²; Iugoslavia – 55,6 loc./km²; Grecia – 49,1 loc./km².

Românii rămași după Marea Unire în alte state erau: în Rusia – 249.711; în Iugoslavia – 229.398; în Bulgaria – 60.080; în Ungaria – 23.760; în Cehoslovacia – 13.711; în Albania – 40.000; în Grecia – 19.703.

Natalitatea. În perioada 1931-1934, natalitatea la mia de locuitori era: România – 33,4; Iugoslavia – 32,4; Portugalia – 29,8; Polonia – 27,4; Lituania – 25,8; Italia – 23,7; Ungaria – 22,5; Olanda – 21,4; Cehoslovacia – 20,1; Danemarca – 17,7; Franța – 16,8; Elveția – 16,5; Germania – 15,9; Anglia – 15,5; Austria – 14,7; Suedia – 14,4 etc.

Mortalitatea. În aceeași perioadă, mortalitatea prezenta următoarele medii la mia de locuitori: România – 20,5; Iugoslavia – 18,5; Portugalia – 17,2; Polonia – 14,5; Lituania – 14,6; Italia – 14; Ungaria – 15,8; Olanda – 8,9; Cehoslovacia – 13,8; Danemarca – 10,8; Franța – 15,7; Elveția – 11,7; Germania – 11; Anglia – 12,2; Austria – 13,5; Suedia – 11,8 etc.

Speranța de viață (populație de 60 de ani și peste 60 de ani) era următoarea: România (1930) – 6,6; Bulgaria (1926) – 8,1; Iugoslavia (1931) – 8,2; Grecia (1928) – 8,9; Italia (1931) – 10,8; Olanda (1930) – 9,4; Ungaria (1930) – 9,7; Cehoslovacia (1930) – 10,2; Franța (1931) – 14; Germania (1933) – 11,1; Suedia (1930) – 12,8; Anglia (1931) – 11,3; Austria (1934) – 12,2; Norvegia (1930) – 11,6; Elveția (1930) – 10,7.

Știința de carte (în procente): Belgia (1920) – 92,5; Bulgaria (1926) – 60,3; Estonia (1922) – 89,2; Franța (1926) – 94,1; Grecia (1928) – 56,7; Italia (1921) – 73,2; Letonia (1930) – 81,2; Lituania (1923) – 67,3; Polonia (1921) – 67,3; Portugalia (1920) – 34,8; România (1930) – 57; Rusia (1926) – 51,3; Spania (1920) – 57; Ungaria (1920) – 84,8. Creșterea procentului știutorilor de carte – aproape triplarea față de 1912 – are între explicații faptul că Transilvania, Banatul și Bucovina aveau un procent de alfabetizare superior Vechiului Regat, datorat în bună măsură prezenței

minorităților; că statul român a inițiat o politică de dezvoltare a școlii – inclusiv în provinciile unite – care și-a dat roadele încă din primul deceniu de după 1918. Un merit incontestabil a avut în această luptă cu analfabetismul ministrul liberal al învățământului, C. Angelescu.

Regimul politic. În primii ani după încheierea Primului Război Mondial, în Europa erau predominante regimurile democratice. Doar în Rusia se instaurase încă din 1917 un regim totalitar, iar în Ungaria (1920) o dictatură. După două decenii, numărul țărilor cu regimuri autoritare (dictatoriale) crescuse semnificativ: Albania, Austria, Bulgaria, Estonia, Germania, Grecia, Italia, Iugoslavia, Letonia, Lituania, Polonia, Portugalia, România, Spania. Din această perspectivă, trebuie subliniat că România a fost unul dintre ultimele state ale Europei în care s-a instaurat un regim de autoritate, cel al lui Carol al II-lea, în februarie 1938.

România în relațiile internaționale. Este bine știut că, după Conferința de Pace de la Paris, statele Europei s-au grupat în două mari tabere; în prima se aflau statele care au acționat pentru aplicarea tratatelor, pentru menținerea granițelor și apărarea păcii; a doua cuprindea statele care au urmărit încălcarea și revizuirea tratatelor, revanșa, războiul. De asemenea, sunt bine cunoscute acțiunile României în cadrul Micii Înțelegeri, Antantei Balcanice, Ligii Națiunilor, în cadrul unor conferințe internaționale, acțiunile ferme față de pericolul de război, față de încălcările tratatelor etc. În final, după prăbușirea sistemului de la Versailles, după actele de forță ale Germaniei, Rusiei Sovietice, Italiei, Ungariei și Bulgariei, România a fost una dintre victimele declanșării războiului, pierzând în vara anului 1940 o treime din teritoriu și din populație. Sub amenințarea vecinilor, a Germaniei și a Italiei, România întregită s-a prăbușit. Evoluția istorică după iunie 1940 trebuie înțeleasă în contextul Războiului Mondial. Ar fi și este o mare nedreptate ca România să fie judecată – cum se întâmplă în unele lucrări – numai din perspectiva campaniei din Est, uitându-se politica consecventă de apărare a păcii din perioada interbelică și campania din Vest, declanșată la 23 august 1944.

*

În metodologia cercetării perioadei interbelice – ca și a altor perioade din istoria noastră – se impune o abordare echilibrată, fără a exagera performanțele sau limitele, fără etichetări grăbite și șabloane sau judecăți inspirate de crezul politic. Simțul măsurii este un imperativ pentru istorici. Deși consecințele Marii Uniri (în plan teritorial, demografic, economic) au fost spectaculoase, perioada interbelică – marcată de refacere și crize economice – a fost prea scurtă pentru a aduce progrese la fel de semnificative și a le consolida.

Și viața culturală a cunoscut progrese semnificative. Triplarea numărului știutorilor de carte, organizarea instituțiilor de cultură, „explozia” presei scrise, înființarea radioului ș.a. sunt doar câteva exemple, care fac din România întregită un moment de referință în afirmarea culturii române moderne. Totodată, legăturile cu cultura occidentală s-au multiplicat și intensificat. Bucureștiul era supranumit „Micul Paris”, în primul rând din considerente ale vieții intelectuale.

Evoluția regimului politic din România, de la democrație la dictatură, activitatea partidelor politice, manifestările politicianiste etc. constituie subiectul unor ample controverse. Credem că o judecată credibilă trebuie să aibă în vedere raportarea permanentă la celelalte țări europene, indiferent de mărimea sau de tradiția lor parlamentară. Tarele regimului politic din România nu trebuie eludate sau subapreciate, dar nici exagerate, pentru că va fi greu de explicat de ce trecerea la un regim de autoritate, apoi de dictatură s-a realizat abia în contextul politic intern și extern din preajma declanșării Celui de-al Doilea Război Mondial.

La fel, rolul României în relațiile internaționale din perioada interbelică nu trebuie supraestimat. Dar trebuie spus că guvernul de la București s-a situat alături de democrațiile occidentale până în vara anului 1940 (când Franța s-a prăbușit), deci și după instaurarea regimului de autoritate al lui Carol al II-lea.

Regimul constituțional după Marea Unire

Votul universal și sistemul pluripartid. În preajma declanșării primului război mondial regimul constituțional din România se consolidase, funcționând la un nivel comparativ cu cel al unor state având veche tradiție constituțională. Limitele sale cele mai grave proveneau din sistemul censitar și manifestările politicianiste, care măreau mult distanța între principii și realitatea politică.

În același timp, sistemul bipartid, care funcționase aproape jumătate de veac, era contestat tot mai mult prin apariția unor noi partide politice cu pretenție de guvernare; de altfel, Partidul Conservator Democrat a fost acceptat la guvern, este drept, într-o coaliție cu Partidul Conservator.

Problema cea mai importantă, vizând perfecționarea regimului constituțional, era în acești ani modificarea sistemului electoral. După cum am notat mai sus, P.N.L. introdusese, încă în programul de la Iași, din 1892, principiul votului universal, tergiversând însă, – din numeroase motive, între care opoziția chiar a numeroși lideri și membri ai partidului –, luarea problemei în discuție. Abia prin scrisoarea lui I.I.C. Brătianu din septembrie 1913, se anunța, alături de reforma agrară, și o nouă reformă electorală.

După venirea la guvern a P.N.L., în ianuarie 1914, și desfășurarea de alegeri parlamentare, la 24 februarie 1914, M. Orleanu, președintele Camerei Deputaților, propunea revizuirea Constituției în vederea realizării reformelor agrară și electorală⁷. Deși corpurile legiuitoare aprobă în lunile martie-aprilie revizuirea Constituției și au loc alegeri pentru Constituantă, declanșarea primului război mondial amână luarea în dezbateră a noilor reforme.

⁷ Eleodor Focșeneanu, *Istoria constituțională a României. 1859-1991*, București, 1992, p.48.

Procesul de revizuire a Constituției a fost reluat abia în Parlamentul de la Iași; în urma dezbaterilor, în iulie 1917, au fost modificate, în afara art.19 privind proprietatea, și articolele 57 și 67, privind sistemul electoral, care prevedeau⁸: „Adunarea Deputaților se compune din deputați aleși de cetățenii români majori, prin vot universal, egal, direct și obligatoriu și cu scrutin secret pe baza reprezentării proporționale” (art.57) și: „Senatul se compune din senatori aleși și senatori de drept. Legea electorală va fixa compunerea Senatului” (art.67). A urmat *decretul-lege publicat în 16/29 noiembrie 1918*, care prevedea că: „Toți cetățenii români majori vor alege prin vot obștesc, obligatoriu, egal, direct și secret, pe baza reprezentării proporționale, un număr de deputați proporțional cu populația”⁹.

Dreptul la vot se exercita de la 21 de ani pentru Adunarea Deputaților și de la 40 de ani pentru Senat. Vârsta minimă pentru a fi ales deputat era de 25 de ani, iar senator de 40 de ani. Nu aveau drept de vot femeile, tinerii sub 21 de ani, militarii și magistrații¹⁰.

Introducerea votului universal în România venea în întâmpinarea dorințelor exprimate în *hotărârile de Unire* ale Basarabiei și apoi ale Transilvaniei cu România. Astfel, în *Declarația privind Unirea Basarabiei cu România* se prevedea:

„Basarabia va trimite în Parlamentul român un număr de reprezentanți proporțional cu populația, aleși pe baza votului universal, egal, direct și secret. Toate alegerile din Basarabia pentru voloste și sate, orașe, zemstve și Parlament, se vor face pe baza votului universal, egal, secret și direct”¹¹.

La fel, *Rezoluția privind Unirea Transilvaniei cu România*, adoptată la 1 decembrie 1918, de Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, stipula la art.3:

„Înfăptuirea desăvârșită a unui regim curat democratic pe toate terenele vieții publice. Votul obștesc, direct, egal, secret, pe comune în mod proporțional, pentru ambele sexe, în vârstă de 21 de ani la reprezentarea în comune, județ ori Parlament”¹².

⁸ I. Scurtu, *Viața politică din România. 1918-1944*, București, 1982, p.40.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Chișinău, 1991, p.283.

¹² I. Scurtu (coordonator), Gh.Z. Ionescu, Eufrosina Popescu, Doina Smârcea, *Istoria României între anii 1918-1944. Culegere de documente*, București, 1982, p.26.

Congresul general al Bucovinei a votat „*Unirea necondiționată*” cu România. Prevederile decretului-lege din noiembrie 1918 au fost confirmate de Constituția adoptată în martie 1923. Articolul 6 prevedea:

„Constituțiunea de față și celelalte legi relative la drepturile politice determină care sunt, oșebit de calitatea de român, condițiunile necesare pentru exercitarea acestor drepturi. Legi speciale, votate cu majoritatea de două treimi, vor determina condițiunile sub care femeile pot avea exercițiul drepturilor politice. Drepturile civile ale femeilor se vor stabili pe baza deplinei egalități a celor două sexe”¹³.

Cu excepția alegerilor administrative din 1929, femeile nu vor beneficia de dreptul de vot¹⁴.

În martie 1926 s-a adoptat o nouă *Lege electorală*, care stabilea un sistem nou de centralizare a rezultatelor alegerilor și repartizare a mandatelor; gruparea politică care obținea cel mai mare procent în alegeri, dar nu mai mic de 40%, beneficia de așa-numita „primă electorală”, care consolida sensibil poziția în parlament.

Această măsură a provocat opinii diferite în rândul oamenilor politici, dar și între istorici, juriști ș.a. Înclinăm a crede că Eleodor Focșeneanu se apropie de adevăr atunci când concluzionează¹⁵:

„Această lege a fost dictată de împrejurări obiective. Prin unirea celorlalte provincii românești cu Vechiul Regat, sistemul de două partide puternice, conservator și liberal, care se succedau la putere, se destrămase, deoarece la partidele tradiționale din Vechiul Regat s-au adăugat partidele existente în noile provincii. Acestea, cu timpul, vor fuziona cu partide din Vechiul Regat (cu excepția partidului conservator care avea să dispară de pe scena politică), dar până atunci, în acea perioadă de confruntări cu situații dificile de după război și de adaptări la aceste situații, distribuirea pur proporțională a mandatelor ar fi creat dificultăți enorme în obținerea majorității în adunările legiuitoare și deci în formarea guvernelor, obligând la coaliții guvernamentale, improprii în acea perioadă: putere instabilă în împrejurări puțin stabile”.

Noul sistem electoral a determinat creșterea spectaculoasă a *numărului de partide politice*, care în deceniul al 4-lea au depășit 30; cele mai importante erau¹⁶:

¹³ *Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*, București, 1990, p.611-612.

¹⁴ I. Scurtu, *Viața politică din România...*, p.37.

¹⁵ Eleodor Focșeneanu, *op.cit.*, p.69.

¹⁶ Informații din M. Mușat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, II, Partea a II-a, p.107-108.

Denumirea partidului	Data creării	Președinți în deceniul IV
Partidul Național Liberal	1875	I.G. Duca, C.I.C. Brătianu
Partidul Național Liberal	1930	Gh. Brătianu
Partidul Liberal Democrat	1931	Jean Th. Florescu
Partidul Național Țărănesc	1926	Al. Vaida-Voievod, Iuliu Maniu, I. Mihalache
Frontul Românesc	1935	Al. Vaida-Voievod
Partidul Țărănesc Radical	1933	Grigore Iunian
Partidul Național Creștin	1935	O. Goga, A.C. Cuza
Partidul Naționalist-Democrat	1910	Nicolae Iorga
Partidul Poporului	1920	Alexandru Averescu
Liga Agrară	1929	Constantin Garoflid
Partidul Agrar	1932	Constantin Argetoianu
Liga Național Corporatistă	1933	Mihail Manoilescu
Partidul Conservator	1932	Grigore N. Filipescu
Blocul Cetățenesc pentru Salvarea Țării	1930	Grigore Forțu
Partidul „Totul pentru Țară” (Garda de Fier)	1934	Gh. Cantacuzino-Grănicerul, Gh. Clime
Cruciada Românismului	1935	Mihail Stelescu
Partidul Maghiar	1922	György Bethlen
Partidul Țărănesc Maghiar (Partidul Micilor Agrarieni Maghiari)	1933	Dr. Imre Réthy
Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România (MADOSZ)	1934	Szepesi Sándor, Gyárfás Kurkó
Partidul German din România	1919	Hans Otto Roth, Fritz Fabricius
Partidul Poporului German	1935	Alfred Bonfert
Uniunea Evreilor Pământeni	1909	Dr. Wilhelm Filderman
Partidul Evreiesc din România	1931	Th. Fischer
Consiliul Central al Evreilor din România	1936	Dr. Wilhelm Filderman
Partidul Național Ucrainean din România	1919	Zaloziecki Wladimir
Partidul Țărănesc Ucrainean din Bucovina	1931	Constantin Cracalia
Frontul Renașterii Naționale	1938	Al. Vaida-Voievod
Partidul Națiunii	1940	Ernest Urdăreanu
Partidul Comunist Român	1921	Alexandr Danieluk-Stefanski (Gorn), Eugen Iacobovici, Boris Ștefanov, Ștefan Foriș
Partidul Social-Democrat din România	1927	I. Moscovici, George Grigorovici
Partidul Socialist Unitar din România	1928	Dr. L. Ghelerter
Partidul Socialist din România	1933	C. Popovici
Frontul Plugarilor	1933	Dr. Petru Groza

Se constată o evidentă schimbare față de tabloul politic dinaintea primului război mondial. În același timp, trebuie subliniat că sistemul politic a fost dominat tot de două partide (de astă dată P.N.L. și P.N.Ț). Cu excepțiile cunoscute (alegerile din 1919 și 1937), masa de alegători, cu mult mai numeroasă în aceste decenii, s-a orientat, în principal, spre P.N.L. sau P.N.Ț.

Lărgirea masei electorale a reprezentat, fără îndoială, un pas deosebit de important în procesul de democratizare a vieții politice. Un tabel¹⁷ cu *rezultatele alegerilor parlamentare între anii 1919-1928* ne oferă date edificatoare privind nivelul votării:

Anul	Populația României	Alegători înscriși	% alegători din populație	Voturi exprimate	% din liste	Voturi neexprimate	% din liste
1919	15.287.528	1.916.225	12,53	1.480.270	77,25	435.955	22,75
1920	15.541.424	2.924.527	18,82	1.937.561	66,25	986.966	33,75
1922	15.970.836	2.908.015	18,21	2.210.370	76,01	693.645	23,85
1926	16.926.647	3.496.814	20,66	2.622.565	75,00	874.249	25,00
1927	17.149.321	3.586.086	20,91	2.762.779	77,04	823.307	22,96
1928	17.390.605	3.671.325	21,11	2.840.680	77,37	830.672	22,63

Constituția de la 1923. Noua Constituție a României a fost adoptată la 26 martie 1923 în Cameră, la 27 martie în Senat, fiind promulgată de Regele Ferdinand la 28 martie, cu decretul regal nr. 1360 și publicată în „Monitorul Oficial” nr. 282 din 28 martie același an. Cercetările asupra „problemei constituționale” din România au evidențiat elementele de continuitate și noutate în raport cu Constituția de la 1866. Ne oprim asupra celor mai semnificative.

Principiul suveranității naționale era limpede exprimat încă din primele articole¹⁸:

„Art. 1: Regatul României este un stat național unitar și indivizibil.

Art. 2: Teritoriul României este nealienabil. Hotarele statului nu pot fi schimbate sau rectificate decât în virtutea unei legi.

Art. 3: Teritoriul României nu se poate coloniza cu populațiuni de gintă străină”.

Art. 33: Toate puterile statului emană de la națiune, care nu le poate exercita decât numai prin delegațiune și după principiile și regulile așezate în Constituțiunea de față.”

Principiul legalității și supremației Constituției era „mai bine exprimat decât în cea de la 1866”¹⁹:

¹⁷ Aurel-Constantin Soare, *Regimul politic din România în deceniul al III-lea al secolului al XX-lea. Studiu comparativ cu statele din centrul și sud-estul Europei*, Teză de doctorat, București, 1994, p.191.

¹⁸ *Constituția din 1923...*, p.611, 618.

¹⁹ Angela Banciu, *Rolul Constituției din 1923...*, p.78.

„Numai Curtea de Casație în secțiuni unite are dreptul de a judeca constituționalitatea legilor și a declara inaplicabile pe acelea care sunt contrarii Constituției. Judecata asupra inconstituționalității legilor se mărginește numai la cazul judecat. Curtea de Casație se va rosti ca și în trecut asupra conflictelor de atribuțiuni. Dreptul de recurs în casare este de ordin constituțional”.

De asemenea, *problema modificării Constituției* capătă forme mai rigide. Art. 129 prevedea²⁰:

„Constituțiunea poate fi revizuită în total sau în parte din inițiativa regelui sau oricărui din Adunările legiuitoare.

În urma acestei inițiative, ambele adunări, întrunite separat, se vor rosti cu majoritate absolută dacă este locul ca dispozițiunile constituționale să fie revizuite.

Îndată ce necesitatea revizuirii a fost admisă, ambele Corpuri legiuitoare aleg din sânul lor o comisiune mixtă, care va propune textele din Constituțiune ce urmează a fi supuse revizuirii.

După ce raportul acestei comisii va fi citit în fiecare adunare, de două ori în interval de cincisprezece zile, ambele adunări întrunite la un loc, sub președinția celui mai în vârstă dintre președinți, în prezența a cel puțin două treimi din totalitatea membrilor ce le compun, cu majoritate de două treimi, stabilesc în mod definitiv cari anume articole vor fi supuse revizuirii.

În urma acestui vot adunările sunt de drept dizolvate și se va convoca corpul electoral în termenul prescris de Constituțiune”.

Constituția cuprindea 8 titluri²¹ (totalizând 138 articole): – Despre teritoriul României; – Despre drepturile românilor; – Despre puterile statului; – Despre finanțe; – Despre puterea armată; – Dispozițiuni generale; – Despre revizuirea Constituției; – Dispozițiuni tranzitorii și suplimentare.

Noua Constituție prelua aproximativ 60% din Constituția de la 1866²². Trebuie însă reținut că au fost votate atât articolele revizuite, cât și cele menținute din vechiul text; iar Constituția a fost publicată ca un text nou. Faptele conduc pe Eleodor Focșeneanu la concluzia că „Formal, era o Constituție nouă; în fond, era Constituția veche amplu revizuită”²³.

²⁰ *Ibidem*, p.633.

²¹ *Ibidem*.

²² Emil Cernea, Emil Molcuț, *Istoria statului și dreptului românesc*, București, 1992, p.250.

²³ Eleodor Focșeneanu, *op.cit.*, p.59.

Având în vedere semnificația lor majoră, redăm în continuare textul unor articole care stipulau principiile unei adevărate democrații burgheze ce se instaura în România²⁴:

„Art. 5: Românii, fără deosebire de origină etnică, de limbă sau de religie, se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociație și de toate drepturile stabilite prin legi.

Art. 6: Constituțiunea de față și celelalte legi relative la drepturile politice determină cari sunt, oșebit de calitatea de român, condițiunile necesare pentru exercitarea acestor drepturi. Legi speciale, votate cu majoritatea de două treimi, vor determina condițiunile sub cari femeile pot avea exercițiul drepturilor politice. Drepturile civile ale femeilor se vor stabili pe baza deplinei egalități a celor două sexe.

Art. 7: Deosebirea de credințe religioase și confesiuni, de origină etnică și de limbă nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita. Numai naturalizarea aseamănă pe străin cu românul pentru exercitarea drepturilor politice. Naturalizarea se acordă în mod individual de Consiliul de Miniștri, în urma constatării unei comisii, compusă din: primul-președinte și președinții Curții de apel din Capitala țării, că solicitantul îndeplinește condițiunile legale. O lege specială va determina condițiunile și procedura prin care străinii dobândesc naturalizarea. Naturalizarea nu are efect retroactiv. Soția și copiii minori profită, în condițiunile prevăzute de lege, de naturalizarea soțului sau tatălui.

Art. 8: Nu se admite în stat nici o deosebire de naștere sau de clase sociale. Toți românii, fără deosebire de origină etnică, de limbă sau de religie, sunt egali înaintea legii și datori a contribui fără oșebire la dările și sarcinile publice. Numai ei sunt admisibili în funcțiunile și demnitățile publice, civile și militare. Legi speciale vor determina statutul funcționarilor publici. Străinii nu pot fi admiși în funcțiunile publice decât în cazuri excepționale și anume statornicite de legi”.

În același context se situează art. 24 privind învățământul, art. 25 privind libertățile individuale, art.27 privind secretul corespondenței, art.28 privind dreptul de întrunire etc.

Deosebbit de importante sunt și prevederile referitoare *la rolul statului în viața social-economică a țării* (art.17, 19, 20). Se prevedea, între altele, că „Proprietatea de orice natură, precum și creanțele asupra statului sunt garantate”, iar „Zăcămintele din ele, precum și bogățiile de orice natură ale subsolului sunt proprietatea statului”²⁵. De asemenea, statul putea interveni

²⁴ *Constituția din 1923...*, p.611, 612, 615, 616, 617.

²⁵ *Ibidem*, p.613-614.

în relațiile dintre patroni și muncitori. Art. 21 prevedea²⁶: „Toți factorii producției se bucură de o egală ocrotire. Statul poate interveni, prin legi, în raporturile dintre acești factori pentru a preveni conflicte economice sau sociale. Libertatea muncii va fi apărată. Legea va regula asigurarea socială a muncitorilor, în caz de boală, accidente și altele”.

În privința *separației puterilor în stat*, trebuie menționat mai întâi că „Cele trei puteri erau *independente* una de alta, fiind prevăzute o serie de prescripții care le dădeau posibilitatea să se limiteze reciproc în atribuții”²⁷.

Puterea executivă participa la opera de legiferare prin dreptul Regelui de inițiativă, sancționare și promulgare a legilor, de dizolvare și prorogare a reprezentanței naționale.

Puterea legislativă putea controla exercitarea atribuțiilor puterii executive în privința votării și adoptării bugetului, a controlului preventiv de gestiune a veniturilor și cheltuielilor statului; de asemenea, prin dreptul deputaților și senatorilor de a adresa interpelări miniștrilor.

Puterea judecătorească limita atribuțiile puterii legislative, controlând constituționalitatea legilor. De asemenea, cenzura legalitatea actelor puterii executive (art.107).

În același timp, puterea executivă putea interveni în exercitarea puterii judecătorești prin dreptul de grațiere și amnistie (art.88).

Se poate aprecia că noua Constituție răspundea necesităților de dezvoltare a societății românești de după înfăptuirea României Mari. În principii, Constituția de la 1923 era una din cele mai înaintate din Europa vremii. Trebuie subliniat că, deși nu a fost votată de toate partidele politice, ea a fost „aplicată de toți factorii politici, deoarece contestarea ei nu privea conținutul, ci procedura de adoptare...”²⁸; „...și partidele care s-au declarat împotriva acesteia au acceptat-o, au guvernat pe baza ei, iar în anii când era atacată de forțele de dreapta, au militat pentru apărarea Constituției din martie 1923”²⁹.

²⁶ *Ibidem*, p.614-615.

²⁷ Angela Banciu, *op.cit.*, p.83.

²⁸ E. Focșeneanu, *op.cit.*, p.59.

²⁹ I. Scurtu, I. Bulei, *Democrația la români...*, p.27.

Viața parlamentară. După 1918 activitatea parlamentară a fost marcată de introducerea votului universal. Caracterul reprezentativ al Corpurilor legiuitoare devine o realitate politică; dacă în 1914 un deputat era ales de 400 de cetățeni, în 1919 acesta era ales de 30.000 cetățeni, iar în 1920 de 50.000 cetățeni³⁰.

În comparație cu perioada de până la 1914³¹, au loc importante schimbări în structura pe profesii a Parlamentului; scade numărul proprietarilor și agricultorilor și crește numărul avocaților și al altor reprezentanți ai intelectualității. După datele prezentate de I. Scurtu³², pentru intervalul 1922-1937 structura Camerei Deputaților era următoarea: avocați – 41,8%; agricultori – 6,3%; profesori secundari – 6,3%; cadre universitare – 6,1%; institutori – 5,5%; proprietari – 5,1%; medici – 3,6%; preoți – 3,6%; publiciști-artiști – 3,5%; ingineri, agronomi, arhitecți – 3,2%; directori de bancă – 1,1%; comercianți – 1,1%; industriași – 1,0%; ofițeri în rezervă – 0,5% etc.

În Senat situația era asemănătoare: avocați – 25,3%; înalți prelați – 10,9%; proprietari – 6,7%; agricultori – 7,2%, cadre universitare – 7,1%; profesori secundari – 6,2%; preoți – 6%; institutori – 4,1%; ofițeri în rezervă – 3,8%; medici – 3,7%; pensionari – 3,1%; ingineri, arhitecți, agronomi – 2,7%; industriași – 2%; publiciști, artiști – 2%; comercianți – 1,6%; directori de bancă – 1,1% etc.

Există, firește, un anumit grad de relativitate a acestor date, determinate de maniera în care s-au stabilit meseriile de bază ale parlamentarilor (unii au declarat funcția și nu profesia etc); ele ne oferă, totuși, o imagine revelatoare asupra structurii socio-profesionale a Parlamentului României.

Din Parlamentul României Întregite au făcut parte mari personalități ale vieții politice, precum: I.I.C. Brătianu, Vintilă I.C. Brătianu, Take Ionescu, N. Titulescu, Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Al. Vaida-Voevod, I.G. Duca, Gr. Iunian, Al. Averescu, Dr. N. Lupu și alții. Se poate constata că mulți lideri politici continuau activitatea începută cu ani sau chiar decenii înaintea primului război mondial. Schimbarea „generațiilor” a început la sfârșitul deceniului trei și a continuat în deceniul patru al veacului nostru.

³⁰ *Ibidem*, p.124.

³¹ L. Colescu, *Statistica electorală...*, p.66.

³² I. Scurtu, I. Bulei, *Democrația la români...*, p.125.

De asemenea, în Parlament au intrat și au avut un rol important în viața politică a țării mari personalități ale vieții cultural-științifice: N. Iorga, C. Stere, I. Borcea, O. Goga, S. Mehedinți, D. Gusti, Șt. Zeletin, M. Manoilescu, V. Madgearu, G. Tașcă, C. Rădulescu-Motru, G. Brătianu, Ioan Lupăș, Silviu Dragomir și mulți alții.

Împlinirea idealului național, schimbarea regimului constituțional au determinat atragerea spre viața politică a unor largi categorii de intelectuali, de la profesori secundari la academicieni; iar motivațiile nu au fost, în primul rând, de natură politicianistă.

În privința *caracterului regimului politic din România* în perioada interbelică, I. Scurtu ajunge, în urma unor îndelungate cercetări, la concluzia³³:

„Departee de a fi fost un «centru al reacțiunii europene» – cum s-a scris o vreme la noi și cum se mai scrie și astăzi de unii istorici de peste hotare – România a urmat un curs ascendent după Marea Unire din 1918, democrația burgheză s-a dezvoltat, viața politică a devenit mai plină și bogată în conținut”.

De acord cu această apreciere, nu putem să eludăm *manifestările politicianiste*. Argumentele nu sunt mai puține decât pentru perioada dinaintea Marii Uniri. Un observator al perioadei sesiza:

„Trebuie [...] să recunoaștem că în orice democrație este un decalaj între teorie și realitate. Putem totuși spune că nicăieri acest decalaj nu a fost mai profund ca în România, țara care n-a cunoscut o democrație reală. Suveranitatea populară nu a fost decât cu numele și dreptul electoral nu avea nimic dintr-un regim reprezentativ... S-a luptat prea puțin pentru libertăți, pentru a putea fi înțelese... Educația politică lipsea. Existau multe principii, dar nu se realiza un progres. Abuzuri și rea credință a guvernanților, indolență și neputință a guvernaților, poporul român nu înțelese valoarea principiilor înscrise în Constituție și nu-și integră cu adevărat sensul virtuților democratice...”³⁴.

³³ I. Scurtu, *Evoluția politică a Europei în perioada 1918-1940. Situația României*, în *Români în Istoria universală* (coordonatori: I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian), I, Iași, 1986, p.576.

³⁴ Crișan Axente, *Essai sur le régime représentatif en Roumanie*, Paris, 1937, p.11, apud Matei Dogan, *Analiza statistică a democrației parlamentare din România*, București, 1946, p. 110.

Deosebit de interesante sunt *comparațiile cu alte state din centrul și sud-estul Europei*. O recentă cercetare³⁵ prezintă o serie de tabele privind rezultatele electorale ale partidelor politice din unele țări din centrul și sud-estul continentului european:

Tabel comparativ cu vârsta și sexul alegătorului pentru parlament:

Țara	Constituția	Vârsta pentru parlament		Sexul alegătorului	
		Cameră	Senat	Bărbat	Femeie
ROMÂNIA	1923	21	40	DA	NU. Legi speciale (Da)
Albania	1925	21	40	DA	NU
	1928	18	–	DA	NU
Austria	1920	21	21	DA	DA
		(c. național)	(c. federal)		
Bulgaria	1879	21	–	DA	NU
Cehoslovacia	1920	21	26	DA	DA
Grecia	1927	21	40	DA	NU
Regatul Sârbo-Croato-Sloven	1921	21	–	DA	NU. Legi speciale (Da)
Polonia	1921	21	30	DA	DA
Turcia	1924	18	–	DA	–
Ungaria	Legea 26/1925	24/30 – B./F.	24/30 – B./F.	DA	DA, după 30 ani

Tabel comparativ cu vârsta și sexul celui ales în parlament:

Țara	Constituția	Vârsta pentru parlament		Sexul alegătorului	
		Cameră	Senat	Bărbat	Femeie
ROMÂNIA	1923	25	40	DA	NU
Albania	1925	30	35	DA	NU
	1928	30	–	DA	NU
Austria	1920	24	24	DA	DA
		(c. național)	(c. federal)		
Bulgaria	1879	30	–	DA	NU
Cehoslovacia	1920	30	45	DA	DA
Grecia	1927	25	40	DA	NU
Regatul Sârbo-Croato-Sloven	1921	30	–	DA	NU
Polonia	1921	25	30	DA	DA
Turcia	1924	30	–	DA	–
Ungaria	Legea 26/1925	30	35	DA	DA, după 30 ani

Rezultatele alegerilor parlamentare din Austria (24 aprilie 1927):

³⁵ Aurel-Constantin Soare, *op.cit.*, p.187, 188, 204, 218, 233, 239, 251, 263, 277.

Partidul	Voturi		Mandate	
	Nr.	%	Nr.	%
Partidul Creștin-social	1.728.175	47,45	73	44,0
Partidul Social-Democrat	1.509.511	41,45	71	43,0
Partidele Naționale Germane				
Partidele Tradiționaliste	114.973	3,15	12	7,3
Partidul Popular Marea Germanie				
Partidul Agricultorilor Germani				
Liga Agrară	223.691	6,14	9	5,5
Blocul Patriei				
Blocul Economic Agricol	651.176	1,78		

Rezultatele alegerilor parlamentare din Bulgaria (29 mai 1927):

Partidul	Mandate	
	Nr.	%
Partidul Armonia Democratică	168	30,80
Partidul Democrat (Malinov)	12	2,20
Partidul Social-Democrat	10	1,83
Partidul Radical	2	0,37
Partidul Comunist	5	0,92
Partidul Agrarian (Markov)	44	8,06
Partidul Agrarian (Draghiev)		
Partidul Agrarian (Tomov)	3	0,55
Partidul Național Liberal	6	1,10
Partidul Național Liberal (Stambolov)	6	1,10
Partidul Național Liberal (Smilov)	1	0,18
Lista cetățenească (Karangiulov)	11	2,01
Meseriașii	5	0,92
Independenți		
TOTAL	273	100,0

Rezultatele alegerilor parlamentare din Cehoslovacia (3 noiembrie 1929):

Partidul	Senat	
	Voturi	Mandate
Republicanii (agrarieni) cehi	966.211	22
Social-democrații cehi	833.695	20
Populiștii cehi	550.765	15
Comuniștii	639.515	15
Național-socialiștii cehi	668.995	16
Populiștii slovaci	377.786	9
Național-democrații cehi	325.331	8
Micii artizani	279.539	6
Creștin-socialii germani	314.930	8
Social-democrații germani	457.749	11
Naționaliștii germani	167.549	
Partidul		Senat

	Voturi	Mandate
Uniunea electorală germană	357.419	9
Social-naționalii germani	176.012	4
Creștin-socialii unguri	233.613	6
Agrarienii unguri	6.691	
Polonii evrei	27.823	
Disidența slovacă Juriga	5.780	
Liga STRBRNY-GAJDA	51.662	1
Liberal-democrații germani	0	

Rezultatele alegerilor parlamentare din Grecia (19 august 1928):

Partidul	Cameră			
	Voturi	%	Mandate	%
Liberalii	477.021	46,94	178	71,20
Naționalii	243.543	23,94	19	7,60
Opinia liberă	53.958	5,30	1	0,40
Republicanii Independenți	18.069	1,78	6	2,40
Agrarienii	17.042	1,68		
Front Unit (Comuniștii)	14.325	1,41		
Uniunea Republicană	68.278	6,71	20	8,00
Regaliștii Independenți	38.556	3,79	4	1,60
Coaliția Conservatorilor				
Republicanii Naționali	27.603	2,71	9	3,60
Progresiștii	25.729	2,53	3	1,20
Republicanii Conservatori	15.852	1,56	5	2,00
Uniunea Progresistă	13.452	1,32	5	2,00
Uniunea Națională	1.958	0,19		
Independenții	1.414	0,14		
TOTAL			250	

Rezultatele alegerilor parlamentare din Regatul Sârbo-Croato-Sloven (11 septembrie 1927):

Partidul	Voturi		Mandate	
	Nr.	%	Nr.	%
Radicalii	742.111	31,90	112	35,60
Democrații	326.656	16,60	61	19,40
Democrații Independenți	204.456	3,30	23	7,30
Radiciștii/Republicanii	368.320	15,30	60	19,00
Populiștii sloveni	139.611	6,01	21	6,67
Mahomedanii	129.676	5,58	18	5,71
Țărăniștii sârbi	147.822	6,36	9	2,86
Neutrii	58.042	2,50	6	1,90
Socialiștii	24.102	1,04	1	0,32
Republicanii sârbi	6.122	0,26		
Partidul	Voturi		Mandate	

	Nr.	%	Nr.	%
Federaliștii muntenegreni	13.608	0,67	1	0,32
Comuniștii	43.114	1,05		
Bunjevitiții din Backa (sârbi)				
Djamistiții (albanezii)				
Trumbici-Drinkovici				
Partidul Sârbesc (Național)	2.143	0,09		
Partidul Național Român				
Radicalii Independenți				
Diverse grupări	6.327	0,28		
Agrarienii sloveni	coal.11		1	0,32
Țărăniștii croați				
Turcii macedoneni				
Solidaritatea Croată	50.470	2,17	2	0,63
Republicanii				
TOTAL	2.324.676	100,0	315	100,0

Rezultatele alegerilor parlamentare din Polonia (1928):

Partidul	Seim		Senat	
	Mandate	%	Mandate	%
Asoc.Naț.Creștină				
Partidul Populist	37	8,33	7	6,3
Partidul Socialist	64	14,40	10	9
Partidul Populist Radical	36	8,11	7	6,3
Partidul Național Muncitoresc	9	2,03	2	1,8
Comuniștii	5	1,13		
Populiștii Catolici				
Grupul SKULSKI				
Gr. țărănist dizident STAPINSKI				
Gr. țărănist al abatelui OKON				
Blocul Minorităților Naționale			24	22,0
Evreii dizidenți				
Evreii democrați	21	4,73		
Sioniștii galițieni				
Agricultorii ruteni				
Uniunea Polonă a Ținuturilor Estice				
Bl. fără partid pt. colab. cu guvernul	135	30,4	49	44,0
Partidul Țărănesc,			3	2,7
Partidul Național Democrat	37	8,33	9	8,1
Ucrainenii	45	10,01		
Bielorușii	5	1,13		
Germanii	20	4,50		
Partidul Țărănesc	25	5,63		
Partidul Țărănesc Radical	2	0,45		
Uniunea Țărănistă	3	0,68		
TOTAL	444	100,0	111	100,0

Rezultatele alegerilor parlamentare din Ungaria (1926):

Partidul	Mandate	
	Nr.	%
Partidul Unității	170	69,4
Partidul Creștin-Național	35	14,3
Partidul Social-Democrat	14	5,7
Partidul Național-Democrat	9	3,7
Partidul Legitimist-moderat		
Partidul Legitimist		
Partidul Legitimist-liberal		
Partidul 48-I.A. independent	1	0,4
Partidul Liberal-democrat		
Partidul Agrarian-dizident	3	1,2
Partidul Agrarian-radical		
Partidul Național-Muncitoresc		
Partidul Apărării Nației	3	1,2
Partidul Micilor Întreprinzători	1	3,7
Independenți	9	0,4

Prezentăm în continuare *rezultatele alegerilor parlamentare din România, desfășurate în iulie 1927 și în decembrie 1928*³⁶:

Partidul	1927		
	% din totalul voturilor	număr deputați	număr senatori
Partidul Național-Liberal	61,69	318	92
Partidul Național-Țărănesc	22,09	54	17
Blocul Maghiar-German	6,28	15	1
Partidul Poporului	1,93		
L.A.N.C.	1,90		
Partidul Social-Democrat	1,81		
Blocul Muncitoresc-Țărănesc	1,14		
Partidul Național	1,02		
Gruparea C.Z. Codreanu	0,39		
etc.			
Partidul	1928		
	% din totalul voturilor	număr deputați	număr senatori
Partidul Național-Țărănesc	77,76	348	115
Partidul Național-Liberal	6,55	13	
Partidul Maghiar	6,08	16	3
Partidul Țărănesc (Dr. N. Lupu)	2,48	5	
P. Poporului + P. Național	2,48	5	
Blocul Muncitoresc-Țărănesc	1,35		
L.A.N.C.	1,14		
etc.			

Se poate constata: – În privința participării la alegeri, vârsta cea mai scăzută era prevăzută în Albania (18 ani pentru Camera), Turcia (18 ani

³⁶ I. Scurtu, I. Bulei, *op.cit.*, p.105-106.

pentru Cameră), Cehoslovacia (26 ani pentru Senat) și Polonia (30 de ani pentru Senat); – femeile aveau drept de vot doar în Austria, Cehoslovacia, Polonia, Ungaria (după 30 de ani) și în cazuri prevăzute în legi speciale, în România și Iugoslavia; – vârsta necesară pentru a fi ales deputat era de 25 sau 30 de ani; iar pentru Senat vârsta candidaților varia între 30 și 45 de ani; – în cele 8 țări a participat și obținut un număr de voturi semnificativ la alegerile parlamentare din a doua jumătate a deceniului al treilea un număr mare de partide politice, variind între 7 în România, (alegerile din decembrie 1928), și 25 în Polonia (alegerile din același an); – numărul partidelor care reușeau să trimită reprezentanți în parlamente a variat de la 3 partide în România (alegerile din iulie 1927) și 14 partide în Polonia (alegerile din 1928). Situația din România se explică prin modificarea legii electorale din 1926, care introdusese „prima electorală”.

În finalul acestor considerații asupra evoluției regimului constituțional din perioada interbelică, subliniem necesitatea unei abordări echilibrate a problematicii. Nu trebuie exagerate nici principiile prevăzute în Constituție – confundându-le cu realitatea politică –, dar nici tarele politicianiste.

Trebuie neapărat avut în vedere că România, spre deosebire de multe state ale Europei, în care s-au instaurat încă din 1920 regimuri dictatoriale, și-a menținut monarhia constituțională până în preajma izbucnirii celui de-al doilea război mondial. Abia când noul context internațional, dar și intern, a impus renunțarea la Constituția din 1923, s-a ajuns la instaurarea „Monarhiei autoritare”, apoi a „regimului de război” în frunte cu I. Antonescu.

Rolul elitei politice în modernizarea României

Este un fapt cunoscut că modernizarea României a devenit obiectiv al politicii de stat în timpul domniei lui Al. I. Cuza. De atunci și până la al doilea război mondial, poate fi urmărit drumul urmat pentru integrarea țării între statele civilizate ale Europei. Se pot stabili etape, împliniri, limite, merite, răspunderi etc.

O problemă de un interes aparte se referă la cei „responsabili” de modernizarea țării, la elita politică. Evident, este greu și riscant de a veni cu abordări globale, având în vedere că până la anul 1918 era „Vechiul Regat”, cu vot censitar, iar apoi România Mare, cu vot universal.

Prin urmare, și structura elitei politice este diferită. Credem, de altfel, că trebuie făcută o diferențiere între clasa politică și elita politică. În prima ar intra cei implicați direct în viața politică, dintre care mulți au ajuns parlamentari. În elită ar trebui să menținem doar pe cei care au avut funcții executive, adică șefi de partide, prim-miniștri și miniștri. Este o interpretare amendabilă – mai ales de către politologi – dar care poate oferi posibilități de interpretare interesante asupra vieții politice din România în această perioadă istorică.

Din această perspectivă, putem compara structura camerei Deputaților de la începutul secolului al XX-lea cu cea din perioada interbelică.

În anul 1911³⁷ în Camera Deputaților se aflau: 46,1% – mari proprietari agricoli; 26,6% – avocați; 8,2% – profesori; 6,1% – rentieri pensionari; 5,5% – medici; 2,7% – comercianți, industriași; 1,7% – ingineri; 3,1% – alte profesioni.

³⁷ L. Colescu, *Statistica electorală. Alegerile generale pentru Corpurile legiuitoare în 1907 și 1911*, București, 1913, p. 66.

După 1918, în urma introducerii votului universal, au loc importante schimbări în structura pe profesii a Parlamentului; scade numărul marilor proprietari agricoli și crește cel al avocaților și a altor reprezentanți.

Conform statisticii întocmite de I. Scurtu³⁸, structura Camerei Deputaților în intervalul 1922-1937 a fost următoarea: 41,8% – avocați; 6,3% – agricultori; 6,3% – profesori secundari; 6,1% – cadre universitare; 5,5% – institutori; 5,1% – proprietari; 3,6% – medici; 3,6% – preoți; 3,5% – publiciști, artiști; 3,2% – ingineri, agronomi, arhitecți; 1,1% – directori de bancă; 1,1% – comercianți; 1,0% – industriași; 0,5% – ofițeri în rezervă etc.

Există, firește, ca în orice statistică, un anumit grad de relativitate a acestor date, determinat de maniera în care s-au stabilit profesiile parlamentarilor; spre exemplu, unii au declarat funcția și nu profesia etc. Ele ne oferă, totuși, o imagine revelatoare asupra structurii socio-profesionale a Parlamentului României în „epoca modernizării”.

Despre elita politică a României – în perioada cuprinsă între Independență și cel de-al doilea război mondial – s-ar putea face un studiu special, având în vedere etapa când s-a scris, locul – în țară sau străinătate – „culoarea” politică a autorului etc. Opiniile sunt variate, evoluând de la entuziasm la detractare.

Este adevărat că, în numeroase cazuri, se interferează trăsăturile sistemului politic cu cele privind calitatea prestației elitei politice. Spre exemplu, S.A. Madievschi³⁹ reușește să contabilizeze toate relele clasei și ale elitei politice din Vechiul Regat.

Referindu-se la aceeași perioadă, A. Tibal⁴⁰ minimaliza la maxim rolul Parlamentului:

„Cât despre Parlament, rolul său era nul. Regele avea propria sa autoritate, asupra căreia nu putea interveni nici un vot parlamentar; însărcina un om politic să formeze un nou cabinet, iar prima grijă a acestuia era de a dizolva Parlamentul și de a proceda la noi alegeri, care, neapărat, îi dădeau majoritate zdrobitoare.”

³⁸ I. Scurtu, I. Bulei, *Democrația la români. 1866-1938*, București, 1990, p. 125.

³⁹ S.A. Madievschi, *Elita politică a României (1866-1918)*, Chișinău, 1993.

⁴⁰ A. Tibal, *Prolèmes politiques contemporaines d'Europe orientale*, Paris, 1930, p. 5.

În ultimul deceniu se bucură de o atenție aparte perioada interbelică, cu care se realizează comparații, în dorința de a stabili direcțiile evoluției actuale a țării. Au fost scrise numeroase cărți, studii, articole etc.

Analizând „democrația” anilor '20 – ghilimelele aparțin autorului – Ștefan Fischer-Galați⁴¹ apreciază că:

„Opțiunea cu care se confrunta Bucureștiul era fie aceea a integrării «străinilor» în viața țării, cu pierderea implicită a puterii politice oligarhice, fie aceea a unui mariaj de conveniență, de sorginte românească, numai cu liderii politici din Transilvania. Adoptarea celei de-a doua alternative, considerată drept răul cel mai mic, a avut repercursiuni mult mai profunde și dezastruase.”⁴²

Florin Constantiniu, în a sa *O istorie sinceră a poporului român*⁴³, are un subcapitol privind perioada interbelică intitulat „Adevărata față a democrației”, în care găsim și următoarea apreciere concludivă:

„Ceea ce trebuie însă relevat este că, în Europa Central-Răsăriteană și de Sud-Est, lăsând la o parte Cehoslovacia, țară de adevărată democrație, toate celelalte state cunoșteau regimuri semidictatoriale sau autoritare și că, în această lume de orbi în ale democrației, România apărea ca acel chior din proverb, devenit împărat.”⁴⁴

Din zona aparținând politologilor, filosofilor, jurnaliștilor ș.a. menționăm doar două exemple. Este vorba despre cartea lui Sorin Alexandrescu⁴⁵ și revista „Dosarele Istoriei”, nr. 12/1998.

Într-un articol intitulat „O posibilă explicație pentru dezastrul României Mari. Lunga tradiție a democrației găunoase”, I. Cristoiu scrie, între altele:

„Adevărul e însă altul. Anii dintre cele două războaie au fost cei ai unor grave maladii ale politicii românești. Democrația n-a fost una autentică. A fost o democrație atinsă atât de balcanism, cât și de infantilism [...]. România trebuie să pună capăt nu numai mentalității comuniste, dar și mustăriei balcanice, tipice istoriei moderne a țării. Putem realiza o adevărată democrație, putem intra în Europa cu fruntea sus, nu numai prin înlăturarea sechelelor comuniste, dar și prin întreruperea lungii tradiții orientale în politica autohtonă. Europeanizarea vieții noastre politice nu înseamnă

⁴¹ S. Fischer-Galați, *România în secolul al XX-lea*, Iași, 1998.

⁴² *Ibidem*, p. 46.

⁴³ F. Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, 1997.

⁴⁴ *Ibidem*, p.334.

⁴⁵ S. Alexandrescu, *Paradoxul român*, București, 1998.

altceva decât crearea unei democrații adevărate. În nici un caz a unei democrații de tip interbelic. Pentru că această democrație nu atingea standardele europene de azi.”⁴⁶

Înainte de a ne prezenta propria poziție, ne oprim și asupra opiniei exprimate de I. Agrigoroaiei, într-o sinteză privind modernizarea României:

„În vreme ce în unele țări ale Europei se instaurau regimuri dictatoriale, fasciste sau profasciste, care au îngredit serios ori chiar au lichidat drepturile cetățenești, la noi s-a adoptat o Constituție care a înscris principii democratice, menite să favorizeze evoluția societății românești. Analiza comparativă a regimurilor politice din statele Europei subliniază constatarea că România a urmat un curs ascendent după Marea Unire din 1918, democrația – departe de a fi fără cusur – s-a dezvoltat, viața politică a devenit mai plină și bogată în conținut [...]. Cu toate slăbiciunile, imperfecțiunile sale, regimul democrației parlamentare a rezistat în România până în februarie 1938, când – într-un context internațional și intern foarte complex – s-a instaurat regimul monarhiei autoritare.”⁴⁷

Revenind la problema pusă în discuție, la cei „responsabili” de modernizarea României, credem că, în afara delimitării dintre „clasa politică” și „elita politică”, trebuie evitată interferența, accentuată până la suprapunere uneori, între caracterul sistemului politic (cu toate trăsăturile sale, de la democrație la dictatură) și „prestația” elitei politice. Acest amestec al planurilor poate – și – duce la aprecieri prea puțin nuanțate asupra vieții politice din România în „epoca modernizării” și mai ales în perioada interbelică.

Dacă acceptăm că cei aleși în Parlament fac parte din „clasa politică”, constatăm că în România interbelică au ajuns deputați și senatori 4.353 persoane, în urma celor 11 alegeri parlamentare⁴⁸.

Este mai dificil a stabili ce înseamnă „elita politică”. După cum menționam mai sus, am inclus aici doar pe cei care au avut funcții executive, adică miniștri, șefi de partid, prim-miniștri. Pentru o analiză privind întreaga perioadă a modernizării (1859-1939), lista ar cuprinde câteva sute de personalități politice. Riscând o critică a sociologilor – și nu numai – ne-am permis să stabilim un „eșantion” al personalităților aflate la conducerea vieții politice din România la sfârșitul secolului al XIX-lea și în perioada

⁴⁶ „Dosarele Istoriei”, nr. 12/1998, p. 1, 5.

⁴⁷ Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaiei, *Cum s-a înfăptuit România modernă*, Iași, 1993, p. 319.

⁴⁸ I. Scurtu, *România Mare: „Paradisul” (deocamdată pierdut)* în „Dosarele Istoriei”, nr. 12/1998, p. 22.

interbelică. Ne-am oprit la cei care au trăit și după anul 1900 și s-au încadrat în cele trei categorii menționate (prim-miniștri, șefi de partide, miniștri). Pentru ușurarea calculului statistice, am limitat lista la numărul de 100. Sunt deci personalități care au pregătit Marea Unire și au fost implicate direct în viața politică a României interbelice. Dintre acestea, 24 au fost șefi de partide, 27 – prim-miniștri, iar 71 – miniștri.

O primă observație se referă la studiile celor 100 de personalități. Analiza arată că 81 au studiat în străinătate și 19 în țară. Este interesantă și lista țărilor în care au studiat politicienii români; din cei 81: 50 au făcut studii în Franța și Belgia, 17 în Germania, 10 la Viena și Budapesta, 2 în Italia și 2 în Rusia (este, evident, vorba despre basarabeni).

Între specializări întâlnim: 47 – Drept; 14 – Litere, Filosofie, Științe politice; 13 – Medicină, Agronomie, Științe naturale; 7 – Științe economice; 5 – Studii militare ș.a.

Anexarea unui tabel ar fi încărcat intervenția noastră. În același timp, pentru a face credibilă „demonstrația” vom enumera pe cei care au studiat în Franța și Belgia, având în vedere faptul că reprezintă 50% din „eșantionul” ales⁴⁹: C. Angelescu, V. Antonescu, C. Argetoianu, C. Arion, P.S. Aurelian, A. Bădărău, I.I.C. Brătianu, C.I.C. Brătianu, Vintilă I.C. Brătianu, Gh.I. Brătianu, Gh.Gr. Cantacuzino, I. Cantacuzino, M.Gr. Cantacuzino, A. Carp, C. Coandă, M. Constantinescu, T. Constantinescu, I. Costinescu, A.C. Cuza, C.C. Dissescu, A.G. Djuvara, M. Djuvara, I.G. Duca, N. Filipescu, Gr. Gafencu, C. Garoflid, M. Ghelmegeanu, I. Grădișteanu, D.A. Greceanu, Spiru Haret, Take Ionescu, N. Iorga, Iacob Lahovari, I.N. Lahovari, V. Lascăr, Al. Marghiloman, Gh.Gh. Mironescu, V.Gh. Morțun (în Belgia), C. Olănescu, M.G. Orleanu, P. Pherekyde, V. Pogor, P. Poni, E. Stătescu, T. Stelian, B. Știrbey, Gh. Tătărescu, N. Titulescu, G.D. Vernescu, C. Zelea-Codreanu.

Proporția mare a celor care au studiat în străinătate – de fapt în Vestul și Centrul Europei – demonstrează că elita noastră politică a fost în contact direct cu „civilizația europeană”. Ca urmare, personalitățile politice au înțeles, încă din perioada studiilor, că singura cale era dezvoltarea „în pas cu Europa”.

⁴⁹ Informații din: I. Mamina, I. Bulei, *Guverne și guvernanți (1866-1914)*, București, 1994; I. Mamina, I. Scurtu, *Guverne și guvernanți (1916-1938)*, București, 1996, ș.a.

Constituirea statului român modern și apoi cucerirea independenței de stat au obligat elita politică românească să analizeze contextul integrării în concertul statelor europene. Modernizarea statului român impunea adaptarea la cerințele și ritmul Europei dezvoltate.

I.C. Brătianu, unul dintre făuritorii României moderne, declara în Adunarea Deputaților, încă la 10 ianuarie 1861:

„Eu, Domnilor, am fost în străinătate, am vorbit cu capitaliști, am tratat chiar cu dâșii și mi-au zis că până nu vom avea instituții care să le dea garanții tranzacțiilor, ei nu vor veni să-și verse capitalurile aici...”⁵⁰

Ideea o găsim formulată și în Raportul asupra Legii de încurajare a industriei din anul 1887:

„... nimeni nu va veni din străinătate spre a ne ajuta să înființăm industrii, dacă nu va fi atras de sistema de stat adoptată în acest scop în țara noastră.”⁵¹

Cu prilejul dezbaterilor asupra Legii minelor, P.P. Carp declara în ședința Adunării Deputaților, din 14 aprilie 1895:

„Cerințele moderne se impun; degeaba voim noi să menținem un trecut, oricât de glorios ar fi el. Trecutul s-a dus. Degeaba voim să închidem ușile aspirațiilor moderne, căci viitorul se impune de la sine și devine prezent”⁵².

O astfel de declarație, chiar având iz politicianist, demonstrează că Partidul Conservator nu era împotriva modernizării, ci a ritmului acesteia, impus de liberali⁵³.

În același spirit, Vasile Lascăr, cunoscut fruntaș al P.N.L., spunea în ședința Senatului din 15 februarie 1906:

⁵⁰ *Naționalismul economic și doctrina partidelor în România. Rezultatele politicii economice de la 1859 până la 1930*, București, 1930, p. 34.

⁵¹ „Studii. Revistă de Istorie”, nr. 1/1972, p. 194.

⁵² P.P. Carp, *Discurs în Adunarea Deputaților*, ședința din 14 aprilie 1895, apud C. Gane, *P.P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, II, București, 1936, p. 136.

⁵³ Vezi pe larg: Gh. Iacob, *Economia României (1859-1939). Fapte, Legi, Idei*, Iași, 1996, cap. III.

„Nu trebuie să ne facem iluzii; trebuie să îndoim această energie ca să ajungem lumea civilizată; trebuie cu orice preț să ne punem pe picior de egalitate cu celelalte țări europene.”⁵⁴

Raportarea la Europa – deci la civilizația occidentală⁵⁵ – de pe pozițiile unei țări europene – o regăsim și mai intensă în perioada interbelică, atât în mediul politic cât și în cel intelectual. Amintim pe Eugen Lovinescu⁵⁶, Ștefan Zeletin⁵⁷, Nae Ionescu⁵⁸, Mircea Eliade⁵⁹, Emil Cioran⁶⁰, Vintilă I.C. Brătianu⁶¹, Virgil Madgearu⁶², M. Manoilescu⁶³ și alții.

Alegem, spre exemplificare, una dintre concluziile lui Ștefan Zeletin, și pentru că se referă la întreaga „epocă a modernizării”:

„Desigur – scria el în *Neoliberalismul*, publicat în anul 1927 – că toate neamurile europene au trebuit să săvârșească această trecere de la viața pastorală agricolă la viața capitalistă. Dar națiunile europene au săvârșit această tranziție în vreo șapte veacuri, pe când românii au îndeplinit-o în patru decenii. Trebuie să fie cineva destul de ros la școala istoriei spre a-și putea da bine seama ce înseamnă asemenea bruscă adaptare la un mod diametral opus de viață. În adevăr, puterea noastră de adaptare la nevoile regimului capitalist este unică în dezvoltarea statelor moderne: ea are toate porțiunile unui miracol psihologic.”⁶⁴

Încercând o caracterizare a „elitei politice” din România, credem că prin pregătire, ca și prin calitatea actului politic, aceasta era comparabilă cu

⁵⁴ V. Lascăr, *Discursuri în Senat*, ședința din 15 februarie 1906, în *Discursuri politice*, adunate și adnotate de M. Theodorian-Carada, București, 1912, II, p. 1073.

⁵⁵ Vezi pe larg Gh. Iacob, *România și Europa. Considerații privind metodologia cercetării*, în M. Timofte (coordonator), *Concepte și metodologii în studiul relațiilor internaționale*, Iași, 1997.

⁵⁶ E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, III, București, 1992.

⁵⁷ Ștefan Zeletin, *Neoliberalismul*, București, 1992.

⁵⁸ Nae Ionescu, *Între realitățile noastre*, în vol. *Roza vânturilor*, București, 1990.

⁵⁹ Mircea Eliade, *A nu mai fi român*, în vol. *Oceanografie*, București, 1934.

⁶⁰ Emil Cioran, *Schimbarea la față a României*, București, 1990.

⁶¹ Vintilă I.C. Brătianu, *Memoriul adresat Comitetului Central al Partidului Național-Liberal*, 23 septembrie 1930, București, 1930.

⁶² Virgil Madgearu, *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, București, 1940.

⁶³ M. Manoilescu, *Rostul și destinul burgheziei românești*, București, 1942; Idem, *Forțele productive și comerțul exterior. Teoria protecționismului și a schimbului internațional*, București, 1986.

⁶⁴ Ștefan Zeletin, *Neoliberalismul*, p. 47.

elita politică din țările occidentale. I.C. Brătianu, M. Kogălniceanu sau P.P. Carp pot sta oricând alături de personalitățile politice ale Europei. La fel, I.I.C. Brătianu, I. Maniu, Al. Vaida-Voevod sau Gh.I. Brătianu și lista este mai lungă. Faptul că au reprezentat o țară mică până la Război, apoi una de mărime mijlocie, nu le scade cu nimic din meritele politice. Ba, poate dimpotrivă, întrucât au avut de înfruntat situații politice mai dificile decât liderii din țările mai mari.

Firește, astfel de aprecieri, fără o strânsă argumentație, pot părea hazar-date. Spațiul afectat acestei intervenții nu permite o demonstrație pe etape, ani, momente, acțiuni etc. În același timp, însă, credem că și o simplă perspectivă asupra calității activității liderilor partidelor politice dovedește responsabilitatea acestora. Cu alte cuvinte, în raportul dintre interesul personal – interesul de partid – interesul național, pentru marii lideri, ponderea a fost pentru interesul țării.

Cel mai bun exemplu îl reprezintă solidaritatea elitei politice – indiferent de partid – în politica externă a țării⁶⁵. Astfel, P.P. Carp a acceptat să fie reprezentantul țării la Viena în timpul guvernării liberale. Interesele țării o cereau și el a renunțat la ambițiile personale și interesele imediate ale partidului. De altfel, a fost consecvent în această atitudine. El declara în ședința Adunării Deputaților din 26 noiembrie 1899:

„... trebuie date dovezi că conservatorii și liberalii urmăresc aceeași țintă, neatârnat de luptele interne. O politică externă nu poate fi națională, decât dacă și unii și alții o admit.”⁶⁶

În perioada interbelică, N. Titulescu a fost ministru de Externe sub guverne diferite, iar obiectivele politicii externe ale țării nu s-au schimbat timp de două decenii, indiferent de cine a fost la guvernare.

Acțiunea guvernului condus de Al. Marghiloman trebuie reinterpretată din această perspectivă, și nu a „reabilitării” acestui lider al elitei politice.

Un „profil” al elitei politice nu trebuie să omită manifestările politicianiste. Acestea au existat și sunt bine cunoscute. Până la primul război mondial, având în vedere votul censitar, participarea la viața politică era aproape simbolică. Pentru Adunarea Deputaților votau direct 93.250 cetă-

⁶⁵ Vezi pe larg Gh. Platon ș.a., *Cum s-a înfăptuit România modernă*, p. 213 și urm.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 215.

țeni, adică 1,3% din populația țării, iar pentru Senat, 27.260 cetățeni, ceea ce reprezintă 0,34% din populația țării. Totodată, implicarea administrației în politică decurgea atât din numirile realizate de către guvernul care lua puterea, cât și din maniera în care se recrutau funcționarii; mulți dintre ei se înscriau într-un partid sau altul numai pentru a primi funcții odată cu schimbarea guvernului. Existau chiar situații când primarii – probabil și alți funcționari – treceau în partidul care forma guvernul, pentru a-și păstra funcția⁶⁷.

În perioada interbelică astfel de fenomene continuă să se manifeste, chiar în forme mai variate, având în vedere noua configurație a sistemului politic. Un observator din epocă nota:

„Trebuie [...] să recunoaștem că în orice democrație este un decalaj între teorie și realitate. Putem totuși spune că nicăieri acest decalaj nu a fost mai profund ca în România, țară care n-a cunoscut o democrație reală. Suveranitatea populară nu a fost decât cu numele și dreptul electoral nu avea nimic dintr-un regim reprezentativ [...]. S-a luptat prea puțin pentru libertăți, pentru a putea fi înțelese [...]. Educația politică lipsea. Existau multe principii, dar nu se realiza un progres. Abuzuri și rea credință a guvernanților, îndolență și neputință a guvernaților, poporul român nu înțelese valoarea principiilor înscrise în constituție și nu-și integră cu adevărat sensul virtuților democratice...”⁶⁸

Considerăm că problema politicianismului trebuie abordată în mod echilibrat, pentru că astfel de tare nu se întâlneau doar în România sau în țări care erau la începutul „exercițiului democrației”, cum rezultă dintr-o serie de lucrări⁶⁹. Politicianismul – în forme diferite – se manifestă în toate țările, indiferent de vechimea regimului constituțional⁷⁰.

Referindu-se la politicianismul din Anglia, I.G. Duca nota:

⁶⁷ M. Iosa, *Încercări de modificare a Legii electorale în ultimul deceniu al secolului ul XIX-lea*, „Revista de Istorie”, tom 30, nr. 8/1977, p. 1419.

⁶⁸ Vezi Gh. Iacob, *Modernizare–Europeanism. România de la Cuza-Vodă la Carol al II-lea*, vol. I, Iași, 1995, p. 260 și urm.

⁶⁹ Crișan Axente, *Essai sur le représentatif en Roumanie*, Paris, 1937, p. 111, apud Matei Dogan, *Analiza statistică a democrației parlamentare din România*, București, 1946, p. 110.

⁷⁰ Vezi Gh. Iacob, Cătălin Turliuc, *Viața politică din România modernă. Opinii în istoriografia străină*, în *Români în Istoria Universală* (coordonatori: I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian), III, Iași, 1988.

„De altminteri aceasta nu a fost singura ocazie în care pe vremea neutralității și a războiului mi-a fost dat să constat că ne place să ne calomniem, pe când de fapt în celelalte state se petrec netulburate lucruri cu mult mai grave, mult mai certate cu morala decât în România”;

dar, îndeamnă autorul,

„Să continuăm totuși a fi severi față de noi înșine este condiția esențială a îndreptării, este marele imbold spre progres.”⁷¹

Aprecierea lui I.G. Duca referitoare la perioada anterioară declanșării primului război mondial este valabilă și pentru deceniile interbelice. Pentru că trebuie avut în vedere că România, spre deosebire de multe state ale Europei, în care s-au instaurat imediat după Război regimuri dictatoriale, și-a menținut monarhia constituțională până în preajma izbucnirii celui de-al doilea război mondial. Politicianismul a existat în toate statele. Este dificil de făcut o comparație între formele de manifestare într-un stat cu regim autoritar, dictatorial, totalitar și un stat în care instituțiile democrației parlamentare continuau – în diverse limite – să funcționeze. Oricum, orice analiză, pentru a fi credibilă, trebuie realizată prin comparație între state. Altfel, etichetările prezente într-o serie de lucrări și articole recente nu fac decât să mute accentul dintr-o extremă în alta, folosind prea puțin la reconstituirea unui tablou veridic privind România interbelică.

În același context, al stabilirii rolului elitei politice în modernizarea țării, o problemă esențială este aceea dacă partidele politice au avut o strategie pentru construcția României moderne. Acest aspect, deosebit de important, după opinia noastră, nu este discutat explicit; atitudinea autorilor poate fi doar dedusă.

Pentru perioada 1859-1914, opiniile cercetătorilor – istorici, economiști, sociologi, politologi și ș.a. – pot fi grupate în două mari categorii.

O primă categorie apreciază ca exagerat a se vorbi de o construcție conștientă, urmărind obiective precise în viața social-economică și politică. Este acceptată mai mult ideea unei dezvoltări „din aproape în aproape”. În sprijinul acestei opțiuni sunt aduse mai multe argumente: – în respectiva perioadă istorică nu s-au cristalizat doctrine politice sau economice; – apoi,

⁷¹ I.G. Duca, *Amintiri politice*, I, München, 1981, p. 204.

după unii autori, între cele două partide politice de guvernământ (Partidul Național-Liberal și Partidul Conservator) se realizase un adevărat compromis politic asupra direcțiilor construcției României moderne.

O a doua categorie de opinii apreciază că în această perioadă istorică, mai ales după cucerirea independenței de stat, se poate vorbi de o strategie a construcției României moderne⁷².

După părerea noastră, delimitarea celor două curente de idei – liberalismul și conservatorismul – a fost urmată de cristalizarea unor doctrine, liberală, respectiv conservatoare, care au reprezentat suportul ideologic pentru partidul liberal și cel conservator.

Confruntarea dintre cele două partide politice – determinată de diferența de optică politică, de doctrină – a fost permanentă, variind în intensitate, în funcție de o serie de factori interni și externi.

Prin urmare, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, dezvoltarea social-economică și politică a României urma coordonatele pe care se înscrieseră după Unirea de la 1859 și după cucerirea independenței de stat, dezvoltare aflată în cadrul unei strategii, stabilită printr-un complex de factori politico-economici. Între trăsăturile definitorii ale vieții social-economice și politice, un loc aparte îl ocupă raportul specific dintre doctrina liberală și cea conservatoare, între Partidul Național-Liberal și Partidul Conservator.

Ambele partide politice de guvernământ erau de acord cu modernizarea țării. Partidul Național-Liberal a acționat pentru dezvoltarea industriei, pentru afirmarea elementului național, pentru consolidarea independenței economice a țării, condiție a unei adevărate independențe politice.

De cealaltă parte, Partidul Conservator concepea modernizarea ca un proces lent, care să nu-i afecteze pozițiile economice și politice. Ori de câte ori s-a pus problema unor transformări care amenințau echilibrul de forțe politico-economice interne, conservatorii s-au opus cu înverșunare; poziția lui P.P. Carp în istorica ședință a Parlamentului din martie 1907, opoziția Partidului Conservator cu prilejul anunțării și dezbaterii reformelor în anii 1913-1914 o demonstrează cu prisosință.

⁷² Gh. Iacob, *Raporturile dintre liberali și conservatori în viața politică a României la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, I și II, în „Anuarul Institutului de Istorie «A.D. Xenopol» Iași”, XXV și XXVI, 1988, 1989.

Se poate aprecia că această coparticipare la acțiunea de modernizare – în limitele în care s-a realizat – a fost impusă, fiind o încercare de adaptare a Partidului Conservator la noile necesități ale unei societăți în plin efort de dezvoltare.

Pentru perioada interbelică există un acord aproape general în rândul cercetătorilor cu privire la existența unei strategii a modernizării, chiar dacă nu întotdeauna se folosește această terminologie. Preocuparea explicită pentru definirea doctrinelor politice⁷³, afirmarea neoliberalismului și țărănismului, activitatea teoretică, concretizată în numeroase volume și studii aparținând unor personalități precum Ștefan Zeletin, Virgil Madgearu, Mihail Manoilescu, Gh. Tașcă, I.N. Angelescu, Victor Slăvescu, Mitiță Constantinescu ș.a. reprezintă manifestări ale preocupărilor privind strategia modernizării României.

După 1918, atât oamenii politici, cât și numeroși intelectuali – înregimentați sau nu politic – s-au implicat direct în dezbaterile politice și teoretice asupra direcțiilor, căilor și ritmului dezvoltării României Întregite⁷⁴.

În această confruntare de idei, un loc aparte l-a ocupat Mihail Manoilescu:

„Un economist al țării a putut deveni al Europei și al lumii, fiindcă opera lui s-a axat pe procesele și caracteristicile «erei transformărilor» pe continent și mapamond, în contextul cărora a inclus și țara sa, cu preocuparea de a-i găsi un loc mai bun, pe care-l merita într-o nouă ordine ce se prefigura. El n-a căutat să subordoneze înțelegerea dezvoltării lumii unor interese egoiste ale propriei țări, ci să le elucideze pe acestea în contextul prefăcerilor care aveau loc.”⁷⁵

Se poate constata că pentru întreaga perioadă istorică de la 1859 la 1939 s-a manifestat o anumită continuitate în strategia modernizării; spre exemplu, preocuparea pentru protecția și încurajarea industriei, protecția vamală în timpul guvernărilor liberale; de asemenea, implicarea statului în viața economică a țării etc.

⁷³ Sultana Sută-Selejan, *Doctrine și curente în gândirea economică modernă și contemporană*, București, 1992, p. 359- 391.

⁷⁴ I. Saizu, *Modernizarea României contemporane (perioada interbelică)*, București, 1991.

⁷⁵ Vasile C. Nechita (coordonator), *Mihail Manoilescu – creator de teorie economică*, Iași, 1993, p. 224.

După Marea Unire, problematica modernizării este pe larg dezbătută în cercurile politice, ale economiștilor, istoricilor etc. Lupta politică pentru impunerea unor anumite direcții și mijloace în procesul de modernizare este tot mai mult susținută de lucrări și studii teoretice.

Faptele și ideile politice dovedesc că 1918 nu a reprezentat un nou început pentru dezbaterile asupra modernizării, ci a contribuit doar la potențarea și îmbogățirea acestora în noul context istoric⁷⁶.

*

Pe baza acestor considerații, formulăm câteva aprecieri cu valoare de concluzii:

- în încercarea de „rescriere”, de „demitizare” a istoriei noastre, este necesară o abordare echilibrată, care să evite etichetările, „remistificarea”, înlocuirea unor șabloane cu altele etc.;
- o astfel de manieră se impune, poate, cel mai mult în discutarea raportului dintre meritele elitei politice și limitele activității acesteia, concretizate în manifestările politicianiste;
- este dăunătoare confuzia care se face uneori între trăsăturile sistemului politic și eficiența acțiunii elitei politice pentru modernizarea țării. Cel mai bun exemplu este maniera de prezentare a guvernării Tătărescu;
- România a avut în „epoca modernizării” o elită politică de nivel european. Liderii politici au gândit în spirit european și au acționat pentru a apropia România de grupul țărilor civilizate ale continentului;
- în ambele etape ale acestei „epoci” – 1859-1914 și 1918-1939 (având în vedere, firește, specificul domniei lui Al. I. Cuza) – elita politică a fost dominată de câte două partide politice, P.N.L. și Partidul Conservator, respectiv P.N.L. și P.N.Ț. Deși aveau opțiuni diferite privind problemele fundamentale ale dezvoltării țării, aceste partide – din ambele etape – au fost de acord cu modernizarea societății și integrarea țării în Europa. Difereau căile, mijloacele și, ca urmare, ritmul;
- elita politică a condus procesul de modernizare a României în conformitate cu o strategie. O dovedesc programele partidelor politice, discursurile liderilor politici, legislația adoptată, lucrările teoretice etc.;

⁷⁶ Gh. Iacob, *Economia României (1859-1939)*..., p. 136 și urm.

- împlinirile și limitele modernizării pentru fiecare dintre cele două etape, ca și pentru întreaga perioadă, în general, trebuie judecate nu doar prin prisma „prestației” elitei politice. Se impune o abordare globală, care să aibă în vedere și factorii politico-economici interni, cei externi etc.

Evoluția social-economică (1919-1938)

1. Agricultură

Informațiile statistice referitoare la perioada 1918-1938 sunt deosebit de bogate. Am încercat selectarea acelor date cu un mare grad de semnificație.

Repartizarea teritoriului României în anul 1937⁷⁷

Categorii de terenuri	Cifre absolute (mii ha)	% din total
Terenuri arabile	13.941	47,30
Fânețe naturale	1.870	6,30
Pășuni	3.293	11,20
Pomi fructiferi	290	1,00
Vii	369	1,20
Teren folosit în mod agricol	19.763	67,00
Păduri	6.584	22,03
Vetrele satelor și orașelor, drumuri, diferite terenuri	1.801	6,10
Ape, bălți, inundabile	1.020	3,50
Terenuri nerecenzate	337	1,10
TOTAL	29.505	100,00

Evoluția suprafețelor însămînțate pe categorii de cultură în perioada 1921-1938⁷⁸

Anii	Teren arabil mii ha	Cereale		Plante alim.		Plante ind.		Fânețe cultivate		Ogoare	
		mii ha	%*	mii ha	%*	mii ha	%*	mii ha	%*	mii ha	%*
1921-1925	11.224	9.778	87,1	375	3,3	246	2,2	468	4,2	357	3,1
1926-1930	12.669	10.823	85,4	422	3,3	390	3,1	642	5,1	392	3,1

⁷⁷ I.C. Vasiliu, *Agricultura, în Aspecte ale economiei românești*, București, 1939, p.84, apud *Producția agricolă. 1848-1945. Texte de gândire economică* (coordonator V. Axenciuc), București, 1989, p.117.

⁷⁸ *Ibidem*, p.118.

Anii	Teren arabil		Cereale		Plante alim.		Plante ind.		Fânețe cultivate		Ogoare	
	mii ha	mii %*	mii ha	mii %*	mii ha	mii %*	mii ha	mii %*	mii ha	mii %*	mii ha	mii %*
1931-1935	13.324	83,9	11.175	480	3,6	379	2,8	727	5,5	563	4,2	
1936	13.940	83,8	11.609	532	3,8	493	3,5	783	5,6	523	3,8	
1937	13.941	82,4	11.488	516	3,7	503	3,6	721	5,2	712	5,1	
1938**	14.785	–	11.272	473	–	481	–	626	–	–	–	

*) Procentul considerat din totalul terenurilor arabile.

**) Cifre provizorii.

Repartizarea suprafețelor arabile pe categorii de culturi și terenuri în anul 1936⁷⁹

Categorii de culturi	Întinderea (mii ha)	% din totalul terenurilor arabile
Totalul terenurilor arabile	13.940	100,00
Cereale	11.609	83,28
Ovăz	804	5,77
Grâu	3.432	24,62
Porumb	5.260	37,73
Orz	1.610	11,55
Secară	421	3,02
Altele, 82, 0,59		
Fânețe cultivate și alte culturi de nutreț	783	5,62
Alte culturi și ogoare	1.548	11,10
Plante alimentare	532	3,81
Plante industriale	493	3,54
Ogoare sterpe	523	3,75

Și în această etapă istorică, cerealele ocupă cea mai mare parte din terenul arabil; procentul este aproape identic cu cel dinaintea primului război mondial. În privința culturilor, se constată o schimbare. Dacă la 1906 suprafețele cultivate cu grâu și porumb erau aproape egale (2.023.000 ha grâu, respectiv 2.082.000 ha porumb)⁸⁰, în anul 1936 porumbul ocupa 37,73% din suprafața arabilă, pe când grâul, 24,62%. Factorii care explică răspândirea mai mare a culturii de porumb erau următorii⁸¹: – consumul populației; – consumul animalelor; – porumbul putea fi cultivat mai mulți ani pe același ogor, fără epuizarea solului; – succesul culturilor intercalate (fasole, mazăre, cartofi, dovleci etc.); – permitea eșalonarea semănatului și a recoltatului; – rezistența la insecte, boli, accidente climaterice etc.

⁷⁹ *Ibidem*, p.123.

⁸⁰ L. Colescu, *Progresele economice...*, p.50-52.

⁸¹ *Producția agricolă. 1848-1945...*, p.124.

**Repartizarea terenurilor agricole pe categorii, după întinderea exploatării,
în anul 1930⁸²**

Categorii	Exploatări		Suprafața totală		Suprafața cultivată	
	mii ha	%	mii ha	%	mii ha	%
Total	3.280,0	100,0	19.750,0	100,0	12.850,0	100,0
sub 5 ha	2.460,0	74,9	5.535,0	28,0	4.600,0	35,8
din care:						
sub 1 ha	610,0	18,6	320,0	1,6	275,0	2,1
1-3 ha	1.100,0	33,5	2.200,0	11,1	1.850,0	14,4
3-5 ha	750,0	22,8	3.015,0	15,3	24.750,0	19,3
5-10 ha	560,0	17,1	3.955,0	20,0	3.110,0	24,2
10-20 ha	180,0	5,5	2.360,0	12,0	1.715,0	13,3
20-50 ha	55,0	1,7	1.535,0	7,8	1.015,0	7,9
50-100 ha	12,8	0,4	895,0	4,5	540,0	4,2
100-500 ha	9,5	0,3	2.095,0	10,6	920,0	7,2
peste 500 ha	2,7	0,1	3.375,0	17,1	950,0	7,4

Se constată: – exploătările agricole mai mari de 100 de hectare reprezentau 27,7% din întreaga suprafață, mult mai puțin decât înainte de reforma agrară, dar încă destul de mult; – aceste exploatări dețineau o suprafață de teren agricol egală cu cea deținută de 74,9% din exploătările de până la 5 hectare; – cu cât exploatarea agricolă era mai mică, cu atât se însămânța mai mult din ea și, invers, cu cât exploatarea agricolă era mai mare, se semăna mai puțin.

Înzestrarea cu unelte și mașini agricole⁸³

Mașini și unelte (în bucăți)	Supraf. ce revine pe unealtă (ha)		Supraf. ce revine pe unealtă (ha)	
	1927	1937	1927	1937
pluguri	1.684.439	7,4	2.264.977	6,1
grape	1.098.902	11,3	2.065.542	6,6
căruțe	1.660.787	7,4	2.362.926	5,8
rarițe	319.139	39,0	582.387	24,0
semănători	42.428	293,4	72.533	191,6
vânturători-trioare	130.000	95,5	152.860	90,9
mașini de recoltat	55.470	224,4	86.306	161,5
mașini de treierat	12.779	982,1	14.664	724,3
tractoare	3.257	3.822,0	4.685*	2.959,6

*) În anul 1935.

⁸² Gh. Dobre, *Producția și consumul de cereale în România interbelică (1920-1939)*, București, 1987, p.16; vezi și: *Bréviaire Statistique...*, p.129.

⁸³ *Istorie economică* (sub redacția prof. univ. N. Marcu), București, 1979, p.344-345.

Tabelul evidențiază progresele apreciabile în dotarea cu mașini și unelte agricole în raport cu perioada de până la 1914 și chiar primul deceniu postbelic; în același timp, raportul mașini-unelte agricole/hectar indică încă un grad de slabă dotare tehnică a agriculturii românești.

Producția la unele cereale în perioada 1921-1938⁸⁴

Anul	Totalul în mii chintale – Media în chintale/ha									
	Cereale		Grâu		Porumb		Orz		Secară	
	Total	Media	Total	Media	Total	Media	Total	Media	Total	Media
1921	71.277	7,8	21.381	8,6	28.104	8,1	9.853	6,3	2.307	7,1
1925	90.325	8,6	28.506	8,6	41.591	10,5	10.193	5,9	2.032	7,5
1930	121.642	11,0	35.590	11,6	45.199	10,2	23.713	12,0	4.645	11,9
1933	110.162	10,0	32.406	10,4	45.544	9,4	18.843	10,4	4.459	11,5
1934	86.461	7,8	20.834	6,7	48.462	9,6	8.713	4,9	2.110	5,7
1935	99.058	8,6	26.247	7,6	53.792	10,4	9.238	5,6	3.232	8,3
1936	121.107	10,5	35.031	10,2	56.120	10,7	16.119	10,0	4.532	10,7
1937	104.307	9,1	38.098	10,7	46.560	9,2	9.462	6,3	4.542	9,9
1938	119.758	10,5	47.570	12,5	52.231	9,6	8.232	6,6	5.093	10,6

Recoltele de cereale și structura lor în perioada 1920-1939⁸⁵

Culturi	1920-1924	1925-1929	1930-1934	1935-1939
Grâu				
în mii q	22.013,2	28.721,1	28.153,8	38.324,3
% în total	26,3	27,4	26,0	33,9
Porumb				
în mii q	36.545,5	45.836,5	51.953,6	53.823,2
% în total	43,6	43,8	48,0	47,6
Orz				
în mii q	12.988,1	16.435,0	16.016,9	10.203,0
% în total	15,5	15,7	14,8	9,0
Ovăz				
în mii q	9.622,3	10.213,9	7.677,9	5.807,3
% în total	11,5	9,7	7,1	5,1
Secară				
în mii q	2.199,8	2.708,4	3.486,4	4.352,9
% în total	2,6	2,6	3,3	3,9
Altele				
în mii q	433,3	821,6	886,2	603,3
% în total	0,5	0,8	0,8	0,5
TOTAL				
în mii q	83.802,2	104.736,5	108.174,8	11.114,0
% în total	100,0	100,0	100,0	100,0

⁸⁴ M. Mușat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, II, partea a doua, nov. 1933 – sept. 1940, București, 1988, p.33.

⁸⁵ Gh. Dobre, *op.cit.*, p.31.

Producția medie agricolă la cereale a crescut, variind în funcție, mai ales, de factorii climaterici, dar și de la o regiune la alta⁸⁶. De asemenea, se constată o creștere a ponderii grâului în totalul recoltelor de cereale.

Deosebit de interesante sunt informațiile privind *randamentul la hectar* la unele culturi cerealiere și raportarea acestora la alte țări europene⁸⁷:

Țările	1920-1924		1925-1929		1930-1934		1935-1939	
	q/ha	România 100	q/ha	România 100	q/ha	România 100	q/ha	România 100
Grâu								
România	8,68	100,0	9,2	100,0	8,5	100,0	10,4	100,0
Danemarca	28,9	334,9	28,3	307,6	28,8	323,6	27,9	287,5
Anglia	22,1	256,9	22,5	244,5	22,5	252,8	22,7	208,3
Germania	17,6	204,6	21,7	235,8	23,2	260,7	25,0	240,4
Franța	13,8	160,5	14,8	160,9	15,5	174,2	15,3	147,1
Italia	10,1	117,4	12,3	133,7	33,5	151,7	14,8	142,3
Ungaria	11,2	130,2	14,0	152,2	13,0	146,1	14,9	143,3
Polonia	10,7	124,4	12,6	136,5	11,7	131,5	12,1	116,3
Bulgaria	9,6	111,6	10,2	110,9	11,5	129,2	13,7	131,7
Iugoslavia	9,1	105,8	11,9	129,3	10,5	118,0	12,2	117,3
Orz								
România	7,9	100,0	9,2	100,0	8,6	100,0	8,0	100,0
Danemarca	23,9	302,5	27,1	294,6	27,8	323,2	29,3	366,2
Anglia	19,7	236,7	30,9	227,2	20,8	232,5	21,1	263,7
Germania	16,9	213,9	21,6	234,5	21,5	254,6	23,9	298,7
Franța	13,3	168,4	15,4	167,4	14,5	166,3	15,0	187,5
Italia	8,4	106,3	10,1	109,8	10,7	124,4	11,3	141,2
Ungaria	10,1	127,8	13,9	151,1	13,5	157,0	13,9	173,7
Polonia	11,7	148,1	11,9	129,3	11,9	138,4	11,8	147,5
Bulgaria	9,3	117,7	11,6	126,1	13,1	152,3	15,2	190,0
Iugoslavia	7,7	97,5	9,9	107,6	9,7	112,8	9,7	121,2
Porumb								
România	10,7	100,0	10,6	100,0	10,9	100,0	10,6	100,0
Italia	15,7	146,7	16,4	154,7	18,8	172,5	19,6	184,9
Franța	10,5	98,1	12,5	119,7	15,0	137,6	16,5	155,6
Ungaria	13,9	129,9	16,6	156,6	16,5	151,4	19,9	187,7
Iugoslavia	13,5	126,2	14,6	137,7	16,2	148,6	16,8	158,5
Bulgaria	9,3	86,9	9,9	93,4	12,2	111,9	12,8	115,1

⁸⁶ Producția medie agricolă la hectar a variat de la o regiune la alta astfel: în 1938 era de 1.950 kg, în Basarabia; în Muntenia – între 1.600 și 2.542 kg; în Transilvania – între 1.600-2.000 kg.; în Moldova, 2.000-2.750 kg. (M. Mușat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, II, partea a II-a), p.33.

⁸⁷ Gh. Dobre, *op.cit.*, p. 43; vezi și: *Bréviaire Statistique...*, p.141.

Din acest tabel, ca și din alte surse, rezultă că România se găsea:

„Într-o vădită inferioritate de producție (deși ocupă 3,2% din suprafețele mondiale și 12,7% din cele europene, totuși producția României nu reprezintă decât 2,7% din cea mondială și 8,3% din cea europeană); această situație se deduce și mai clar din randamentele cantitative medii (pe 1933-1937): a) la grâu am obținut media de 9,2 chintale pe hectar, pe când media mondială este de 9,4, iar cea europeană de 13,6 chintale; b) la secară am obținut media de 9,4 chintale pe hectar, pe când media mondială este de 10,4 iar cea europeană de 13,4 chintale; c) la orz am obținut media de 7,5 chintale pe hectar, pe când media mondială este de 10,9, iar cea europeană de 14 chintale; d) la ovăz am obținut media de 8,2 chintale pe hectar, pe când media mondială este de 11,2, iar cea europeană de 15,1 chintale; e) la porumb am obținut media de 9,6 chintale pe hectar, pe când media mondială este de 12,8, iar cea europeană de 13,9 chintale”⁸⁸.

Între factorii care explică această situație se aflau: – nivelul tehnic scăzut al agriculturii românești; – sistemul de cultivare a pământului practicat în aceste decenii; – nefolosirea îngrășămintelor chimice și insuficienta utilizare a celor organice; – nivelul scăzut al investițiilor din agricultură etc.⁸⁹.

Creșterea animalelor* în perioada 1929-1938⁹⁰

Specii	mii capete						
	1929	1931	1932	1935	1936	1937	1938
Cabaline	1.959	1.988	2.034	2.166	2.025	2.065	2.158
Bovine	4.334	4.079	4.189	4.327	4.171	4.184	4.161
Bivolii	187	189	193	193	142	185	175
Ovine	12.406	12.356	12.294	11.838	11.809	12.372	12.768
Caprine	373	425	421	409	398	408	399
Porcine	2.412	3.221	2.964	2.970	3.030	3.170	3.165

* Nu sunt cuprinse animalele folosite de armată.

Ca și în perioada de până la 1914, se constată o creștere constantă doar la cabaline. Pe plan european, România, cu un procent de 7,3 cabaline/100 ha teren agricol, depășea Albania (2,4), Austria (3,1), Bulgaria (4,7), Iugoslavia (4,9), Cehoslovacia (5); dar era întrecută de Anglia (7,5), Polonia (9,7), Danemarca (12,1). În privința numărului de bovine, România era urmată doar de Albania, Bulgaria și Grecia⁹¹.

2. Industria

⁸⁸ M. Popa-Vereș, *Comerțul nostru de cereale sub aspectul vieții economice românești*, București, 1938, p.233-234, apud *Producția agricolă. 1848-1945...*, p.111.

⁸⁹ În anul 1938 ponderea investițiilor realizate în agricultură era de 10,6% din totalul investițiilor pe întreaga economie. (Gh. Dobre, *op.cit.*, p.46).

⁹⁰ *Bréviaire Statistique...*, p. 147.

Dintr-un material extrem de bogat, am selectat informații mai ales pentru deceniul al patrulea.

Industria mare, pe ramuri, după indicatorii principali și structură, în anul 1930⁹²

Ramura / Ponderea	Într.	Capital fix mil. lei	Forța motrice – C.P. –	Perso- nal	Val.prod. mil. lei
TOTAL	3.646	40.591	492.715	174.227	48.354
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Alimentară	991	11.281	124.875	25.196	14.134
%	27,2	27,8	25,3	14,4	29,3
Textilă	517	5.798	43.312	34.822	7.506
%	14,2	14,3	8,8	20,0	15,5
Metalurgie și prel. metal.	435	6.282	87.190	32.220	7.661
%	11,9	15,4	17,7	18,5	5,8
Electrotehnică	20	77	2.000	797	156
%	0,5	0,2	0,4	0,5	0,3
Hârtie	154	2.297	29.934	9.185	2.228
%	4,2	5,7	6,1	5,2	4,6
Chimică	261	6.542	65.216	17.615	9.004
%	7,2	16,1	13,2	10,1	18,6
Sticlă	30	516	2.335	3.309	482
%	0,8	1,3	0,5	1,9	1,0
Ceramică	31	105	491	682	76
%	0,9	0,3	0,1	0,4	0,2
Materiale de construcții	302	2.967	53.333	12.326	1.310
%	8,3	7,3	10,8	7,1	2,7
Prelucrarea lemnului	717	3.448	69.645	31.005	3.706
%	19,6	8,5	14,2	17,8	7,7
Pielărie	188	1.278	14.384	7.070	2.091
%	5,2	3,1	2,9	4,1	4,3

Industria mare, pe ramuri, după indicatorii principali și structură, în anul 1938⁹³

Ramura / Ponderea	Într.	Capital fix mil. lei	Forța motrice – C.P. –	Perso- nal	Val.prod. mil. lei
TOTAL	3.767	50.069	746.789	289.117	69.207
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Alimentară	974	10.773	137.018	38.376	15.567
%	25,9	21,5	18,3	13,2	22,4
Textilă	640	8.230	79.561	74.077	14.692
%	17,0	16,4	10,7	25,6	21,2

⁹¹ *Dezvoltare și modernizare în România interbelică 1919-1939. Culegere de studii* (coordonatori: V. Pușcaș, V. Vesa), București, 1988, p.156.

⁹² Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, p. 108.

⁹³ *Ibidem*, p. 116.

Ramura / Ponderea	Într.	Capital fix mil. lei	Forța motrice – C.P. –	Perso- nal	Val.prod. mil. lei
Metalurgie și prel.met.	366	8.467	152.147	51.321	11.363
%	9,8	16,9	20,4	17,8	16,4
Electrotehnică	31	200	2.958	2.684	675
%	0,8	0,4	0,4	0,9	1,0
Hârtie	157	3.577	53.366	15.222	3.088
%	4,2	7,2	7,1	5,3	4,5
Chimică	397	12.326	183.393	28.298	14.155
%	10,5	24,6	24,6	9,8	20,5
Sticlă	39	561	3.216	5.691	527
%	1,0	1,1	0,4	2,0	0,8
Ceramică	34	143	1.031	1.652	149
%	0,9	0,3	0,1	0,6	0,2
Materiale de construcții	258	2.493	56.563	15.104	1.960
%	6,8	5,0	7,6	5,2	2,8
Prelucrarea lemnului	713	2.274	64.129	43.326	3.583
%	18,9	4,6	8,6	15,0	5,2
Pielărie	158	1.025	13.415	13.366	3.438
%	4,2	2,0	1,8	4,6	5,0

Forța motrice în industria mare în anii 1932-1938 (C.P.)⁹⁴

Ramura	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
TOTAL	514.745	529.968	558.468	582.946	579.543	722.638	746.789
Alimentară	130.570	128.635	125.935	128.991	130.835	127.873	137.018
Chimică	65.659	83.257	89.944	99.368	77.599	182.022	183.393
Metalurgică	103.102	105.364	112.225	112.644	125.828	148.816	152.147
Textilă	42.941	44.678	49.830	51.491	58.170	66.655	79.561
Prel. lemnului	68.526	64.952	67.201	66.687	67.237	64.476	64.121
Pielărie	12.679	12.388	14.006	14.430	16.352	12.573	13.415
Hârtie	33.652	33.855	42.337	49.033	50.898	54.008	53.366
Mat. de constr.	52.720	51.966	52.238	55.124	46.865	59.246	56.563
Sticlă	2.263	2.225	2.306	2.729	2.827	3.832	3.216
Electrotehnică	2.115	2.130	1.823	1.911	1.924	2.261	2.958
Ceramică	518	518	553	538	1.008	876	1.031

Numărul salariaților în industria mare, în anii 1932-1938⁹⁵

Ramura	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
TOTAL	152.198	184.777	208.240	230.797	260.934	278.919	289.117
Alimentară	20.720	28.254	29.828	31.334	33.146	34.724	38.376
Chimică	13.753	17.179	20.282	22.539	21.685	27.626	28.298
Metalurgică	26.083	31.319	37.796	43.705	55.861	49.529	51.321
Textilă	38.074	47.681	50.562	54.228	61.703	70.450	74.077

⁹⁴ *Bréviaire Statistique...*, p. 172.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 170.

Ramura	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Prel. lemnului	24.056	26.375	31.228	36.309	39.974	44.160	43.326
Pielărie	6.647	1.075	9.766	9.853	10.952	11.959	13.366
Hârtie	8.916	9.686	11.585	12.788	13.915	14.780	15.222
Mat. de constr.	9.807	10.690	11.051	13.226	14.910	16.065	15.104
Sticlă	2.866	4.299	4.634	4.800	5.775	6.088	5.691
Electrotehnică	592	509	621	998	1.469	1.950	2.684
Ceramică	684	710	887	1.017	1.544	1.588	1.652

**Valoarea producției în marea industrie
în anii 1932-1938 (mil. lei)⁹⁶**

Ramura	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
TOTAL	32.475	34.941	41.835	47.288	51.333	64.567	69.207
Alimentară	8.513	9.329	10.621	11.897	11.205	12.940	15.577
Chimică	7.384	6.597	8.477	9.503	8.935	14.682	14.154
Metalurgică	4.327	5.240	6.461	8.516	9.938	10.495	11.363
Textilă	6.138	7.311	8.372	8.973	11.786	14.228	14.692
Prel. lemnului	1.508	1.481	1.902	2.198	2.499	3.532	3.584
Pielărie	4.492	1.591	1.963	1.766	2.193	2.770	3.438
Hârtie	1.834	1.903	2.283	2.488	2.569	3.163	3.088
Mat. de constr.	862	914	1.102	1.266	1.297	1.639	1.960
Sticlă	278	439	482	459	550	589	527
Electrotehnică	98	87	112	148	278	417	675
Ceramică	41	49	60	74	83	112	149

**Evoluția raportului producție/consum pentru industria metalurgică
în anii 1924, 1929, 1938⁹⁷**

Denumirea produselor	Producția față de consum (%)		
	1924	1929	1938
Fontă	98,30	83,40	93,30
Oțel	99,99	63,90	73,20
Laminate	51,00	70,30	94,00
Piese forjate	65,0*	63,10	92,20
Piese turnate	62,70	62,80	96,50
Construcții metalice	76,30	83,20	66,80
Sârmă, cuie, articole de sârmă	68,30	79,70	97,60
Articole de menaj, ambalaje metalice	98,60	79,90	92,00
Mobile de metal, lăcătușerie	57,80	79,20	93,90
Vagoane și locomotive	66,0*	75,0*	97,70
Autovehicule	20,0*	10,0*	48,90
Unelte și scule	22,50	33,70	50,50
Tuburi trase	–	0,02	37,80
Produse electrotehnice	–	10,00*	28,40
Aparate și mașini	3,60	9,00	13,10
Pondere medie	50,70	53,50	71,70

⁹⁷) Aproximări ale autorului lucrării citate.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 172.

⁹⁷ *Dezvoltare și modernizare în România interbelică...*, p.229.

**Valoarea totală a investițiilor industriale din România
în perioada 1924-1939⁹⁸**

Anul	Mii lei	GBP	USD
1924	35.033.089	39.060.631	172.474.840
1925	43.093.591	42.718.946	206.753.300
1926	52.775.950	49.526.051	223.248.520
1927	61.592.283	75.216.192	368.418.970
1928	65.071.131	81.565.257	397.405.220
1929	68.382.577	84.050.415	409.035.630
1930	71.375.813	87.334.434	423.872.040
1931	73.870.715	127.653.820*	433.079.380
1932	69.984.360	125.505.470*	416.548.780
1933	69.795.506	124.412.670*	596.542.790**
1934	72.189.912	144.669.160*	684.589.020**
1935	73.749.894	107.742.720	521.384.900
1936	78.966.540	113.817.440	558.857.320
1937	88.856.164	128.627.920	642.488.530
1938	95.105.046	141.420.140	661.738.420
1939	98.937.289	147.063.970	689.458.460

^{*)} Valorile crescute în timpul crizei se explică prin scăderea cursului lirei sterline pe piața monetară.

^{**)} În anii 1933-1934, cursul dolarului a scăzut brusc.

**Repartizarea numărului de întreprinderi industriale, comerciale și de transport
în municipiile României, în anul 1930⁹⁹**

Municipii	Număr locuitori	Întreprinderi	Municipii	Număr locuitori	Întreprinderi
București	631.288	18.125	Brăila	68.310	2.725
Chișinău	117.016	4.023	Craiova	63.063	2.132
Cernăuți	111.147	3.891	Brașov	59.234	2.224
Iași	102.595	3.638	Constanța	58.258	1.901
Galați	101.148	3.453	Satu-Mare	49.917	1.797
Cluj	98.569	3.036	Sibiu	48.019	1.836
Timișoara	91.866	3.249	Târgu-Mureș	38.116	1.839
Oradea	82.355	2.735	Cetatea-Albă	33.495	1.074
Ploiești	77.325	2.178	Bacău	31.264	1.400
Arad	77.225	1.800	Bălți	30.667	1.529

Observații: În structura pe ramuri a industriei mari, la număr de întreprinderi pe primul loc se situează, ca și până la 1918, industria alimentară,

⁹⁸ *Ibidem*, p.235.

⁹⁹ Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p.20.

urmată de industria lemnului, textilă, metalurgică și prelucrarea metalelor; – referitor la forța motrice a industriei mari, este interesant de urmărit evoluția din deceniul al IV-lea; la 1930, ordinea era: industria alimentară, metalurgie și prelucrarea metalelor, prelucrarea lemnului, industria chimică și altele; în anul 1938, ordinea s-a schimbat: industria chimică, metalurgia, industria alimentară, industria textilă, industria lemnului și altele; și această schimbare reflecta ritmul procesului de industrializare a țării. Pentru valoarea producției, însă, schimbările sunt mai puțin semnificative: la 1930, ordinea era: industria alimentară, industria chimică, metalurgie și prelucrarea metalelor, industria textilă; iar la 1938, industria alimentară, chimică, textilă, metalurgie ș.a.; – mărimea personalului din industria mare determină următoarea ordine a ramurilor la 1930: industria textilă, metalurgie și prelucrarea metalelor, prelucrarea lemnului și abia apoi industria alimentară; – tabelul referitor la raportul producție/consum pune în evidență ritmul procesului de modernizare a industriei românești în perioada interbelică și prin aceasta reducerea dependenței economice față de străinătate. Dacă în 1924 industria metalurgică asigura doar 50,7% din necesitățile interne, în 1938 acest procent se ridică la 71,7%; iar pentru unele dintre produse (fontă, laminate, piese forjate, piese turnate, locomotive și vagoane, sârmă, cuie) se apropia de 100%. De asemenea, „pe ansamblul industriei, nevoile interne erau acoperite în proporție de aproape 80%, existând diferențe de la o ramură la alta”¹⁰⁰.

Ritmul dezvoltării industriale în perioada interbelică este evidențiat și de valoarea totală a investițiilor industriale, calculate în lei sau valută forte: între 1924 și 1939 aceasta a crescut de aproximativ 3 ori; – ultimul tablou prezentat oferă o imagine asupra forței economice a principalelor orașe ale țării. Din totalul de 120.627 întreprinderi comerciale, industriale și de transport, câte existau în orașele țării la 1930, 63.785 întreprinderi (52,9%) se găseau în cele 20 de municipii, iar 54.411 întreprinderi (47,1%) în celelalte 152 de orașe¹⁰¹.

Materialul statistic consultat ne oferă, pentru unii parametri, o serie de date comparative cu alte state ale Europei și ale lumii.

¹⁰⁰ Ilie Puia, Justin Tambozi, *Istoria economiei naționale*, Constanța, 1993, p. 207.

¹⁰¹ Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p.19-20.

**Dinamica producției industriei prelucrătoare din România și alte țări
în perioada 1913-1938¹⁰²**

Anul	baza 1913 = 100						
	Mondial	România	Franța	Germania	Ceho-slovacia	Ungaria	Polonia
1913	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1920	93,2	–	70,4	59,0	69,8	–	35,1
1921	81,1	47,2	61,4	74,7	100,0	64,0	46,8
1922	99,5	73,2	87,8	81,8	91,8	80,0	73,9
1923	104,5	73,2	95,2	55,4	96,7	56,6	71,2
1924	111,0	89,0	117,9	81,8	129,0	66,6	56,8
1925	120,7	92,2	114,3	94,9	136,4	76,7	63,1
1926	126,5	103,7	129,8	90,9	130,4	83,4	58,9
1927	134,5	118,8	115,6	122,1	153,8	98,7	76,1
1928	141,8	131,8	134,4	118,3	166,0	108,0	86,1
1929	153,3	136,9	142,7	117,3	171,8	113,9	85,9
1930	137,5	132,5	139,9	101,6	155,5	108,1	75,8
1931	122,5	140,6	122,6	85,1	138,5	98,6	64,4
1932	108,4	111,9	105,4	70,2	107,6	91,3	52,7
1933	121,7	136,2	119,8	79,4	101,4	101,1	59,4
1934	136,4	167,8	111,4	101,8	113,4	114,4	68,2
1935	154,5	165,2	109,1	116,7	120,1	123,1	74,2
1936	178,1	175,0	116,3	127,5	138,3	136,6	83,3
1937	195,8	182,9	123,8	138,1	164,8	150,0	97,6
1938	182,7	177,9	114,6	149,3	145,5	143,3	105,2

Producția de petrol în România și alte țări în perioada 1857-1937¹⁰³

Țările	mii tone							
	1857	1859	1880	1900	1913	1923	1929	1937
Total mondial	0,2	4,7	3.904	20.168	53.710	136.277	192.025	280.339
România	0,2	0,4	16	247	1.848	1.512	4.837	7.150
Statele Unite	–	0,3	3.443	8.334	34.030	100.371	138.104	172.866
Rusia	–	4,0	352	10.378	9.193	–	–	–
URSS	–	–	–	–	–	5.276	13.576	27.821
Columbia	–	–	–	–	–	61	2.911	2.831
Irak	–	–	–	–	–	–	121	4.255
Indonezia	–	–	–	426	1.526	2.833	5.239	7.262
Peru	–	–	–	37	276	752	1.855	2.309
Mexic	–	–	–	–	3.838	22.704	6.700	7.159
Iran	–	–	–	–	248	3.361	5.549	10.331
Trinidad	–	–	–	–	70	443	1.213	2.180
Venezuela	–	–	–	–	–	639	20.402	27.734
Argentina	–	–	–	–	–	–	–	2.238
Arabia Saudită	–	–	–	–	–	–	–	8

¹⁰² V. Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, p. 589.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 291.

Producția mondială de petrol între anii 1931-1938¹⁰⁴

Continente, țări	mii tone							
	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938*
Producția mondială	189.299	180.541	197.102	208.061	226.384	246.490	279.663	272.044
Africa	290	272	239	221	182	183	173	229
America de Nord	116.877	107.776	122.679	123.105	135.094	149.056	173.233	165.017
America Centrală	6.305	6.267	6.432	7.200	7.615	7.954	9.068	8.149
America de Sud	23.016	22.805	23.084	26.941	28.999	30.375	35.545	35.927
Asia (fără URSS)	12.694	13.753	14.887	16.935	19.817	21.792	25.472	25.864
URSS	22.392	21.413	21.489	24.218	25.240	27.385	27.821	28.859
Europa (fără URSS)	7.725	8.255	8.294	9.443	9.449	9.819	8.331	7.999
Albania	–	–	2	2	12	48	88	127
Germania	229	230	239	318	427	445	451	552
Austria	–	–	1	4	7	7	33	63
Franța	74	75	79	78	76	71	71	72
Ungaria	–	–	–	–	–	–	2	43
Italia	16	27	27	20	16	16	14	13
Polonia	630	557	551	529	515	511	501	507
ROMÂNIA	6.756	7.348	7.377	8.466	8.376	8.676	7.153	6.603
Cehoslovacia	20	18	18	26	20	19	18	19

^{*)} Cifre provizorii.

Valoarea netă a producției industriale, agricole și construcțiilor în anul 1938¹⁰⁵

„Dacă analizăm un indicator sintetic de mare importanță, cel al valorii nete a producției industriale, agricole și construcțiilor, pentru anul 1938, vom observa că dintr-un total de 18 țări europene, România ocupa locul al 10-lea, cu un nivel al producției evaluat la 915 mil. dolari, ceea ce reprezenta aproximativ 2,2% din total. Primul loc era deținut de Germania, cu o valoare netă totală a producției de 12.958 mil. dolari, urmată de Anglia, cu 8.688 mil. dolari, Franța cu 5.680 mil. dolari, apoi Polonia (2.145 mil. dolari), Cehoslovacia (1.500 mil. dolari), iar în urma României, Austria cu 683 mil. dolari, Elveția (776 mil. dolari), Ungaria (580 mil. dolari), Bulgaria, (266 mil. dolari), care ocupa locul al 18-lea.

¹⁰⁴ *Bréviaire Statistique...*, p.151.

¹⁰⁵ Ilie Puia, *Permanențe economice românești*, București, 1992, p. 162-163.

În schimb, sub raportul valorii nete a producției industriale și agricole pe locuitor, România ocupa locul 17 cu numai 46 de dolari pe locuitor, în timp ce media celor 18 țări europene era de 124 dolari pe locuitor. După România, urma Bulgaria cu numai 43 dolari pe locuitor...”.

Combustibilul consumat, după surse, în anul 1937, în echivalent kwh¹⁰⁶

Țara	%				
	Cărbune și similare	Lemn și similare	Petrol și similare	Gaze	Electricitate
Mondial	54,7	10,5	15,9	7,4	11,5
România	11,1	30,2	32,6	17,8	8,3
Bulgaria	43,9	43,8	6,2	–	6,1
Cehoslovacia	81,3	4,8	2,2	2,8	8,9
Franța	69,6	5,1	10,2	2,8	12,2
Germania	73,2	2,2	3,8	5,5	15,3
Grecia	57,9	4,8	27,5	0,5	9,3
Ungaria	65,3	12,7	6,5	1,2	14,3
Italia	46,3	5,3	12,9	2,6	32,9
Polonia	73,3	14,3	1,9	4,1	6,4
Iugoslavia	42,5	44,3	2,8	0,2	10,2
URSS	49,5	19,9	15,1	4,1	11,4
Europa	66,5	8,3	8,5	4,0	12,7
Statele Unite	46,2	6,1	24,4	14,1	9,2

Observații: – Deși indicii privind dinamica producției industriale au un grad mare de relativitate, trebuie subliniat că ritmul creșterii producției industriale din România între anii 1933-1938 era comparabil cu cel din alte țări europene; faptul era reflectat și de mărimea valorii nete a producției industriale, agricole și a construcțiilor; – la producția de petrol, România s-a aflat între primii trei producători ai lumii până la primul război mondial. În 1937, din datele prezentate rezultă că România se situa pe locurile 5-7 (diferențele sunt minore) în lume și pe locul al 2-lea în Europa, după URSS; – trebuie, totodată, să avem în vedere și faptul că în privința valorii nete a producției industriale, agricole și construcțiilor pe locuitor, România se situa pe locul 17 din 18 țări europene.

La consumul de cărbuni, pe locuitor, situația se prezenta asemănător:

„În anul 1928, de pildă, consumul de cărbuni pe locuitor era mai mare decât în România, după cum urmează: în Belgia de peste 23 de ori, în S.U.A. de 22 de ori, în Anglia de peste 19 ori, în Germania de peste 13 ori, în Cehoslovacia de peste 11 ori,

¹⁰⁶ V. Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, p. 256.

în Franța de peste 10 ori, în Olanda de 8,4 ori, în Ungaria de 4,7 ori, în Suedia de 4,5 ori, în Polonia de 4,3 ori, în Elveția de 3,2 ori, în Austria de 3,4 ori, în Spania de 1,2 ori și în Italia cu 60%¹⁰⁷.

3. Capitalul străin

Abordarea problemei privind poziția capitalului străin în economia României prezintă o serie de dificultăți metodologice; nu de puține ori cifrele par sau chiar sunt contradictorii. După cum notează Victor Axenciuc:

„... calculele și evaluările asupra capitalului străin în România sunt carentate de faptul că iau în considerare numai capitalul social, care adesea este de 1-2 ori mai redus decât întregul capital în funcțiune; acesta mai cuprinde, pe lângă capitalul sub formă de acțiuni, și celelalte fonduri proprii și toate fondurile împrumutate. Ceea ce se cere în determinarea mărimii capitalului străin este tocmai totalitatea fondurilor utilizate care circumscriu adevărata lui putere financiară de participare în România. În acest sens, istoriei economice îi rămâne o sarcină importantă de cercetare¹⁰⁸.”

Pe linia obiectivului lucrării noastre, am selectat o serie de date, care, cu tot gradul de relativitate, ne poate oferi o imagine concludentă asupra rolului capitalului străin în economia românească.

Structura capitalului din industria petrolului, după țara de proveniență, în anii 1913 și 1938¹⁰⁹

Naționalitatea capitalului	1913	1938
englez	16,15	20,62
anglo-olandez	15,64	16,21
olandez	7,18	0,56
francez	7,95	15,49
belgian	4,10	6,44
american	6,67	10,10
german	33,33	0,38
italian	1,28	3,47
român	4,62	26,16
alte naționalități	3,08	0,57

¹⁰⁷ Adrian Platon, *Producția și consumul de produse petroliere și de cărbuni în România interbelică*, București, 1987, p. 108.

¹⁰⁸ Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, p.453.

¹⁰⁹ Constanța Bogdan, Adrian Platon, *Capitalul străin în societățile anonime din România în perioada interbelică*, București, 1981, p.54.

**Capitalul străin în principalele ramuri ale industriei
(după capitalul social), în anul 1938¹¹⁰**

Ramura industrială	%	Ramura industrială	%
Petrol	70	Textilă	46
Cărbuni	71	Zahăr	58
Metalurgică	31	Ciment	67
Chimică	50	Ceramică-sticlă	22
Lemn	40		

Capitalul străin în economia României, între anii 1929-1938¹¹¹

Ramura	Capitalul ramurii		Capitalul străin Anul		Ponderea %	
	1929	1938	1929	1938	1929	1938
Marea industrie	34,1	71,6	23,8	29,0	70,0	40,5
Marile bănci	20,0	21,8	13,0	5,4	65,0	25,0
Marele comerț	13,7	17,0	6,9	6,9	50,9	43,5
TOTAL	67,8	110,4	43,7	43,7	61,6	36,3

Observații: – 80,4% din capitalul investit la 1915 în societățile industriale era străin; ramurile cu ponderea cea mai mare de capital străin erau: electricitatea, gaz și apă, industria zahărului și cea a petrolului; de subliniat că din 513.945.000 lei capital străin, 370.921.000 lei erau investiți în industria petrolului; – cercetătorii problemei au ajuns la concluzia că „o delimitare foarte precisă a naționalității capitalului nu se poate face, deoarece, alături de societăți deținute în exclusivitate de capitaliștii dintr-o anumită țară, există și întreprinderi – și de regulă nu dintre cele mai nesemnificative – în care împletirea capitalului diferitelor naționalități este atât de strânsă încât separarea lor este imposibil de realizat”¹¹²; – nu e de mirare, deci, că datele privind naționalitatea capitalului străin diferă de la o sursă la alta. Câteva constante există totuși: – înainte de primul război mondial, în industria petrolului domina capitalul german, englez și olandez; în 1938, capitalul german aproape dispăruse, principalele poziții fiind ocupate de capitalul englez, olandez, francez, american; – ceea ce este deosebit de important este creșterea ponderii capitalului românesc din industria petrolului, de la 4,62% în 1913, la 26,16% în 1938; – în structura capitalului din princi-

¹¹⁰ Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, p. 453.

¹¹¹ M. Mușat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, II, partea a II-a, p.70.

¹¹² Constanța Bogdan, Adrian Platon, *op.cit.*, p.54.

palele bănci, înainte de criza economică, capitalul străin era aproape de două ori mai mare decât capitalul autohton; în anul 1938, însă, ponderea capitalului străin în marile bănci a scăzut la 25%; la fel, în marea industrie, capitalul străin a scăzut de la 70% în 1929, la 40,5% în 1938; – și în anul 1939, ca și înainte de război, ponderea cea mai mare a capitalului străin era în industria extractivă (68%).

4. Comerțul exterior

„Pulsul” vieții economice al unei țări, pentru o perioadă istorică, poate fi luat cel mai bine studiind evoluția și structura comerțului exterior.

Poziția diferitor țări, în cadrul exportului României, în anii 1929, 1934, 1938¹¹³

Țara	%		
	1929	1934	1938
Anglia	6,4	10,0	11,1
Austria	9,4	9,1	anexată la Germania
Belgia și Luxemburg	1,6	2,5	2,8
Cehoslovacia	6,2	5,4	9,6
Egipt	5,2	5,1	3,9
Franța	4,5	9,7	4,7
Germania	27,6	16,6	26,5
Grecia	3,5	3,7	6,8
Italia	7,7	7,7	6,2
Polonia	2,0	1,5	1,2
Turcia	1,5	0,9	0,9
Ungaria	11,1	5,5	5,1
Spania	0,6	2,2	2,0

Poziția diferitor țări în cadrul importului României, în anii 1929, 1934, 1938¹¹⁴

Țara	%		
	1929	1934	1938
Germania	24,1	15,5	36,8
Cehoslovacia	13,6	9,9	13,1
Austria	12,5	9,9	anexată la Germania
Anglia	7,3	16,3	8,1
Italia	6,9	7,3	5,0

¹¹³ M. Mușat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, II, partea a II-a, p. 84.

¹¹⁴ *Ibidem*.

Țara	% din total export		
	1929	1934	1938
Polonia	5,1	3,2	1,0
Statele Unite	6,1	4,2	4,9
Belgia și Luxemburg	3,1	5,2	5,3
Franța	5,5	11,1	7,7
Ungaria	5,0	4,1	3,6

**Structura exportului pentru principalele grupe de produse
între anii 1934-1938¹¹⁵**

Anul	Produse petroliere	% din total export				
		Cereale și legumi- noase	Lemn	Animale vii	Semințe și legume	Produse animale și alimentare
1934	52,8	17,4	10,8	4,6	6,3	2,9
1935	51,7	19,6	8,7	5,7	6,6	2,6
1936	41,3	31,5	7,8	5,0	5,3	3,1
1937	40,5	32,2	9,0	4,2	5,5	2,3
1938	43,3	24,4	11,4	5,7	6,8	3,0

**Structura importului pentru principalele grupe de produse
între anii 1934-1938¹¹⁶**

Anul	% din total import			
	Animal	Alimentar	Materii prime și semifabricate	Produse finite
1934	–	5,3	14,3	80,3
1935	–	6,5	14,1	79,5
1936	0,1	5,1	14,5	80,2
1937	–	4,4	17,5	77,5
1938	–	4,9	20,2	74,4

Observații: – Deși apar unele diferențe (inerente, având în vedere și anii sau grupele de ani luate în calcul), se poate constata că în perioada 1866-1905, atât volumul cât și valoarea comerțului exterior al României au crescut de aproximativ 4 ori; – principalii parteneri ai României la 1913 erau: ● la export: Belgia (mai ales ca țară de tranzit), Austro-Ungaria, Italia, Franța, Germania; ● la import: Germania (40,31%), Austro-Ungaria (23,42%), Anglia (9,45%), Franța (5,79%), S.U.A. (5,41%) etc.; – dacă până la 1914 cerealele aveau o mare pondere în totalul exportului, în

¹¹⁵ M. Mușat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, II, partea a II-a, p. 84.

¹¹⁶ *Ibidem*, p.81.

perioada interbelică fondul de consum intern evoluează între 78,7 și 85,1 din totalul disponibilităților de cereale; pentru export rămâneau cantități variind între 14,9 și 21,3%. Între explicațiile acestei evoluții se află¹¹⁷: – după 1918 s-a realizat o redistribuire a totalului de cereale și pentru provinciile care prezentau deficit la acest capitol; – în acești ani a crescut permanent numărul locuitorilor din orașe, deci a neproductivilor agricoli; – exportul a fost afectat și de scăderea, chiar prăbușirea prețurilor la cereale în anii crizei economice. Există și părerea că „Reducerea disponibilului exportabil se datorează exclusiv scăderii cantitative a randamentelor în agricultura României interbelice”¹¹⁸; – în anul 1938, principalii parteneri ai României erau: • la export: Germania (26,5%), Anglia (11,1%), Cehoslovacia (9,6%), Grecia (6,8%), Italia (6,2%), Franța (4,7%) etc.; • la import: Germania (36,8%), Cehoslovacia (13,1%), Anglia (8,1%), Franța (7,7%), Belgia și Luxemburg (5,3%) etc.; – în anul 1938, structura exportului României (expresie valorică) era următoarea: produse petroliere (43,3%); cereale și leguminoase (24,4%); lemn (11,4%); animale vii (5,7%); semințe și legume (6,8%); produse animale și alimentare (3,0%) etc.; – în același an, 1938, structura importului era: produse finite (74,4%), materii prime și semifabricate (20,2%), produse alimentare (4,9%); – deși în perioada interbelică are loc o creștere a participării României la comerțul european și mondial, ponderea sa rămâne destul de mică; pe plan european, cel mai bun an pentru import a fost 1934 (1,14% din importul european), iar la export anul 1937 (1,42 % din exportul european); – deci, pentru comparație, în anul 1937 România avea un export de 58,6 milioane franci elvețieni, față de Polonia – 57,9 și Cehoslovacia – 106,6; în același an, România realiza un import de 36,6 milioane franci elvețieni, Polonia de 60,8 iar Cehoslovacia de 97,7; – pentru perioada 1862-1938 putem observa că soldul balanței comerciale a fost pozitiv în majoritatea anilor; – în privința partenerilor României în comerțul exterior, dacă vom compara anii 1898 și 1939, observăm că între primele trei locuri se găseau, în ambele cazuri, Germania și Anglia. În anul 1938, Cehoslovacia ocupa locurile 2 la import și 3 la export. În 1898, dar și în 1938, Franța se situa pe locurile 4-6.

¹¹⁷ Gh. Dobre, *op.cit.*, p. 86 și urm.

¹¹⁸ I. Tatos, *Tehnica operațiunilor de cereale*, București, 1944, p.74, apud *Producția agricolă. 1848-1945...*, p.148.

Cum trăiau românii în perioada interbelică

După 1989, perioada interbelică s-a bucurat de o atenție specială din partea cercetătorilor – istorici, economiști, sociologi –, dar și a unor publiciști, politicieni etc. Faptul este firesc. Pentru mulți, România a reluat un „curs istoric” întrerupt de al II-lea război mondial și perioada comunistă. Reorganizarea partidelor istorice a potențat această preocupare și confruntările de idei asupra problemei. Aprecierile privind nivelul de trai se plasează pe o „scală” largă: de la exagerări evidente, care văd doar belșug și trai bun, la cele care consideră România un „pol” al sărăciei și înapoierii în Europa vremii.

În consecință, o discuție pe această temă devine deosebit de dificilă. O primă cauză privește chiar definirea termenilor. Sunt greu de armonizat opiniile istoricilor, sociologilor, economiștilor etc. Spre exemplu, într-un recent *Dicționar de sociologie*, pentru „nivel de trai” sau „nivel de viață” se propune următoarea definiție¹¹⁹:

„Corespunde nivelului de consum (pentru o gospodărie) sau venitului național pe locuitor (pentru o țară). A nu se confunda cu puterea de cumpărare”.

Credem necesară o viziune care să includă mai multe repere ale vieții cotidiene și anume: locuințele, alimentația, asistența sanitară și starea de sănătate a populației, mortalitatea și natalitatea, raportul salarii/prețuri. De asemenea, sunt utile comparații cu alte țări ale Europei, atât din Occident cât și din rândul vecinilor. La fel, numai printr-o abordare echilibrată, nuanțată, care să evite „șabloanele” și „etichetările” poate fi oferită o ima-

¹¹⁹ G. Ferréol ș.a., *Dicționar de sociologie*, Iași, 1998, p. 134.

gine veridică asupra modului de viață al românilor în perioada interbelică. Este ceea ce ne propunem în intervenția noastră.

Ca metodă, ne-am propus prezentarea informațiilor pentru fiecare „reper”, urmând ca în finalul intervenției să concentrăm comentariile și concluziile, ce le putem desprinde asupra nivelului de trai în România interbelică.

1. Locuințele

Mediul urban. Acest „reper” trebuie încadrat în problematica generală privind urbanizarea în România. Procesul de tranziție de la orașul-târg la orașul modern, de tip occidental, a fost lent în sud-estul Europei. El s-a accelerat în perioada interbelică, cunoscând grade diferite, în funcție și de mărimea orașelor. Un aspect semnificativ este structura populației active a orașelor în anul 1930¹²⁰: industrie și construcții – 24%; agricultură – 20,5%; instituții publice – 18,5%; diverse – 17%; comerț – 13,5%; transport – 6,5%. Dacă avem în vedere doar prezența lucrătorilor în agricultură, în proporție de 1/5, trebuie să acceptăm că orașele din România erau mai apropiate de cele europene de la sfârșitul secolului al XIX-lea, decât de cele din anii '30 ai secolului XX.

Conform recensământului din anul 1930¹²¹, repartitia clădirilor era următoarea: din totalul de 3.792.992, 560.558 se aflau în mediul urban și 3.232.434 în mediul rural.

Structura clădirilor din mediul urban, după materialul de construcție, se prezenta astfel¹²²: 50% din cărămidă și piatră; 20% din lemn (în zonele muntoase și subcarpatice); 30% din paiantă, nuiele și pământ. Se constată o „armonizare” a procentelor cu structura populației active din orașe.

Deosebit de interesante sunt datele privind orașul București, cuprinse în recensământul din anul 1941¹²³. Au fost recensate 105.000 corpuri de casă cu 266.000 apartamente. Dintre acestea 75,8% erau din cărămidă, iar 24,2% din paiantă. 78,9% dispuneau de apă curentă, iar 21,1% foloseau apa din fântâni. Doar 54% din locuințe aveau electricitate. Caloriferele erau introduse în 11% dintre apartamente, restul fiind încălzite cu lemne.

¹²⁰ V. Axenciuc, *Introducere în Istoria economică...*, p. 373.

¹²¹ Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op. cit.*, p. 16-17.

¹²² V. Axenciuc, *op. cit.*, p. 381.

¹²³ *Ibidem*, p. 378.

Mediul rural. Conform unei statistici întocmite de Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale în anul 1929, locuințele din mediul rural se prezentau astfel¹²⁴:

„663.000 locuințe la țară nu posedă decât o singură încăpere, cu un spațiu de 20-30 mc și cu ferestrele lipite; 2.188.207 locuințe au pardoseala din pământ lipit cu bălegar.”

„[...] Dintr-un total de 3.078.820 case de la țară, numai 772.594 sunt de zid; 189.881 sunt de piatră; 1.022.556 din bârne lipite cu pământ; 40.485 sunt bordeie; 887.613 sunt pardosite cu scânduri; 2.188.287 sunt lipite pe jos; 388.169 locuințe sunt acoperite cu paie, 456.181 cu stuf, 901.982 cu șindrilă, 760.239 cu tablă și 572.251 cu țigla.”

Anchetele echipelor studențești din anul 1938 au adunat un material deosebit de bogat și variat privind viața la țară. Un astfel de raport consemna¹²⁵:

„Locuințele celor bogați au de obicei câte 3-4 încăperi, uneori cu câte o bucătărie de vară...; odăile au podeaua de scânduri, ori sunt lipite cu lut... Dar multe odăi rămân nelocuite, întrebuițându-se o încăpere sau două, celelalte sunt păstrate, cu o adevărată sfințenie, pentru oaspeți sau pentru nunți, botezuri etc.

Casele celor săraci sunt mult mai mici și mai simple. Au două încăperi, chiar una, în genere acoperite cu stuf, lipite cu lut, clădite din garduri de nuiele umplute cu pământ. Interiorul este sărăcăcios – oglindă a mizeriei economice – cu ferestre mici, fără podoabe. Hambarele, chiar grajdurile lipsesc.”

O imagine asemănătoare ne oferă și monografia comunei Gropeni, din județul Brăila, publicată în anul 1931¹²⁶.

2. Alimentația

Informațiile pe care le-am putut depista au un caracter general sau se referă la lumea satelor. Deși sunt disparate, ele ne pot oferi câteva indicii asupra acestei componente importante a nivelului de trai.

¹²⁴ G. Banu, *Sănătatea poporului român*, București, 1935, p. 124, apud *Starea materială a țărănimii și premisele mișcărilor țărănești. 1848-1945. Texte de gândire economică* (coordonator: V. Axenciuc), București, 1989, p. 195; vezi și D. Șandru, *Populația rurală a României între cele două războaie mondiale*, Iași, 1980, p. 163.

¹²⁵ V. Axenciuc, *op.cit.*, p. 386.

¹²⁶ I. Bogoiu, *Schița monografică a comunei Gropeni*, „Analele Brăilei”, III, nr. 3-4, iulie-decembrie 1931, apud N. Radu ș.a., *Prefaceri socio-umane în România secolului XX. De la comunitatea tradițională la societatea postcomunistă*, București, 1996, p. 154.

**Structura consumului de cereale alimentare
în perioada 1920-1939¹²⁷**

Cereale	% în chintale						
	1920-1924	1925-1929	1930-1934	1935-1939	1920-1929	1930-1939	1920-1939
Porumb	45,4	53,2	55,2	55,8	50,3	55,5	53,3
Grâu și secară	54,6	46,8	44,8	44,2	49,7	44,5	46,7
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

**Consumul unor produse alimentare
în Europa¹²⁸**

	Cereale	Carne	Lapte și brânză	Zahăr
	kg.	kg.	kg.	kg.
Anglia	94	60	110	49
Franța	121	52	89	24
Polonia	134	26	128	9
Bulgaria	222	22	78	3
România	202	18	103	5

**Hrana țăranilor din comuna Gropeni,
jud. Brăila¹²⁹**

„Iarna, săteanul muncește mai puțin și trăiește mai bine, mai ales după Crăciun, cât ține dulcele «câșlegi». Atunci se mănâncă mai mult carne de porc, pe care-l taie de sfintele sărbători și țăranul bea mai mult. Din primăvară până toamna, când muncește din greu la munca câmpului, mănâncă mai mult legume și zarzavaturi: fasole, praz, ceapă și salată (lăptuci) cu oțet, cartofi, borș, pește, mai puțin ouă, brânză și lapte. Carne de pasăre, numai la zile mari. Se mănâncă mămăligă. Pâinea o cumpără de la brutari, numai la pomeni, nunți, botezuri, cumetrii, petreceri familiale, sau când merg la vreo muncă în depărtare vreunul din membrii familiei, unde nu are posibilitatea să gătească mămăliga, cum ar fi plecatul în baltă. Se obișnuiește în post și «turtoiu», făcut din făină de grâu cu mult mălai opărit și copt la cuptor în tavă; azima (pâine nedospită făcută din făină de grâu sau orz). Mâncarea o gătește femeia. Se mănâncă la masă rotundă, cu trei picioare mici. Se așează toți împrejur pe scăunele sau jos și mănâncă din vase de pământ cu linguri de lemn. A început a înlocui lingurile de lemn cu cele de aluminiu sau tablă și a început a întrebuița furculița parte din săteni.”

¹²⁷ Gh. Dobre, *Producția și consumul de cereale în România interbelică (1920-1939)*, București, 1987, p. 117.

¹²⁸ V. Axenciuc, *op. cit.*, p. 403.

¹²⁹ N. Radu, *op. cit.*, p. 154-155.

Alimentația copiilor în perioada interbelică¹³⁰

„Cercetările asupra alimentației la copii în diferite zone ale țării arătau că 29,7% dintre ei nu mâncau decât una sau două mese pe zi, 21,4% nu serveau niciodată dejunul, 11,8% nu consumau leguminoase, 42,3% mâncau o dată pe săptămână carne, iar 83,9% mâncau în mod constant mămăligă. Rezultate similare au dat și anchetele efectuate cu prilejul recrutării tinerilor pentru armată. În anii 1936-1937, la Căianul Mic, județul Someș, au fost cercetați, timp de 8 zile la rând, 50 de elevi. Dintre aceștia, 14% nu mâncau dimineața, 60% mâncau mălai gol și restul de 26% mâncau zeamă ori carne cu mălai; la prânz, 78% mâncau mălai cu lapte, cârnați ori zeamă, 18% pită ori mămăligă goală, iar 4% nu mâncau; seara, 40% mâncau mălai gol, 18% pâine goală și 42% mălai cu groșțior. Din cei 50 de elevi, unul singur era hrănit bine. În curs de 8 zile, s-a constatat că ei au mâncat de 3 ori carne, 17 o singură dată, iar unul niciodată. Pâine au mâncat în medie 4 elevi pe zi, și numai la o singură masă. Din cele 1.200 mese, în cursul a 8 zile, elevii au servit ceai, cafea ori zahăr în 9.”

Concluzii ale unor anchete privind alimentația țăranilor în perioada interbelică¹³¹

„Concluzia tuturor cercetărilor a fost aceasta: insuficientă alimentație cantitativă și calitativă.

Baza alimentației țaranului român este porumbul, care prin el însuși este un aliment incomplet, fiindcă din substanțele sale proteice îi lipsesc unii aminoacizi, ca triptofanul, iar lizina, cistina și glicocolul sunt în cantități mici; de asemenea, îi lipsesc vitaminele necesare creșterii, precum și cele pentru combaterea rahitismului și xeroftalmiei.

Uneori, însă, porumbul este consumat în cantitate insuficientă, alteori este stricat și din această cauză dă naștere unei boli numită pelagră, destul de răspândită în România.

Porumbul în alimentația țaranului român mai este însoțit cu ceva fasole, cartofi, varză, ceapă, castraveți, puțină carne și pește, puțin lapte și derivate.

În concluzie, constatăm că o bună parte a populației rurale, nutrindu-se cu porumb insuficient cantitativ, uneori stricat, însoțit de insuficiente alimente calitative, duce la mortalitate timpurie, debilitate organică, lipsa creșterii normale și la o muncă de producție inferioară.”

„... Cercetările științifice și analizele au dat, în privința alimentației țaranului român, următoarele rezultate: a) rația calorică insuficientă; b) rația de proteine animale insuficientă; c) substanțe ternale (grăsimi și hidrați de carbon) insuficiente; d) elemente minerale, exceptând calciul, insuficiente; e) vitaminele A și D, insuficiente.”

¹³⁰ D. Șandru, *op.cit.*, p. 157.

¹³¹ Institutul de drept agrar și economie agrară din România. *Studii și comunicări*, București, 1943, p. 150-153, apud *Starea materială a țăranimii...*, p. 230-231.

3. Asistența sanitară și starea de sănătate a populației

Rețeaua sanitară în anul 1921¹³²

Provincie	Nr. comune/ circ. sanitară		Mii locuitori/ circ. sanitară		Nr. circ. sanitare		Medie locuitori/ circ. sanitare		
	urbane	rurale	urbane	rurale	urbane	rurale	urbane	rurale	pe țară
Vechiul Regat	1,03	11,49	1.399,7	6.971,5	70	228	19.996	27.949	26.078
Transilvania	0,47	7,66	723,9	4.390,2	83	533	8.722	8.237	8.302
Basarabia	0,75	39,04	3.343,7	2.001,1	12	50	28.642	40.022	37.819
Bucovina	0,71	7,76	171,8	628,2	14	42	12.274	14.958	14.287
România	0,73	10,53	2.639,1	13.391,1	179	853	14.744	15.699	15.533

Cheltuieli în scopuri sanitare în diferite țări în anul 1935¹³³

România	83 lei/locuitor
Olanda	170 lei/locuitor
Ungaria	216 lei/locuitor
S.U.A.	250 lei/locuitor
Italia	261 lei/locuitor

Număr de medici la sate în anul 1937¹³⁴

(situație comparativă cu alte state)

Țara	Nr. loc. rurali la un medic	Țara	Nr. loc. rurali la un medic
România	8.130	Belgia	2.344
Iugoslavia	3.568	Grecia	1.727
Polonia	3.289	Franța	1.697
Bulgaria	3.059	Germania	1.552
Brazilia	2.958	Uruguay	1.067
Suedia	2.980	Statele Unite	789

Mortalitatea prin tuberculoză între anii 1932-1939¹³⁵

(comparație cu Europa)

„După cifrele oficiale din Buletinul Demografic al României, rezultă că între anii 1921 și 1938 mortalitatea prin tuberculoză pe țară a oscilat între limitele de 165,7 în 1933 și 182,3 în anul 1932, la 100.000 de locuitori. Pe medii de locuire se observă o mai mică mortalitate la sate decât la orașe. [...] Deși tuberculoza era mai răspândită la orașe, ea făcea în mediul urban cele mai multe victime în rândurile populației venită

¹³² D. Șandru, *op. cit.*, p. 187.

¹³³ C. Banu, *op. cit.*, apud *Starea materială a țărănimii...*, p. 209.

¹³⁴ D. Șandru, *op. cit.*, p. 193.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 205-206.

de la sate. [...] Explicația acestei stări constă în faptul că, în timp ce orașeanul, trăind în mediu infectat de tuberculoză, se imuniza încet, încet prin mici contaminări, locuitorii de la țară, nefiind vaccinați, nu posedau această imunizare, iar o infecție masivă îi omora.”

„România se situa printre țările cu o mortalitate tuberculoasă apropiată de aceea găsită în statele agrare din sud-estul Europei: Polonia având 201 morți la 100.000 locuitori, Ungaria – 197, Iugoslavia – 210, Bulgaria – 207, și cu mult peste mortalitatea medie a țărilor industrializate din Occident, Anglia având o mortalitate de 86 de locuitori la 100.000, Germania – 87, Danemarca – 69, Belgia – 18, S.U.A. – 75, Olanda – 73 și Italia – 108.”

4. Natalitatea și mortalitatea

Natalitatea între anii 1931-1934¹³⁶
(comparație cu alte țări)

Țara	Clasificare 1931-1934	Născuți la 1.000 locuitori (1931-1934)
România	1	33,4
Iugoslavia	2	32,4
Japonia*	3	32,1
Portugalia	4	29,8
Grecia*	5	29,2
Bulgaria*	6	28,8
Polonia	7	27,4
Spania*	8	27,1
Lituania	9	25,8
Argentina	10	25,4
Italia	11	23,7
Ungaria	12	22,5
Uruguay*	13	22,3
Canada	14	22,1
Olanda	15	21,4
Cehoslovacia	16	20,1
Finlanda*	17	20,0
Irlanda liberă	18	19,2
Letonia*	19	18,8
Danemarca	20	17,7
Belgia*	21	17,5
Australia	22	17,0
Franța	23	16,8
Estonia	24	16,7
Statele Unite*	25	16,6
Elveția	26	16,5
Noua Zeelandă	27	16,3

¹³⁶ Informații din: Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op. cit.*, p. 86; vezi și: *Bréviaire Statistique...*, p. 48.

Țara	Clasificare 1931-1934	Născuți la 1.000 locuitori (1931-1934)
Germania	28	15,9
Anglia	29	15,5
Norvegia	30	15,5
Austria	31	14,7
Suedia	32	14,4

^{*)} Proporții medii în perioada 1931-1933.

Mortalitatea între anii 1931-1934¹³⁷
(comparație cu alte țări)

Țara	Clasificare 1931-1934	Morți la 1.000 de locuitori 1931-1934
România	1	20,5
Iugoslavia	2	18,5
Japonia*	3	18,1
Grecia*	4	17,5
Portugalia	5	17,2
Spania	6	16,3
Ungaria	7	15,8
Franța	8	15,7
Bulgaria	9	15,6
Letonia	10	15,0
Lituania	11	14,6
Polonia	12	14,5
Olanda	13	8,9

^{*)} Proporții medii în perioada 1931-1933.

5. Salariile

**Repertoriul alfabetic al funcțiilor existente în bugetul general al statului
pe anii 1934-1935¹³⁸**

Denumirea funcțiunii	Limitele de salarizare (lei)
Agent sanitar, clasa a III-a	3.015-2.582
Arhiepiscop	27.050
Avocat, clasa a III-a	8.300-5.650
Bibliotecar, clasa a II-a	8.600
Brutar	2.650-750
Bucătar	3.600-500
Căpitan de armată	9.350-8.500
Chestor de poliție	10.600-10.300
Cizmar	1.000

¹³⁷ *Ibidem*, p. 86; vezi și: *Bréviaire Statistique...*, p. 48.

¹³⁸ *Ibidem*, p. 455-497.

Denumirea funcțiunii	Limitele de salarizare (lei)
Colonel	18.050-16.700
Conferențiar universitar cu 6 gr.	19.150-17.750
Consul general, clasa I	17.400-11.900
Contabil șef, clasa III	10.440-7.700
Controlor vamal	5.650-5.200
Electrician, clasa a II-a	3.300
Gardian public	2.300
General de divizie	25.450
Impiegat, clasa a II-a	4.800-2.250
Inginer	19.500-3.300
Institutor cu 3 gradații	10.500-5.550
Învățător definitiv cu 3 gradații	4.700-3.700
Judecător	19.150-9.250
Locotenent	7.800-7.200
Mareșal	35.100
Mecanic locomotivă pr., clasa a II-a	5.535-4.288
Medic	11.900-850
Ministru	30.400
Mitropolit	28.350-23.500
Notar	4.000-1.900
Patriarh	31.550
Plutonier șef de post	3.400
Prefect de județ	17.250-16.750
Prefect de poliție	19.900-10.950
Profesor universitar cu 6 gradații	29.550-25.350
Șofer	5.350-1.900
Ușier	3.240-2.400
Zidar de cazane	2.650

Salariile muncitorilor agricoli în anul 1938¹³⁹

„În anul 1938, salariile bărbaților au variat, după datele oficiale, între 36 lei și 43 lei pe zi, iar ale copiilor între 19 și 29 lei. Ziua cu carul s-a plătit între 123 și 128 lei; cu plugul, între 159 și 182 lei; iar aratul unui hectar între 375 și 383 lei etc. Aceste prețuri sunt însă cele stabilite de Minister; în realitate, sunt cu mult mai mici.”

6. Prețurile

Prețul mediu de vânzare al unor articole în anul 1934¹⁴⁰

¹³⁹ *Ibidem*, p. 137. Utilizând alte surse, D. Șandru indică următoarele prețuri la muncile agricole: „... media lor pe țară a înregistrat 20 lei la ziua de muncă a bărbaților, 15 lei la cea a femeilor și 10-12 lei pentru tinerii sub 17 ani” (D. Șandru, *Satul românesc între anii 1918-1944...*, p. 408).

Articolul	U.M.	lei	
		București	Iași
Carne de vacă, calitatea I	1 kg.	17,50	15,10
Carne de porc, calitatea I	1 kg.	28,40	22,15
Mezeluri	1 kg.	48,50	48,50
Lapte	1 l.	8,25	5,15

¹⁴⁰ *Statistica prețurilor și a costului vieții pentru 1934, cu o Introducere de dr. I. Teodorescu, București, 1935, p. 44, 54, 59, 67.*

Articolul	U.M.	lei	
Unt proaspăt	1 kg.	65,10	61,90
Brânză de burduf	1 kg.	53,75	38,20
Ouă	100 buc.	154,15	104,60
Găină	1 buc.	40,90	33,00
Gâscă	1 buc.	90,00	55,00
Grâu	100 kg.	452,25	377,10
Porumb	100 kg.	213,50	220,85
Orz	100 kg.	193,10	190,00
Ovăz	100 kg.	263,45	240,40
Făină de grâu, calitatea 000	1 kg.	10,00	9,35
Pâine albă	1 kg.	7,75	7,10
Pâine neagră	1 kg.	5,55	5,75
Cafea	1 kg.	88,50	107,90
Măslina	1 kg.	33,90	36,25
Cartofi	1 kg.	3,10	2,40
Ulei de floarea-soarelui	1 l.	25,75	24,65
Vin alb	1 l.	19,50	22,65
Șifon indigen	1 m.	34,10	30,00
Stofă haine indigenă	1 m.	458,00	400,00
Pantofi bărbățești	1 per.	530,00	425,00
Pantofi de damă	1 per.	430,00	450,00
Lemne de fag	1.000 kg.	712,00	746,25
Petrol lampant	1 l.	4,65	4,35
Benzină ușoară	1 l.	8,35	9,00
Alcool rafinat	1 l.	94,00	94,15
Săpun de toaletă	1 buc.	18,00	16,00

Dezechilibrul între prețurile agricole și cele industriale în perioada 1929-1939¹⁴¹
(baza 1929 = 100)

Anul	Indicele prețurilor produselor agricole	Indicele prețurilor produselor industriale cumpărate de agricultori	Raport între prețurile agricole și industriale
1929	100,0	100,0	100,0
1930	68,2	93,2	73,2
1931	50,8	74,5	68,2
1932	47,7	68,6	69,5
1933	44,9	69,0	65,1
1934	44,1	74,1	59,5
1935	48,4	89,5	54,1
1936	54,8	102,9	52,5
1937	64,6	106,8	60,5
1938	67,1	108,0	62,1
1939	72,7	123,0	59,1

* * *

¹⁴¹ D. Șandru, *Populația rurală a României...*, p. 149.

Pe baza acestor considerații și date statistice, putem formula o serie de observații și concluzii:

- România întregită a cunoscut un proces accelerat de modernizare, de integrare în Europa vremii. Rezultatele obținute trebuie comparate cu perioada anterioară, cu cele din alte țări europene, inclusiv cele vecine.

„S-au depășit mari greutăți, au existat abuzuri, n-au lipsit convulsii sociale, dar, în ansamblul său, societatea românească a mers pe un drum ascendent, întrerupt brutal de tragedia anului 1940. În cei aproape 22 de ani, vocația constructivă, materială și spirituală s-a manifestat mai puternic, în plan național și universal”¹⁴².

- În condițiile în care peste 78% din populația activă se afla la sate, imaginea asupra nivelului de trai este dominată de datele privind viața la sate. Este cât se poate de clar că realizarea reformei agrare din anul 1921 a dus la creșterea nivelului de trai a țăranimii din Vechiul Regat și din provinciile unite cu Țara. Cu toate greutățile determinate de aplicarea reformei, refacerea economică, criza economică, „foarfecele prețurilor”, țăranul din România interbelică a trăit mai bine decât țăranul dinainte de primul război mondial.
- Nivelul de trai al orașenilor a crescut evident în perioada interbelică. În orașele mari, aceștia beneficiau de electricitate, apă curentă, transport, telefon etc. În orașele mici, aveau avantajul prețurilor mai mici la transport, chirie, produse de consum ș.a. În acest sens, este semnificativ faptul că, în anul 1931, aproape 80% din casele din București aveau apă curentă, iar peste jumătate aveau lumină electrică. În raport cu Occidentul este puțin, dar în comparație cu anul 1914 sau cu alte orașe din sud-estul Europei la această dată – 1941 – era o evoluție evidentă.
- Nivelul de trai al țăranimii – de la cei cu pământ puțin până la cei cu 40-50 ha – era afectat de lanțul de intermediari din procesul de vânzare a produselor agricole. Ca urmare, „mărfurile agricole pentru export erau vândute de țăranime abia la un sfert sau la o treime din prețul lor de desfacere pe piața externă”¹⁴³. Cei care aveau proprietăți foarte mari,

¹⁴² I. Agrigoroaiei, *Modernizarea societății românești în perioada interbelică. Propuneri pentru o dezbatere*, în „Xenopoliana”, VI, nr. 1-2/1998, p. 36.

¹⁴³ V. Axenciuc, *Introducere în Istoria economică...*, p. 335.

beneficiind și de informațiile necesare, puteau reduce aceste pierderi provocate de intermediari.

- Prețurile produselor industriale au fost mărite de organizațiile monopoliste private¹⁴⁴; de asemenea, statul a mărit taxele și impozitele în procesul de dirijare a economiei și de sprijinire a industriei; toate aceste creșteri erau suportate de țărani, meșteșugari, mici industriași, comercianți etc., influențând direct nivelul de trai.
- Schimbul dintre sat și oraș reflectă o componentă esențială a problemei agrare. „Foarfecile prețurilor” nu permitea acumulări pentru modernizarea agriculturii, afectând traiul țăranilor.
- În privința prețurilor, trebuie avut în vedere că mecanismul stabilirii acestora la nivelul pieței europene „a determinat un mod de formare a prețurilor pe piața românească în detrimentul economiei naționale, al producătorului mic agricol și al consumatorului salariat. Prețurile de import și export au constituit, ca pretutindeni și oricând în țările slab dezvoltate, mijloace și canale de transfer din economia națională, printr-un flux în unisens către piața europeană, a unei cote-părți din venitul național, contribuind la diminuarea resurselor de dezvoltare internă și la nevoie permanentă de capitaluri externe”¹⁴⁵.
- La sate, nivelul de trai era determinat de mărimea suprafeței de pământ avută în proprietate. În anul 1930, aproape 30% dintre proprietăți erau sub 5 ha, din care jumătate sub 3 ha. Ceea ce înseamnă – din perspectiva statisticii – că aproape o treime din țăranime avea un trai modest, iar jumătate din aceasta se afla la limita subzistenței.
- În orașe, $\frac{1}{5}$ din populație era formată din lucrători în agricultură. Aceștia beneficiau de unele dintre avantajele civilizației, având și resursele agriculturii. Aveau o situație superioară țăranilor, dar mult inferioară orășenilor cu salarii.
- Faptul că între cele aproape 3.100.000 de case de la țară – în anul 1929 – existau și 40.000 de bordeie, ne arată că cel puțin 200.000 de oameni trăiau la nivelul Evului Mediu.

¹⁴⁴ Conform unei statistici, „din 26 de produse industriale, 17 se aflau sub regim și cu prețuri de monopol” (V. Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, II, p. 728).

¹⁴⁵ Idem, *Introducere în Istoria economică...*, p. 388.

- Statistica comparativă cu unele țări europene, privind consumul unor produse alimentare, ne dezvăluie faptul că românii consumau cereale, lapte și brânzeturi în limite apropiate de țările dezvoltate, dar erau surclasati la carne (1:3) și zahăr (1:5).
- Alimentația țăranilor era influențată de mărimea proprietății. Cei care aveau până la 5 ha trăiau modest; ei mâncau bine doar duminica, la sărbători și după Crăciun, „în dulcele cășlegi”. Nu de puține ori preferau să vândă păsări, animale și alte produse pentru a obține bani, decât să le consume în gospodărie.
- În privința asistenței sanitare, deși s-a înregistrat o evidentă îmbunătățire, România continua să se situeze între țările cu alocații bugetare total insuficiente. Situația cea mai gravă era la sate, unde numărul medicilor era de peste 2 ori mai mic în comparație chiar cu țări vecine din estul Europei.
- Un „reper” semnificativ pentru nivelul de trai al unei țări îl reprezintă natalitatea și mortalitatea. Înainte de primul război mondial, România ocupa primele locuri într-un „clasament” european¹⁴⁶. Cu toate transformările social-economice care au influențat nivelul de trai, România continua să se situeze pe primele locuri în același „clasament”, fiind „concurată” doar de țări din aceeași zonă geografică.
- Analiza structurii ministerelor ne arată că existau aproape 250.000 de salariați. Prin urmare, aproximativ același număr de familii beneficia de un salariu în casă. Firește, astfel de aproximații sunt într-o anumită măsură riscante. Totuși, având în vedere numărul mediu al membrilor de familie, putem aprecia că circa un milion de persoane beneficiau de un salariu în casă – ca bugetari. Ceea ce însemna – vom vedea la raportul salarii/prețuri – un trai decent.
- Repertoriul funcțiilor din bugetul general dovedește că în perioada interbelică a existat o concepție unitară asupra raportului dintre diferite domenii de activitate, dintre plata muncii fizice și celei intelectuale, dintre diferitele trepte de responsabilitate, dintre stagieri și cei aproape de pensie etc. Menționăm doar câteva aspecte: un profesor universitar avea salariu cât un ministru; un prefect de județ nu depășea un confe-

¹⁴⁶ L. Colescu, *Analiza rezultatelor recensământului general al populației României de la 1899*, București, 1944, p. 26.

rențiar universitar; un mecanic de locomotivă avea cel mult cît un institutor; un șef de post avea de aproximativ 8 ori mai puțin decît un profesor universitar; un colonel avea aproximativ cît un conferențiar universitar; un deputat primea circa 20.000 lei pe lună, pe cînd un profesor universitar aproape 30.000 lei etc.

- În privința populației salariate, trebuie observat că în anul 1930, în industrie și transporturi lucrau 920.825 de persoane. Scăzând numărul ucenicilor, se poate aprecia că existau cel puțin 750.000 de familii care aveau un salariu în familie, ceea ce însemna – cum am mai subliniat – un trai decent.
- Nivelul de trai impune și o raportare a salariilor la prețuri. Dacă luăm exemplul anului 1934, constatăm că un învățător, care avea un salariu de aproximativ 4.000 lei, putea cumpăra: peste 40 kg cafea, sau 80 kg mezeluri, sau 250 kg carne de vacă etc. În același timp, țăranii erau grav dezavantajați. În anul 1938, un bărbat nu putea obține pentru o zi de muncă la cîmp decît circa 40 de lei. Și aceasta în condițiile în care dinamica puterii de cumpărare a agricultorilor a scăzut de la 100% în anii 1927-1929 la 56,9% în anul 1933 și 61,9% în anul 1940.
- Dacă luăm în considerație structura populației după mediul de locuire, structura populației active, repartiția proprietății în agricultură, numărul salariaților, raportul salarii/prețuri ș.a., constatăm că: – aproximativ 1/3 din țăranime (cei cu proprietăți pînă la 5 ha) aveau un nivel de trai foarte scăzut (la limita subzistenței) și scăzut; – o jumătate din numărul familiilor țărănești (incluzând deci și proprietarii cu 5-10 ha) aveau un nivel de trai foarte scăzut, scăzut și decent; – aproximativ 20% din populația orașelor trăia modest sau decent; – un nivel de trai bun și foarte bun aveau proprietarii agricoli care dețineau peste 10 ha de pămînt, salariații din industrie, transporturi, construcții etc., bugetarii, meseriașii, patronii etc. Adăugînd și celelalte repere – locuințele, alimentația, asistența sanitară etc. –, se poate concluziona că aproximativ o treime din populația țării avea un nivel de trai foarte scăzut și scăzut. Două treimi trăiau decent, bine, foarte bine etc.

Trebuie subliniat că populația României interbelice avea un nivel de trai mai ridicat decît în perioada anterioară și superior la unele capitale – locuințele, alimentația – unor țări vecine. Înfrățirea reformei

agrare – cea mai radicală din această parte a Europei –, procesul de urbanizare, creșterea semnificativă a numărului de lucrători în industrie, transporturi, construcții, mărirea personalului bugetar, au determinat creșterea numărului de familii care aveau un nivel de trai peste cel decent.

Poziția geopolitică a României în secolul XX

De la cronicari până în prezent, poziția geopolitică a spațiului locuit de români a fost abordată în variate moduri, cu concluzii asemănătoare, dar și contradictorii.

O primă problemă care a suscitat și suscită dezbateri și controverse este cea privind aria geografică în care trebuie inclusă România; se întâlnesc diverse formulări: „balcanică”, „sud-estul” sau „estul Europei”, „Europa centrală”, „spațiul carpatic”, „spațiul carpato-danubiano-pontic” și altele. Uneori s-a ajuns la situații (absurde) ca România să apară în atlase pe planșe diferite: partea de nord în Europa centrală, iar partea de sud în Peninsula Balcanică¹⁴⁷.

Firește, o opțiune sau alta a fost de multe ori influențată – când n-a fost vorba de ignoranță – de factori de natură politică și mai puțin de natură geografică. Nu ne propunem să detaliem problema; ar fi nevoie de o cercetare aparte. Oferim, totuși, câteva puncte de vedere. Astfel, Ion Simionescu scria în 1937:

„Limita orientală a Europei centrale se socoate cam linia dusă de la vărsarea fluviului Niemen în Marea Baltică la gurile Dunării. *România se află în cuprinsul acestui ținut*, strâns legată de Carpați, șira de munți care străbate Europa centrală. Prin adânci linii de fractură, ca și prin cel mai de seamă fluviu al Europei, România este despărțită de Peninsula Balcanică, în care adesea, dar pe nedrept, este reprezentată în atlasele străine (subl.ns., Gh.I.). Țara noastră nu e legată de Europa centrală numai prin arhitectura pământului, ori prin condițiile climaterice, ci și prin mare parte din evoluția ei istorică. Se află însă la limita extremă a Europei centrale, ca și Polonia, ori o parte din Germania. Nu poate fi deci lipsită de influența climei răsăritene, după cum nu a rămas neatinsă de valurile popoarelor mereu agitate, venite din inima Asiei.

¹⁴⁷ *Goodess World Atlas*, Chicago, 1966, planșele 121 și 127, apud C.C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, București, 1977, p. 17.

În toate privințele, fizice, biologice și istorice *se află la o răscruce de drumuri*¹⁴⁸ (subl.ns., Gh.I.).

Un an mai târziu, N.Al. Rădulescu, concluziona în urma unei analize a literaturii de specialitate din Europa:

„...putem trage concluzia că majoritatea lucrărilor geografice recente, consideră România Mare ca un fragment al Europei centrale – părăsind astfel pentru totdeauna ideea de a plasa țara noastră în cadrul Peninsulei balcanice. E un drept care ni s-a refuzat prea mult timp și privim cu toată recunoștința pe cercetătorii apuseni care ni l-au anunțat”¹⁴⁹.

În contextul celui de-la doilea război mondial, atât de nefavorabil României, Gh. Brătianu afirma:

„Noi trăim aici la o răspântie de drumuri, la o răspântie de culturi și, din nefericire, la o răspântie de năvăliri și imperialisme. Noi nu putem fi despărțiți de întregul complex geografic care, cum veți vedea, ne mărginește și ne hotărăște destinul, între cele două elemente care îl stăpânesc, muntele și marea. Ceea ce aș vrea să apară lămurit este că pentru a ne înțelege trecutul, trebuie să înțelegem mai întâi întregul complex geografic, istoric, geopolitic, din care acesta face parte”¹⁵⁰.

După aproape 40 de ani, C.C. Giurescu opina:

„Din punct de vedere geografic, răspunsul la cele două întrebări [...] este limpede: România aparține spațiului carpatic sau carpato-danubian, care și-a luat numele de la lanțul Carpaților – lanț mai lung decât cel al Balcanilor –, în timp ce statele de la sud de Dunăre și Drava își iau numele de la munții respectivi. Adăugăm că numele Balcan (Balkan) vine, după toate probabilitățile, de la turcii osmanlâi ai secolului XVI, care au dat un nume nou, turcesc, vechiului Hæmus. Așadar, România face parte, geografic, din spațiul carpatic, așa cum face și Ungaria, și Slovacia. [...] *România aparține, prin urmare spațiului carpatic sau carpato-danubian, iar nu Peninsulei Balcanice* (subl.ns., Gh.I.). Ea a avut și are însă legături strânse cu peninsula, legături politice, economice și culturale. De aceea și nordul Dunării și sudul ei pot fi înglobate într-o unitate mai mare, care este sud-estul european. [...] Sub acest nume

¹⁴⁸ I. Simionescu, *Țara noastră*, București, 1937, p. 17.

¹⁴⁹ N.Al. Rădulescu, *Poziția geopolitică a României*, I, în *Geopolitica*, I (ed. Emil I. Emandi, Gh. Buzatu, Vasile S. Cucu), Iași, 1994, p. 96.

¹⁵⁰ Gh.I. Brătianu, *Chestiunea Mării Negre*, curs 1941-1942, p. 11-12, apud, Paul Dobrescu, Alina Bârgăoanu, *Geopolitica*, București, 2001, p. 61.

cuprinzător, sud-estul european, urmează a fi înglobat, deci, atât sudul cât și nordul Dunării, Peninsula Balcanică și regiunea carpatică sau carpato-danubiană¹⁵¹.

În perioada tranziției, dezbaterile privind poziția geopolitică a României, raportarea la Europa sunt, firește, marcate de noul context politic intern și internațional.

De pe poziția geografului, Vasile S. Cucu scria în anul 1994:

„Regional, în cadrul fizico-geografic și geopolitic al Europei, spațiul României corespunde regiunii de tranziție - atât către răsărit, apus cât și spre miazăzi, la interferența dintre Europa peninsulară și cea continentală¹⁵².

Preocupat de definirea procesului de integrare europeană, Andrei Marga subliniază că:

„Geografia și istoria sunt condiții indispensabile, dar unificarea europeană fiind un proces în primă linie instituțional și cultural, apartenența europeană se judecă considerând instituțiile și cultura. Situarea în geografia și istoria europeană nu generează automat o europenitate culturală, după cum o europenitate culturală poate fi găsită și în țări care nu aparțin geografic și istoric, în sens strict, Europei...¹⁵³

Pe o poziție apropiată se situează și Octavian Paler:

„... e clar că Europa nu poate să însemne, deocamdată, pentru noi ceea ce înseamnă pentru un occidental sau ceea ce ar fi putut să însemne, în mod normal, și în reprezentările noastre, dacă n-ar fi existat istoria silnică de după Yalta. Și e la fel de clar reîntrarea noastră în Europa e o problemă mai complicată decât pare la prima vedere. Ea depășește cu mult aranjamentele diplomatice¹⁵⁴.

Deosebit de interesantă este și opinia exprimată de Alina Mungiu Pippidi:

¹⁵¹ C.C. Giurescu, *op. cit.*, p. 77.

¹⁵² Vasile S. Cucu, *România – Considerații geopolitice* (I), în *Geopolitica*, I, p. 361.

¹⁵³ Andrei Marga, *Europa și specificul european. Filosofia unificării europene*, Cluj, 1995, apud *Revenirea în Europa. Idei și controverse românești. 1900-1995*, antologie și prefață de Adrian Marino, Craiova, 1996, p. 24.

¹⁵⁴ Octavian Paler, *Noi și Europa*, în „România liberă”, 6 martie 1992, apud *Revenirea în Europa...*, p. 226.

„La această oră (1995 – n.ns., Gh.I.) putem spune că există trei Europe și soarta noastră depinde în care dintre ele vom rămâne. Prima este Europa propriu-zisă, care nu are nimic de a face cu cea din cărțile de istorie românești sau din discursurile demagogilor noștri. În Occident, când se spune: și ce facem cu Europa?, întrebarea se referă în exclusivitate la statele Uniunii Europene. [...] A doua Europă este ceea ce se numește «Europa centrală». [...] După Geremek (consilier al lui Lech Wałęsa), Europa centrală se poate extinde oricât spre est, poate include la o adică țările baltice și chiar Ucraina, dar nu și spre sud, oricât de ciudat ar părea. [...] Dincolo de Europa centrală de succes și de cea lărgită (plus Slovenia, Balticele), începe cea de-a treia regiune a Europei”¹⁵⁵.

Al. Duțu acordă importanță factorului religios:

„Europa nu se împarte geografic, ci după cum și-a construit existența politică: de o parte o *societate permisivă*, care îngăduie cetățeanului inițiative și-i impune răspundere; de cealaltă parte o *societate a constrângerii* care cere cetățeanului să participe la «fericirea patriei», a «poporului», a «țării» și-i impune ascultare. [...] Pe cât este de greșit să folosim termeni religioși pentru realități politice, vorbind despre state ortodoxe cu o politică ortodoxă (și aceasta după decenii lungi de ateism), pe atâta este de nefiresc să ignorăm elementul religios în construcția politică”¹⁵⁶.

Într-un studiu intitulat *Europele provinciale*, Sorin Alexandrescu oferă o „șansă” și „marginilor” Europei:

„Noua Europă este una a nesfârșitelor diferențe, nu a blocurilor închise, omogene în interior și opuse unul altuia, precum Vestul, Estul și Mitteleuropa par a sugera.

În acest context, «culturile provinciale» își pot redobândi interesul, demnitatea, și chiar dreptul la existență. Marginile devin la fel de interesante ca centrele. [...]. Da, sunt multe aceste Europe ale marginilor – nu ale minorităților, deși ale lor de asemenea – și ale culturilor provinciale și regionale, constituind în subteranele marilor centre culturale viața culturală locală adevărată, pulsând în timpul ei modest, dar tenace, persistând în ciuda istoriei făcute și mai ales desfăcute, distruse de cei mari, luptându-se să devină ele însele, dar nereușind niciodată. Europele uitate, neglijate, disprețuite ale Europei. Europele care, odată studiate, ne-ar vindeca de propriile noastre spaime pentru că le-am regăsi, aceste spaime, la foarte mulți alții, și am înceta să ne mai identificăm cu ele”¹⁵⁷.

¹⁵⁵ Alina Mungiu Pippidi, *Vom alunga „Fantomele Balcanilor”?*, în „România liberă”, 11 mai 1995, apud *Revenirea în Europa...*, p. 229-231.

¹⁵⁶ Al. Duțu, *Ideea de Europa și evoluția conștiinței europene*, București, 1999, p. 52.

¹⁵⁷ S. Alexandrescu, *Europele provinciale*, în „Secolul 20”: *Europele din Europa*, nr. 10-12/1999, 1-3/2000, p. 38-39.

Se observă că preocupările și opiniile privind geopolitica sunt extrem de variate. În continuare, vom prezenta câteva aspecte semnificative pentru poziția României pe parcursul a peste 100 de ani – de la începutul secolului al XX-lea până în prezent – (*teritoriul; vecinii; populația; nivelul economic; obiectivul strategic*), grupate pe trei etape: – *România la 1914*; – *România interbelică*; – *România la începutul mileniului III*. Pe baza acestor date și aprecieri propunem o serie de concluzii privind *permanențele și schimbările* în poziția geopolitică a României.

România la 1914

Teritoriul

La începutul secolului al XX-lea, România ocupa 1,3% din suprafața Europei. Deși un stat mic, România avea o suprafață mai mare decât statele sud-dunărene¹⁵⁸: Serbia – 48.382 km²; Bulgaria – 95.704 km²; Grecia – 64.688 km².

Vecinii

La vest și la nord România se învecina cu Imperiul austro-ungar, la est cu Imperiul țarist, la sud-vest cu Serbia, iar la sud cu Bulgaria. Începând cu anul 1878 țara are ieșire la Marea Neagră.

Populația

România era situată, între țările mici, având o populație mai mică decât Austria (26.150.599 – 1900), Ungaria [cu provinciile subjugate, n.ns. – Gh.I.] (19.254.559 – 1900), Germania (56.367.178 – 1900), Franța (38.961.945 – 1901), Anglia (41.458.721 – 1901) ș.a. Totuși, pentru poziția țării în sud-estul continentului trebuie menționat că avea populația cu mult mai mare decât statele sud-dunărene¹⁵⁹: Bulgaria (3.733.189 – 1900), Serbia (2.493.770 – 1900), Grecia (2.430.807 – 1896).

Nivelul economic

¹⁵⁸ Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaiei, *Cum s-a înfăptuit România modernă*, Iași, 1992, p. 145.

¹⁵⁹ L. Colescu, *Analiza rezultatelor recensământului general al populației României de la 1899*, București, 1944, p. 40.

Un reper semnificativ privește structura populației după ocupații. Aproximativ 80% dintre locuitori lucrau în agricultură, care asigura, de altfel, un procent asemănător din exportul țării. Trebuie subliniat, însă, că după adoptarea Legii de încurajare a industriei din anul 1887 (completată cu legea din anul 1912) s-au creat condiții pentru dezvoltarea unei industrii mecanizate. Legea minelor din anul 1895 a favorizat exploatarea petrolului, România devenind un important exportator în preajma declanșării primului război mondial. Totuși, la 1914 economia României era dominant agrară, fiind dependentă de importul produselor și tehnologiilor industriale.

Obiectivul strategic

După cucerirea independenței de stat, idealul românilor din Regat și din provinciile subjugate – crearea unui stat unitar – este afirmat cu tot mai multă tărie, convingere și speranță. Alianța cu Puterile Centrale, impusă de conjunctura politică din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, a asigurat un climat de securitate necesar consolidării statului, inclusiv prin atragerea de capital străin. Treptat, diplomația românească s-a apropiat de Antantă, care putea sprijini desăvârșirea unității național-statale.

*

La 1914, România era considerată o țară europeană, care redusese mult din distanța care o separa față de Occident la 1859. Situația geografică prezenta deosebită importanță din punct de vedere *strategic*: aproximativ 900 km graniță cu Imperiul țarist, aproximativ 1.300 graniță cu Imperiul austro-ungar, poziția la Dunăre, deschiderea la mare confereau României atu-uri importante în timp de pace sau de război. *Resursele economice* ale țării (grâu, lemn, petrol ș.a.), importante pentru propria dezvoltare economică, pentru comerțul exterior, reprezentând un important potențial în eventualitatea unui conflict, contribuiau la asigurarea poziției dominante în sud-estul Europei.

De asemenea, *sistemul de comunicații și telecomunicații* prezenta o reală valoare strategică. Din aceeași perspectivă – eventualitatea unui conflict european – trebuie menționată *valoarea armatei*, nu numai pentru mărime și dotare, cât și pentru prestigiul câștigat în războiul din 1877-1878.

În același timp, *ritmul modernizării țării* a fost sesizat în epocă, unii istorici, oameni politici sau ziariști supranumind România „Belgia Orientului” sau „Japonia europeană”.

Pe de altă parte, stadiul dezvoltării economice situa România în partea a II-a a „tabloului” european, aflându-se în continuare în sfera de interese politico-economice a marilor puteri.

România interbelică

Teritoriul

După Marea Unire, România reprezenta 2,52% din suprafața Europei, ocupând locul 10 între țările continentului¹⁶⁰. România era mai mică decât Germania (470.714 km²), Franța (550.986 km²), Polonia (388.635 km²), dar mai mare decât Cehoslovacia (140.499 km²), Ungaria (93.061 km²), Bulgaria (103.146 km²), Iugoslavia (249.468 km²), Grecia (130.199 km²)¹⁶¹.

Prin urmare, România Întregită își consolida poziția în sud-estul Europei, beneficiind de o suprafață semnificativ mai mare decât a celorlalte state, fiind depășită doar de Polonia și, evident, de URSS.

Vecinii

România Întregită are vecini noi: la est Rusia sovietică (apoi URSS), la nord Polonia și Cehoslovacia, la vest Ungaria, la sud-vest Iugoslavia, la sud Bulgaria. De asemenea, își consolidează poziția la Marea Neagră, prin lungirea semnificativă a litoralului, care se întinde din Cadrilater la gurile Nistrului. Dispariția Austro-Ungariei, ca și vecinătatea cu Polonia și Cehoslovacia mărea sentimentul de securitate în această parte a Europei.

Populația

Marea Unire de la 1918 a avut ca urmare aproape o dublare a populației: de la 7.771.341 locuitori în 1914 la 14.669.841 locuitori în 1919¹⁶².

¹⁶⁰ Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *Populația României*, București, 1937, p. 9.

¹⁶¹ *Breviaire Statistique...*, Institutul Central de Statistică, București, 1940, p. 10.

¹⁶² *Ibidem*, p. 9.

Astfel, devine o țară mijlocie, fiind a opta din Europa, după mărimea populației¹⁶³.

În anul 1930¹⁶⁴, cu peste 18.000.000 locuitori, România era întrecută doar de: URSS (inclusiv teritoriile asiatice) – 160.000.000 locuitori; Germania – 65.092.000 locuitori; Franța – 41.610.000 locuitori; Italia – 41.069.000 locuitori; Marea Britanie – 39.952.377 locuitori; Polonia – 31.685.000 locuitori; Spania – 23.563.867 locuitori. Avea populația mai numeroasă decât: Ungaria – 8.688.319 locuitori; Iugoslavia – 13.822.505 locuitori; Cehoslovacia – 14.735.711 locuitori; Grecia – 6.398.000 locuitori; Bulgaria – 5.776.400 locuitori ș.a.

O problemă importantă este cea a românilor rămași după Marea Unire în alte state¹⁶⁵: în Rusia – 249.711; în Iugoslavia – 229.398; în Bulgaria – 60.080; în Ungaria – 23.760; în Cehoslovacia – 13.610; în Albania – 40.000; în Grecia – 19.703.

Nivelul economic

Direcția principală a procesului de modernizare în perioada interbelică a fost industrializarea. Legislația adoptată de guvernele liberale între anii 1922-1926 și 1934-1937 a favorizat consolidarea industriei și capitalului autohton. În anul 1938, industria contribuia cu peste 30% la crearea venitului național și asigura aproximativ 80% din produsele necesare consumului intern. Progrese însemnate au fost înregistrate în transporturi; locomotivele și automotoarele românești erau competitive pe plan european; la fel, aviația civilă se putea compara cu ale altor țări europene, care aveau un nivel superior de dezvoltare economică.

Totuși, România era în continuare dependentă la importul de mașini unelte, de produse industriale de înaltă tehnicitate etc. Iar în privința procentului populației care lucra în agricultură, era depășită doar de URSS și Bulgaria. De asemenea, în privința productivității în agricultură, a venitului național/cap de locuitor, România se situa în ultima parte a unui posibil „clasament” european.

Obiectivul strategic

¹⁶³ Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op. cit.*, p. 9.

¹⁶⁴ *Bréviaire Statistique...*, p. 8.

¹⁶⁵ D. Șandru, *Populația rurală a României între cele două războaie mondiale*, Iași, 1980, p. 49.

Este bine știut că politica externă a României interbelice a urmărit menținerea *statu-quo*-ului, aplicarea și apărarea prevederilor tratatelor de pace semnate la Conferința de pace de la Paris. România s-a bazat pe sprijinul Franței și Angliei, pe alianțele regionale – Mica Înțelegere și Antanta –, pe buna vecinătate cu Polonia; de asemenea, a crezut – mai ales prin N. Titulescu – în rolul Ligii Națiunilor în apărarea păcii.

*

După 80 de ani de la instituționalizarea procesului de modernizare – în timpul domniei lui Al. I. Cuza –, România era o țară din zona „medie” a Europei: locul 8 ca populație (cu aproximativ 20 milioane locuitori în 1940); locul 10 ca suprafață; performanțe economice comparabile cu cele din țările dezvoltate. La unele repere însă (venit național/cap de locuitor; productivitate; natalitate și mortalitate ș.a.), se afla între țările slab dezvoltate ale continentului.

Era considerată – la nivelul cancelariilor dar și al opiniei publice – ca o țară a familiei europene. Al II-lea război mondial a întrerupt un proces, care în câteva decenii putea să-i îmbunătățească semnificativ poziția în „clasamentul” european.

România la începutul mileniului III

Teritoriul

Suprafața României a variat în ultima jumătate de secol cu câteva sute de km², ca urmare a unor fenomene naturale (extinderea uscatului la gurile Dunării, schimbarea cursului Prutului ș.a.). În prezent, are o suprafață de aproximativ 238.000 km² (238.391 în anul 2002)¹⁶⁶, mai mică decât Ucraina (603.700 km²), dar mai mare decât Moldova (33.700 km²), Ungaria (93.030 km²), Iugoslavia (102.173 km²), Bulgaria (110.971 km²). Se află pe locul 11 în Europa (12, dacă includem și Rusia). Este cea mai mare țară din centrul și estul Europei, după Polonia (cu o suprafață de 312.685 km²)¹⁶⁷.

Vecinii

¹⁶⁶ Horia C. Matei, Silviu Neaguț, Ion Nicolae, *Enciclopedia Statelor Lumii*, București, 2004, p. 398.

¹⁶⁷ *Ibidem*, p. 543-544.

După 1990, ca și după 1918, ne-am schimbat vecinii. La est și nord apar Ucraina și Moldova, la vest rămâne Ungaria, la sud-vest o „nouă” Iugoslavie (compusă doar din Serbia și Muntenegru), la sud Bulgaria, la sud-est Marea Neagră. Prin prezența armatei rusești în Transnistria, și prin Marea Neagră, rămânem și în vecinătatea Rusiei.

Populația

Conform recensământului din anul 2002, populația României era de 21.698.181 locuitori¹⁶⁸. Ocupă locul 8 în Europa (ca și în anul 1930), după Germania, Marea Britanie, Franța, Italia, Ucraina, Spania, Polonia și locul 9, dacă includem și Rusia¹⁶⁹.

Nivelul economic

Economia țării se află în etapa finalizării tranziției de la economia socialistă (centralizată și controlată de stat) la cea capitalistă (de piață) și de trecere la integrarea – inclusiv economică – în Uniunea Europeană. Aceste transformări au determinat și determină o nouă structură a economiei țării, a societății și a distribuției bogăției naționale.

Obiectivul strategic

În perioada tranziției, România a urmărit două mari obiective: aderarea la NATO și integrarea în Uniunea Europeană. Primul a fost împlinit, al doilea este în curs de realizare. Noul statut politic, militar și economic oferă șansa unui „nou început” pentru națiunea română.

Permanențe

Se consideră, în general, că poziția geopolitică a unui popor este determinată de aceiași factori de-a lungul mileniilor. Pe de altă parte, ritmul accelerat al istoriei din ultimele secole impune noi factori și noi perspective în stabilirea poziției geopolitice.

Pentru istoria românilor în secolul al XX-lea, *permanența* (continuitatea) este reprezentată de:

¹⁶⁸ Sursa: www.recensamant.ro.

¹⁶⁹ Horia C. Matei, Silviu Neaguț, Ion Nicolae, *op. cit.*, p. 544-545.

- Spațiul locuit de români continuă să fie o *punte* între EST și VEST.
- Factorii naturali (Munții Carpați, Dunărea, Marea Neagră) își mențin importanța, chiar dacă din perspective noi. Spre exemplu, Munții Carpați nu mai au importanță militară, dar și-au păstrat-o pe cea economică, la care se adaugă rolul turistic, ecologic etc.
- Din punct de vedere economic, societatea românească se află într-o continuă *tranziție*, în ultimii 200 de ani, cu scurte etape de așezare și normalitate.
- Tranziția a fost și este impusă de încercarea de *modernizare*, de preluare și consolidare a modelului occidental, cu dorința de a reduce distanța care ne desparte de statele din vestul și centrul Europei. Aceasta este *integrarea europeană*, deși are conținuturi și sensuri diferite pentru fiecare epocă istorică în parte.
- Fiind un stat mic, apoi mijlociu al Europei, situat între imperii sau într-o zonă de confruntare a marilor „actori” ai relațiilor internaționale, România a căutat mereu *soluții de securitate*, care să-i apere ființa națională și statală, să-i asigure condiții de dezvoltare normală.
- Ca orice stat din categoria menționată, cu o economie dependentă de cea a marilor puteri, România s-a confruntat permanent cu presiunile externe – ale statelor sau capitalurilor străine – pentru controlul resurselor și a avuției naționale.
- Secolul al XX-lea, dar și începutul mileniului III arată că istoria României a fost și este influențată de prezența marelui „actor” de la est, Rusia.

Schimbarea

Între factorii care marchează *schimbarea* în poziția geopolitică a României după 1990, putem include:

- Noii vecini influențează semnificativ noul context istoric. La est se menține Rusia – chiar dacă nu avem graniță comună –, la care se adaugă Ucraina. Aflată ea însăși în căutarea identității și a direcției de dezvoltare, este un vecin cu acțiuni și atitudini imprevizibile. Și relațiile cu Moldova au fost și sunt sinuoase, de la „podul de flori” la acțiuni premergătoare ruperii relațiilor diplomatice. Tot la est, trebuie să observăm că Turcia reduce semnificativ distanța geografică – prin rela-

țiile economice și cele politice –, iar țările din Caucaz „vin tot mai aproape” de Europa și, implicit, de România. Destrămarea Iugoslaviei are efecte multiple. Am pierdut un partener economic și un aliat (mai mult ipotetic, dar oricum nu un dușman). În același timp, am revenit la poziția dinaintea primului război mondial, când eram cea mai mare țară din sud-estul Europei. Nici dispariția Cehoslovaciei nu ne este favorabilă. Se pierde o bună tradiție de relații economice și politice. Cehia s-a integrat ușor în Occidentul dezvoltat, dar Slovacia are încă prea multe probleme de identitate și adaptare la UE.

- În privința *populației*, trebuie subliniat că, pentru prima oară de la crearea statului român modern, are loc o scădere semnificativă și permanentă. Între cauze se află: – emigrarea (mult mai amplă decât o arată datele oficiale); – scăderea natalității; – creșterea mortalității.
- Din punct de vedere economic, țara cunoaște o tranziție de tip nou, de la socialism la capitalism, cu efecte multiple și complexe, inclusiv în privința mentalităților populației. De asemenea, economia țării este marcată de veniturile aduse de românii care lucrează în străinătate.
- România are un nou *loc* și un nou *rol*. Într-o nouă Europă, la care aspiră Ucraina, țările din Caucaz și Turcia, România este considerată o țară din *centrul Europei*, cu rol în „europenizarea Orientului”. Ca urmare, formula „între Orient și Occident” trebuie înlocuită cu cea „între Occident și Orient”. Specificul poporului român (latini ortodocși) ne conferă o mai mare deschidere spre est și sud-est (decât Poloniei, spre exemplu), mai multe afinități și punți.
- Aderarea la NATO a împlinit obiectivul strategic în privința securității. Integrarea în UE obligă însă România la o soluție de echilibru întru NATO/SUA și UE/Marea Britanie, Franța, Germania, problemă nouă și dificilă pentru diplomația românească.
- Are loc o pierdere treptată, programată și acceptată a suveranității naționale, prin aderarea la NATO și UE.
- Suntem implicați în al III-lea (sau al IV-lea, dacă includem și războiul rece) război mondial, cel împotriva terorismului.

*

Pornind de la factorii de schimbare, se desprind câteva concluzii:

- Statutul geopolitic al României este într-o continuă tranziție, fapt determinat de ritmul accelerat al evenimentelor pe plan internațional. Doar în ultimii 15 ani au avut loc: căderea „lagărului socialist” din Europa, destrămarea URSS, criza iugoslavă, criza irakiană, 11 septembrie 2001 ș.a.
- Factorii politici din România sunt obligați să „gestioneze” situațiile internaționale, pentru a se putea răspunde oricăror provocări, cu soluții cât mai favorabile țării și cetățenilor săi.
- În contextul în care Europa este în căutarea și stabilirea unei noi identități, poate deveni o zonă de echilibru și putere a marilor magistrale și tensiuni planetare, iar România o zonă de echilibru a „noii Europe”: integrată în Vest și un factor de acțiune spre Est.
- Integrarea în Uniunea Europeană determină și impune trei procese (deosebit de complexe) concomitente și interdependente: – compatibilitatea instituțională, în fond nu doar în formă; – adaptarea la nivelul concurenței din țările dezvoltate; – schimbarea mentalităților (de la țărani, la profesori universitari, de la manageri la lideri politici).
- România se află la un NOU ÎNCEPUT, pe care trebuie să-l finalizeze.

Bibliografie

AGRIGOROAIEI, I., *România interbelică*, Iași, 2001;

BĂRBULESCU, M. ș.a, *Istoria României*, București, 1998;

CONSTANTINIU, F., *O istorie sinceră a poporului român*, București, 1997;

GEORGESCU, Vlad, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, București, 1992;

HITCHINS, K., *România. 1866-1947*, București, 1996;

IACOB, Gh., *Modernizare – Europeanism. România de la Cuza-Vodă la Carol al II-lea*, I, Iași, 1995;

IACOB, Gh., *Economia României (1859-1939)*, Iași, 1996;

Istoria României, vol. VIII (coord.: I. Scurtu), Academia Română, București, 2003;

Istoria României. Compendiu (coord.: I.A. Pop, I. Bolovan), Cluj-Napoca, 2004;

SCURTU, I., BUZATU, Gh., *Istoria Românilor în secolul XX*, București, 2002.